अपाङ्गता स्रोत पुस्तिका २०७८

(अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि उपलब्ध सेवा, सुविधा, अवसर र कानूनी प्रावधान सम्बन्धी सहजीकरण पुस्तिका)

नेपाल सरकार

महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय

सिंहदरवार, काठमाडौं

अपाङ्गता स्रोत पुस्तिका २०७८

(अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि उपलब्ध सेवा, सुविधा, अवसर र कानूनी प्रावधान सम्बन्धी सहजीकरण पुस्तिका)

महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय
सिंहदरवार, काठमाडौं

महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय

सिंहदरवार, काठमाडौं

फोन नं.: ०१-४२००१२५, ४२००३३७, फ्याक्स नं.: ०१-४२००११६
इमेल : io@mowcsc.gov.np, info@mowcsc.gov.np
वेभसाइट : www.mowcsc.gov.np

यस संस्करणको लागि

प्रकाशक : महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय

प्रथम संस्करण : ६००० प्रति, २०६६ मंसीर

दोस्रो संस्करण : ६००० प्रति २०६८

तेस्रो संस्करण : १०००० प्रति २०६९ ज्येष्ठ

चौथो संस्करण : ५०० प्रति २०७८ असार

सर्वाधिकार : प्रकाशकमा

मुद्रण : एनिटाइम प्रिन्टिङ एण्ड सप्लायर्स प्रा.लि.

नेपाल सरकार
महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय
सिंहदरवार, काठमाडौं, नेपाल
फोन नं. : ०१-४२००१६४/४२००१६८
४२०००८२/४२००४१३/४२००४०८
फ्याक्स : ४२००११६
E-mail : mail@mowcsw.gov.np
Website : www.mowcsw.gov.np

पत्र संख्या :
चलानी नं.:

मन्तव्य

यस मन्त्रालयले अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि राज्यका तर्फबाट उपलब्ध सेवा सुविधा, अवसर तथा अपाङ्गता सम्बन्धी महत्वपूर्ण कानूनी प्रावधानहरू समेटेर अपाङ्गता स्रोत पुस्तिका, २०७८ प्रकाशन गरेको छ।

यस स्रोत पुस्तिकामा अपाङ्गता क्षेत्रमा भएका विद्यमान राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय कानून र नीतिगत व्यवस्थाका साथै राज्यको तर्फबाट सञ्चालित कार्यक्रम र त्यस अनुरुप सरकारी एवं गैरसरकारी क्षेत्रवाट प्रदान गरिने सेवा सुविधाहरू र त्यसको उपयोग गर्ने प्रक्रिया समेत उल्लेख गरिएको छ।

पुस्तिकामा संग्रहित सामग्रीले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा उनिहरूका अभिभावकलाई सरकारी तवरवाट प्रदान गरिएका सेवा सुविधा, अवसर र यससँग सम्बन्धित कानूनी व्यवस्थाहरूका बारेमा सुसूचित गराउनुका साथै सेवा सुविधाको उपभोग तथा अधिकार प्रवर्द्धन गर्न सहयोग पुऱ्याउनेछ। यसका साथै यस क्षेत्रमा काम गर्ने व्यक्ति, निकाय तथा स्वयं अपाङ्गता भएका व्यक्ति र तिनका परिवारहरूलाई अपाङ्गता अधिकारका लागि पैरवीमा सहयोग पुऱ्याउनेछ । त्यसैगरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सेवा सुविधामा पहुँच पुऱ्याउन कार्यरत संघ संस्था तथा व्यक्तिहरूलाई पनि आवश्यक र अद्यावधिक सूचना प्रवाह गरी लाभान्वित तुल्याउने छायस स्रोत पुस्तिका स्थानीय तहको समन्वयमा स्थानीय तहका सरकारी निकाय एवम् गैरसरकारी संघ संस्थाहरूमा समेत उपलब्ध गराइने हुदा यसबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि सेवा सुविधा प्रवाह गर्न आवश्यक वातावरण सृजना हुनुका साथै अपाङ्गता विषयको मूल प्रवाहीकरणमा थप योगदान पुग्नेछ भन्ने विश्वास लिएको छु।

यस स्रोत पुस्तिका निर्माण तथा प्रकाशन गर्न महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयको समाज कल्याण तथा संघ संस्था समन्वय महाशाखा, कानून कार्यान्वयन तथा

फैसला शाखा, अपाङ्गता अधिकार प्रवर्द्धन शाखा र राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ नेपाल लगायत सबैले पुऱ्याउनु भएको योगदान प्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु।

यस पुस्तिकाले अपाङ्गताको समग्र विषय, क्षेत्र समेट्ने प्रयत्न गरेको भएता पनि केही निकायबाट प्रदान गरिने सेवा सुविधाको सन्दर्भमा सम्वन्धित निकायहरूबाट पूर्ण विवरण उपलब्ध हुन नसक्दा केही कमी महसुस हुन सक्दछ। अगामी दिनमा यसमा अवश्य नै सुधार आउनेछ।

धन्यवाद।

याम कुमारी खतिवडा

सचिव

महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ
नागरिक मन्त्रालय

Regd. No.: 67/050/51 CDO, 1399/050/51 SWC

राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ–नेपाल

NATIONAL FEDERATION OF THE DISABLED-NEPAL (NFDN)

1993

Member: Disabled Peoples' International (DPI): Asia Pacific Disability Forum (APDF)

Ref.: (Towards Inclusive, Barrier Free and Right Based Society for the Persons with Disabilities)

अपाङ्गता स्रोत पुस्तिका सूचनाका वाहक

अपाङ्गता भएका व्यक्तिका अधिकारका लागि राज्य प्रदत्त सेवा सुविधा तथा अवसरहरू प्राप्ती गर्न सबै भन्दा पहिले त सरकारका ऐन, नीति र कार्यक्रमहरूले मात्र सुनिश्चित गर्दछ । यसरी राज्य प्रदत्त सेवा सुविधा अपाङ्गता भएका व्यक्तिले थाहा पाउन र उनीहरूसम्म पुर्याउनु आफैमा एउटा चुनौति थियो । सेवा सुविधाहरूका बारेमा जानकारी नहुँदा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका आवाजहरू सडकमा गुञ्जिरहन्थे । अपाङ्गता भएका व्यक्तिसम्म र सेवा प्रदायक निकायहरूसँग राज्य प्रदत्त सेवाका सूचना कसरी समबुझाइका साथ आम नागरिकमा पुरयाउने भन्ने सबैको चासोको विषय बनेको थियो । यो समस्या न्यूनीकरण गर्नका लागि बि. सं. २०६६ सालबाट अपाङ्गता श्रोत पुस्तिका प्रकाशनको शुरुवात भयो । जस्ले गर्दा अपाङ्गता भएका व्यक्ति र सेवा प्रदायक निकायहरूका लागि यो पुस्तक कोषे ढुंगा सावित भएको थियो ।

राज्य एकात्मक शासन प्रणालीबाट संघीय शासन प्रणालीमा रुपमान्तरण भए पश्चात पुन यो श्रोत पुस्तिका प्रकाशन भएको हो । सबैधानिक रुपमा राज्यशक्तिको बाडफाड तीन तहमा बाडिएको हुँदा यो श्रोत पुस्तिकामा कतिपय सेवा कुन तहबाट लिने भन्ने कुरामा दुविधा हुन सक्छ । कतिपय स्थानीय र प्रदेश सरकारले यो श्रोत पुस्तिकामा उल्लेख भएका सेवा सुविधाका अतिरिक्त अन्य थप सेवा सुविधा दिन शुरुवात गरेका छन् । ती व्यवस्थाहरू यो श्रोत पुस्तिकामा तालमेल नहुन पनि सक्छ । कारण प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारले राज्यको न्युनतम मापदण्डमा आधारित भइ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई थप सेवा सुविधा दिन सक्ने संवैधानिक व्यवस्था छ ।

यो अपाङ्गता श्रोत पुस्तिकाले अपाङ्गता सम्बन्धी परिवर्तित ऐन कानूनमा भएका अधिकारको बारेमा जानकारी र सेवा सुविधाबारे उपभोग गर्न धैरै धैरै भन्दा धैरै नागरिकहरूलाई जानकारी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

धन्यबाद ।

मित्रलाल शर्मा
अध्यक्ष

Central Office: Bhrikutimandap, Kathmandu, Nepal, Post Box No.: 9188, Tel. : +977 1 4231159 Fax : +977 1 4229522
E-mail: info@nfdn.org.np, Website: www.nfdn.org.np

"Nothing About Us Without Us"

नेपाल सरकार
महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं, नेपाल
फोन नं. : ०१-४२००१६४/४२००१६८
४२०००८२/४२००४१३/४२००४०८
फ्याक्स : ४२००११६
E-mail : mail@mowcsw.gov.np
Website : www.mowcsw.gov.np

पत्र संख्या :
चलानी नं.:

अपाङ्गता स्रोत पुस्तिकाको सन्दर्भ

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि राज्य प्रदत्त सेवा सुविधा पाउनु उनीहरूको अधिकार हो भने नीति निर्माता र कार्यान्वयन गर्ने तहमा रहेका पदाधिकारीहरूको कर्तब्य हो। तर त्यस्ता अधिकारको प्रत्याभूति गर्नका लागि सेवाग्राहीले त्यसबारे जान्न जरुरी हुन्छ। आफूले प्राप्त गर्ने सेवा सुविधा प्राप्त गर्नका लागि सरकारले मलाई यो सेवा सुविधा कानूनी रूपमा दिने निर्णय गरेको छ। त्यो सेवा पाउनु मेरो अधिकार हो भन्ने कुरा सेवा ग्राहीले थाहा पाउनु पर्दछ। सेवा सुविधाबारे सेवाग्राहीले थाहा नपाउन्जेल दावी गर्न सक्दैनन्।

राज्य प्रदत्त सेवा सुविधाहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई जानकारी होस, ती सेवा सुविधा कहाँबाट कसरी लिने र त्यसको कानूनी आधार के हो ? भन्ने विषयमा सेवा ग्राहीलाई जानकारी होस। कार्यान्वयन तहमा बस्ने व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका के कस्ता अधिकारहरू छन ? ती सेवा सुविधा र अधिकारहरू कार्यान्वयन गर्न कार्यान्वयन तहमा बस्ने व्यक्तिहरूलाई जानकारी होस। यस्ता सेवा सुविधा र अधिकारहरू धेरै ऐन कानूनमा र सरकारका नीति कार्यक्रमहरूले सम्बोधन गरेका छन। यसरी छरिएर रहेका सेवा सुविधा र अधिकारहरू एउटै पुस्तक मार्फत जानकारी दिँदा सेवा दिन र सेवा लिन सजिलो होस भन्ने हेतुले यो पुस्तक तयार गरिएको हो।

अपाङ्गता अधिकार प्रवर्द्धन शाखा
महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय

विषयसूची

खण्ड एक

अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण

१.	अपाङ्गताको परिभाषा	१
२.	अपाङ्गताको वर्गीकरण	१
३.	अशक्तताको गम्भीरताका आधारमा अपाङ्गताको वर्गीकरण	३

खण्ड दुई

कानुनी प्रावधान तथा सेवा सुविधा र प्राप्त गर्ने प्रक्रिया

४.	अपाङ्गता पहिचान	५
५.	परिचयपत्रको प्रकार	५
६.	परिचयपत्रको उपयोग	९
७.	सुविधा (अपाङ्गता परिचयपत्र) प्राप्त गर्ने प्रक्रिया	९
८.	परिचय पत्र ढाँचा र समन्वय समितिको व्यवस्था	९
९.	परिचय पत्र वितरण	१०
१०.	अन्य स्थानीय तहबाट परिचयपत्र वितरण गर्ने	१२
११.	प्रतिलिपि सम्बन्धी व्यवस्था	१३
१२.	अभिलेख सम्बन्धी व्यवस्था	१३
१३.	विविध	१४

खण्ड तीन

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सरकारबाट उपलब्ध गराइएका सेवा सुविधा र लिने प्रकृयाहरू

१४.	शिक्षा	१५

१५. स्वास्थ्य २३
१६. रोजगारी तथा आय आर्जन २५
१७. आयकरमा सहुलियतः २९
१८. निजी क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि रोजगारीः ३०
१९. अपाङ्गताका लागि स्वरोजगार कार्यक्रम : ३०
२०. अपाङ्गता वा अशक्त कर्मचारीको लागि विशेष व्यवस्थाः ३१
२१. अशक्त वृत्ति : ३१
२२. तालिम ३२
२३. आवागमनः ३३
२४. भौतिक पहुँच ३६
२५. पुनर्स्थापना, सशक्तीकरण तथा सामाजिक सुरक्षा ३८
२६. खेलकुद तथा मनोरञ्जन 48
२७. कानुनी सेवा ५०
२८. अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि विभिन्न सेवा सुविधा, अधिकार तथा अवसर समानीकरणका लागि काम गर्ने संघसंस्था आदिका लागि कानूनमा गरिएका केही व्यवस्थाः ५०
२९. नेपाल सरकारद्वारा सञ्चालित समुदायका आधारित पुनःस्थापना (सीबीआर) कार्यक्रम ५२
३०. अपाङ्गता भएका व्यक्ति सम्बन्धी राष्ट्रिय कानूनहरूको बारेमा संक्षिप्त जानकारी ५३
३१. अपाङ्गता सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरू ५५

अनुसूची -१
राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ५६

अनुसूची -२
नेपालमा विशेष कक्षा सञ्चालन भइरहेका जिल्ला तथा विद्यालयको नामावली ६०

अनुसूची -३

अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि स्रोत कक्षा सञ्चालन भइरहेका जिल्ला तथा विद्यालयको नामावली ६२

अनुसूची- ४

सरकारी अस्पतालहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि नि:शुल्क रूपमा पाइने औषधीहरूको सूची ७३

अनुसूची -५

नेपालमा अपाङ्गता सम्बन्धी परामर्श, स्वास्थ्य उपचार, सहायक सामग्री र प्रेषण (Referral) सेवा प्रदान गर्ने निकायहरू ७८

नेपालमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार संरक्षण, संवर्द्धन र सशक्तीकरणका लागि राष्ट्रिय स्तरमा कार्यरत केही मुख्य स्वावलम्बी संघसंस्थाहरू ८९

विभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार संरक्षण, संवर्द्धन तथा पुनर्स्थापना तथा विभिन्न सेवा प्रदान गर्नमा संलग्न अन्य गैरसरकारी/सरकारी संस्थाहरू ९५

अनुसूची -८

अपाङ्गता सम्बन्धी मुख्य ऐन कानूनहरू १०१

अनुसूची -९

अपाङ्गगता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धी एव स्वच्छिक प्रोटोकल, २००६ र इन्च्यौन रणनीति १०४

अनुसूची -१०

नेपाल सरकारको आ.व. ०७८/०७९ मा अपाङ्गता लक्षित नीति र महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय अन्तर्गत कार्यक्रमहरू १५२

अनुसूची -११

नेपालमा अपाङ्गताको क्षेत्रमा कार्यरत अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू १५५

खण्ड एक

अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण

१. अपाङ्गताको परिभाषा

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन,२०७४ अनुसार "अपाङ्गता भएका व्यक्ति"भन्नाले शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक वा ईन्द्रीय सम्बन्धी दीर्घकालीन अशक्तता, कार्यगत सीमितता (फङ्सनल इम्पेरिमेन्ट) वा विद्यमान अवरोधको कारण अन्य व्यक्ति सरह समान आधारमा पूर्ण र प्रभावकारी ढङ्गले सामाजिक जीवनमा सहभागी हुन बाधा भएका व्यक्ति सम्झनु पर्छ।"

२. अपाङ्गताको वर्गीकरण

(क) **शारीरिक अपाङ्गता** : स्नायु, मासंपेशी र जोर्नी तथा हड्डीको बनावट एवं सञ्चालनमा समस्या भएको कारणबाट कुनै व्यक्तिको अङ्गको सञ्चालन, प्रयोग र हिँडडुलमा समस्या (जस्तै: बाल पक्षघात (पोलियो), शारीरिक अङ्गविहीन, कुष्ठप्रभाव, मांसपेशी विचलन मस्कुलर डिस्ट्रोफि), जोर्नी र मेरूदण्डसम्बन्धी स्थायी समस्या, क्लवफिट पैताला फर्केको, रिकेट्स हड्डीसम्बन्धी समस्याका कारण उत्पन्न अशक्तता) तथा सोह्र वर्ष उमेर पुगेको व्यक्तिमा उमेर बमोजिम हुनुपर्ने औसत उचाईभन्दा ज्यादै कमउचाई भएको व्यक्ति।

(ख) **दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता :** दृष्टिसम्बन्धी देहायको समस्याबाट कुनै व्यक्तिमा कुनै पनि वस्तुको आकृति, आकार, रूप र रङ्गको ज्ञान नहुने,

१. **दृष्टिविहीनता:** औषधि, शल्यचिकित्सा, चस्मा वा लेन्सको प्रयोगबाट पनि दुबै आँखाले हातको औंला दश फिटको दूरीबाट छुट्याउन नसक्ने वा स्नेलेन चार्टको पहिलोलाइनको अक्षर(३/६०) मा पढ्न नसक्ने व्यक्ति।

२. **न्यूनदृष्टियुक्त :** औषधि, शल्यचिकित्सा, चस्मा वा लेन्सको

प्रयोगबाट पनि बीस फिटको दूरीबाट हातको औंला छुटयाउन नसक्ने वा स्नेलेन चार्टको चौथो लाइनको अक्षर (६/१८) मा पढ्न नसक्ने।

३. **पूर्ण दृष्टिविहीन :** पूर्ण रूपमा उज्यालो वा अँध्यारो छुट्टयाउन नसक्ने व्यक्ति

(ग) **सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता** : सुनाइका अङ्गको बनावट एवं स्वरको पहिचान, स्थान, उतारचढाव तथा स्वरको मात्रा र गुण छुटयाउन नसक्ने,

१. **बहिरा :** असी डेसिबलभन्दा माथिको ध्वनि सुन्न नसक्ने वा सञ्चारका लागि सांकेतिक भाषा प्रयोग गर्नुपर्ने व्यक्ति।

२. **सुस्तश्रवण :** सुन्नलाई श्रवण यन्त्र राख्नुपर्ने वा पैंसठी देखि असी डेसिबलसम्मको ध्वनि सुन्न सक्ने व्यक्ति।

(घ) **श्रवणदृष्टिविहीन अपाङ्गता :** सुनाइसम्बन्धी र दृष्टिसम्बन्धी दुवै अपाङ्गता भएको वा दुईवटा इन्द्रिय सम्बन्धी अपाङ्गताको संयुक्त अन्तरक्रिया रहेको व्यक्ति।

(ङ) **स्वर र बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता:** स्वर र बोलाई सम्बन्धी अङ्गमा उत्पन्न कार्यगत सीमितताका कारण तथा बोल्दा स्वरको उतार चढावमा कठिनाइ, बोली स्पष्ट नहुने, बोल्दा शब्द वा अक्षर दोहोऱ्याउने व्यक्ति।

(च) **मानसिक वा मनोसामाजिक अपाङ्गता :** मस्तिष्क र मानसिक अङ्गमा आएको समस्या तथा सचेतना, अभिमुखीकरण, स्फुर्ती स्मरणशक्ति, भाषा, गणनाजस्ता बौद्धिक कार्य सम्पादनका सन्दर्भमा आउने समस्याको कारणले उमेर र परिस्थिति अनुसार व्यवहार गर्न समस्या हुने अवस्थाको व्यक्ति।

(छ) **बौद्धिक अपाङ्गता:** उमेरको वृद्धिसँगै बौद्धिक सचेतनाको विकास हुन नसकी बौद्धिक विकास नभएका कारणले उमेर वा वातावरणमा सापेक्ष क्रियाकलाप गर्न समस्या हुने अवस्थाको व्यक्ति। (जस्तो: डाउन्स सिन्ड्रोम समेत)

(ज) **अनुवंशीय रक्तश्राव (हेमोफिलिया) सम्बन्धी अपाङ्गता** : अनुवंशीय असरका कारण रगतमा हुने फ्याक्टरमा विचलन आई रगत जम्ने कार्यमा समस्या उत्पन्न हुने शारीरिक अवस्थाको व्यक्ति।

(झ) **अटिजम सम्बन्धी अपाङ्गता :** जन्मजात नशा वा तन्तुको विकास र सोको कार्यमा आएको समस्या भएको व्यक्ति। (जस्तो: सञ्चार गर्न, सामान्य सामाजिक नियम बुझ्न र प्रयोग गर्न कठिनाई हुने तथा उमेरको विकाससँगै सामान्य व्यवहार नदेखाउनु, अस्वभाविक प्रतिक्रिया देखाउनु, एउटै क्रिया लगातार दोहोर्याइ रहनु, अरूसँग घुलमिल नहुनु वा तीव्र प्रतिक्रिया गर्ने व्यक्ति।

(ञ) **बहुअपाङ्गता :** एउटै व्यक्तिमा माथि उल्लिखित दुई वा दुईभन्दा बढी प्रकारका अपाङ्गताको समस्या भएको व्यक्ति। (जस्तै: मस्तिष्क पक्षघात आदि)

३. अशक्तताको गम्भीरताका आधारमा अपाङ्गताको वर्गीकरण

(क) **पूर्ण अशक्त अपाङ्गता :** आफ्नो दैनिक क्रियाकलाप सम्पादन गर्न निरन्तर रूपमा अरुको सहयोग लिँदा पनि कठिनाइ हुने अवस्थाको व्यक्ति।

(ख) **अति अशक्त अपाङ्गता :** वैयक्तिक क्रियाकलाप सम्पादन गर्न तथा सामाजिक क्रियाकलापमा संलग्न हुन निरन्तर रूपमा अरुको सहयोग लिनुपर्ने अवस्थाको व्यक्ति।

(ग) **मध्यम अपाङ्गता :** भौतिक सुविधा, वातावरणीय अवरोधको अन्त्य, शिक्षा वा तालिम भएमा अरुको सहयोग लिई वा नलिई नियमित रूपमा आफ्नो दिनचर्या र सामाजिक क्रियाकलापमा सहभागी हुन सक्ने अवस्थाको व्यक्ति।

(घ) **सामान्य अपाङ्गता :** सामाजिक तथा वातावरणीय अवरोध नभएमा नियमित रूपमा आफ्नो दिनचर्या र सामाजिक क्रियाकलापमा सहभागी हुन सक्ने अवस्थाको व्यक्ति।

स्पष्टीकरण

१. "व्यक्तिको शारीरिक अङ्गहरूको बनोट र कार्यहरू" भन्नाले शरीर सञ्चालनसम्बन्धी, दृष्टिसम्बन्धी, स्वर र सुनाइसम्बन्धी, मानसिक, मांसपेशी र स्नायुसम्बन्धी र अन्य प्रणालीका अङ्ग र कार्यहरूलाई जनाउनेछ।

२. "नियमित दिनचर्याका कार्यहरू र सामाजिक जीवन क्षेत्रमा सहभागिता" भन्नाले व्यक्तिको सिकाइ, दैनिक कामहरू, सञ्चार,

चलफिर, स्वयं हेरचाह, घरेलु जीवन, अन्तरक्रिया, समाहित शिक्षा, रोजगारी, सामुदायिक एवं नागरिक जीवनका क्षेत्रहरूका कार्यहरू र सहभागितालाई जनाउँछ।

३. "विद्यमान सामाजिक एवं भौतिक वातावरणबाट सिर्जित अवरोध" भन्नाले मनोसामाजिक, प्रविधि, प्राकृतिक तथा मानव निर्मित वातावरण, धारणागत, सेवा प्रणाली र नीतिहरूबाट सिर्जना भएको अवरोधलाई जनाउँछ।

४. सहभागिता, सुविधा तथा प्रतिनिधित्व समेतका लागि बौद्धिक अपाङ्गता र पूर्ण अशक्तता भएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका हकमा आमाबाबु वा प्रत्यक्ष रूपमा पालनपोषणमा संलग्न व्यक्तिलाई अभिभावक वा सरोकारवाला मानिनेछ।

खण्ड दुई

कानुनी प्रावधान तथा सेवा सुविधा र प्राप्त गर्ने प्रक्रिया

४. अपाङ्गता पहिचान

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी नियमावली, २०७७ र अपाङ्गता भएका व्यक्तिको परिचय पत्र वितरण कार्यविधि, २०७५ मा अपाङ्गता परिचयपत्रको व्यवस्था गरिएको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई पहिचान गर्न, सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि प्रवाह गरिने सेवासुविधा, अवसर र अधिकारको न्यायपूर्ण र प्रभावकारी वितरण होस् भन्ने हेतुले तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अधिकारको रूपमा स्वीकार गरी ऐनले अपाङ्गता परिचयपत्रको व्यवस्था गरेको हो । कुनै पनि उमेरका अपाङ्गता भएका व्यक्तिले आआफ्नो स्थानीय तहबाट परिचयपत्र प्राप्त गर्न सक्नेछन्। परिचयपत्र प्राप्त गर्न आवश्यक कागजपत्र र पूरा गर्नुपर्ने प्रक्रियाका बारेमा यस परिचयपत्रमा स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ।

परिचयपत्र प्रदान गर्ने निकाय : सम्बन्धित पालिकाको महिला तथा सामाजिक विकास शाखा

५. परिचयपत्रको प्रकार

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको परिचय-पत्र वितरण कार्यविधि, २०७५ अनुसार अपाङ्ता परिचय पत्रलाई गम्भीरताका आधारमा चार भागमा वर्गीकृत गरिएको छ । हरेक परिचयपत्रलाई छुट्टाछुट्टै रङ्ग दिइएको छ । परिचयपत्र लिन आउने अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई अपाङ्गताको गम्भीरता अनुसार निजलाई उपयुक्त गम्भीरताको आधारमा परिचयपत्र प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

यस्तो परिचयपत्र "क" वर्गमा पर्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि रातो रङ्गमा, "ख" वर्गमा पर्नेका लागि निलो रङ्गमा, "ग" वर्गमा पर्नेका लागि पहेँलो रङ्गमा र "घ" वर्गमा पर्नेका लागि सेतो रङ्गमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिएको छ।

गम्भीरताका आधारमा गरिएको वर्गीकरण: (अपाङ्गता भएका व्यक्तिको परिचय-पत्र वितरण कार्यविधि, २०७५ मंसिर २)

(क) पूर्ण अशक्त अपाङ्गता :

तल उल्लेखित अवस्थाका व्यक्तिहरूलाई 'क' वर्गको परिचयपत्र उपलब्ध गराइनेछ जुन रातो रङ्गको पृष्ठभूमिमा जारी गरिनेछ।

१. व्यक्तिको शारीरिक, मानसिक वा इन्द्रिय सम्बन्धी प्रणालीहरूमा भएको क्षति र यसले ल्याएको कार्यगत विचलनको अवस्था असाध्य गम्भीर भई अरूको सहयोग लिएर पनि दैनिक जीवन सम्पादन गर्न असाध्यै कठिन हुने व्यक्ति,

२. सामान्य भन्दा सामान्य दैनिक क्रियाकलापहरू पनि स्वयं गर्न नसक्ने र अन्य व्यक्तिको सहयोग आवश्यक पर्ने, तीव्र बौद्धिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू, तीव्र रूपमा अटिज्म प्रभावित व्यक्ति, पूर्ण रूपमा श्रवणदृष्टिविहिन व्यक्तिहरू,

३. दुई वा सोभन्दा बढी प्रकृतिका शारीरिक, मानसिक वा इन्द्रिय सम्बन्धी क्षति भई सबैजसो दैनिक क्रियाकलापहरू अन्य व्यक्तिकै सहयोगमा गर्नुपर्ने अवस्थाका व्यक्तिहरू,

४. निरन्तर रूपमा सघन हेरचाह (स्याहार सुसार) को आवश्यक परिरहने, नियमित औषधी सेवन चिकित्सक र सहयोगीको निगरानीमा रहिरहने मनोसामाजिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

(ख) अति अशक्त अपाङ्गता :

तल उल्लेखित अवस्थाका व्यक्तिहरूलाई 'ख' वर्गको परिचयपत्र उपलब्ध गराइनेछ जुन निलो पृष्ठभूमिमा जारी गरिनेछ। हेमोफेलिया

१. शारीरिक, मानसिक वा इन्द्रिय सम्बन्धी क्षति वा विचलन भएतापनि निरन्तर वा अधिकांश समय सहयोगी, दोभाषे वा मानव पथप्रदर्शक आदिको सहयोगमा आफ्नो दैनिक क्रियाकलापहरू लगायत हिँडडुल र संचार गर्न कठिनाइ हुने व्यक्तिहरू,

२. मष्तिस्क पक्षघात, मेरुदण्डमा चोटपटक वा पक्षघात,

हेमोफिलिया, मांशपेशी सम्बन्धी समस्या वा विचलन लगायत अन्य विभिन्न कारणले शरीरको ढाड, हात, गोडा, कम्मर आदिले काम गर्न नसकी दैनिक आवागमनको लागि हृविलचियर प्रयोग गर्नुपर्ने अवस्थाका व्यक्तिहरू,

३. दुवै हात कुमदेखि वा पाखुरादेखि मुनि पूरै नचल्ने वा गुमाएका, विभिन्न कारणले दुवै हात र गोडा गुमाएका वा नचल्ने, कम्मरभन्दा मुनिको माग गुमाएका वा नचल्ने, दुवै गोडा पूर्ण क्रियाशील नभई बैसाखीको प्रयोग गर्ने व्यक्तिहरू,

४. दृष्टिविहिन र पूर्ण दृष्टिविहीनको परिभाषा अन्तर्गत पर्ने व्यक्तिहरू,

५. संचारको लागि निरन्तर दोभाषे आवश्यक पर्ने पूर्ण रूपमा कान सुन्न नसक्ने (बहिरा), दैनिक जीवनका क्रियाकलापहरू स्वयं गर्न नसक्ने, सिकाइमा समस्या भएका बौद्धिक अपाङ्गता वा अटिज्म भएका व्यक्तिहरू, निरन्तर अरूको सहयोग लिइरहनुपर्ने बहुअपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

(ग) मध्यम अपाङ्गता :

तल उल्लेखित अवस्थाका व्यक्तिहरूलाई 'ग' वर्गको परिचयपत्र उपलब्ध गराइनेछ पहेँलो पृष्ठभूमिमा जारी गरिनेछ।

१. कृत्रिम अङ्ग, क्यालीपर, विशेष प्रकारका जुत्ता जस्ता सहायक सामग्रीको प्रयोगबाट सामान्य हिडडुल लगायत दैनिक जीवनका क्रियाकलापहरू स्वयं गर्न सक्ने,

२. विभिन्न कारणले घुँडामुनिको अङ्गमा मात्र प्रभाव परेको तर सहायक सामग्रीको प्रयोग नगरी पनि सामान्य हिँडडुल गर्नसक्ने,

३. कुम वा पाखुरा भन्दा मुनी एक हात गुमाएका वा हात नचल्ने वा हातले गर्ने काम गर्न नसक्ने,

४. दुवै हातको हत्केलाभन्दा मुनिका कम्तीमा बूढी औंला र चोरी औंला गुमाएका,

५. दुवै गोडाको कुर्कुच्चाभन्दा मुनिको भाग नभएका तर सामान्य हिडडुल गर्न सक्ने,

६. मेरुदण्डमा समस्या भई ढाड कुप्रिएको,

७. सिकाइमा ढिलाई भएका दैनिक क्रियाकलाप स्वयं गर्न सक्ने बौद्धिक अपाङ्गता र अटिजम भएका व्यक्तिहरू,

८. श्रवणयन्त्रको प्रयोगबाट वा ठूलो आवाज मात्र सुन्नसक्ने सुस्तश्रवण व्यक्तिहरू,

९. शल्यक्रियाबाट स्वरयन्त्र झिकी घाँटीको नलीबाट मात्र बोल्नुपर्ने अवस्था भएका व्यक्तिहरू,

१०. ओठ तालु फाटेको कारण बोली अस्पष्ट भएका व्यक्तिहरू,

११. बोल्दा अड्किने, शब्द वा अक्षर दोहोर्याउने समस्या तीव्र भएका भकभके व्यक्तिहरू,

१२. तीन फिट भन्दा मुनिका होचापुड्का व्यक्तिहरू,

१३. चस्मा र श्रवणयन्त्र दुवै प्रयोग गर्ने श्रवणदृष्टिविहिन व्यक्तिहरू, लेन्स वा म्याग्नीफायरको प्रयोगबाट मात्र पढ्न सक्ने न्यून दृष्टियुक्त व्यक्तिहरू,

१४. अनुवशीय रक्तश्राव (हेमोफेलिया) सम्बन्धी समस्या भई दैनिक हिँडडुलमा कठिनाइ हुने व्यक्तिहरू,

१५. नियमित औषधी सेवन गर्ने तर स्वतन्त्र रूपमा आफ्नो कार्य सम्पादन गर्न सक्ने मानसिक वा मनोसामाजिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

(घ) **सामान्य अपाङ्गता :**

तल उल्लेखित अवस्थाका व्यक्तिहरूलाई 'घ' वर्गको परिचयपत्र उपलब्ध गराइनेछ जुन सेतो पृष्ठभूमिमा जारी गरिनेछ।

१. शारीरिक, मानसिक वा इन्द्रिय सम्बन्धी सामान्य विचलन भएका तर दैनिक जीवनका क्रियाकलापहरू स्वयम सम्पादन गर्न सक्ने ,

२. हात वा खुट्टा केही छोटो भएका, एक हातको हत्केला भन्दा मुनी नचल्ने वा गुमाएका, एक हातको हत्केलाभन्दा मुनिका कम्तीमा बूढी औंला र चोरी औंला गुमाएका वा दुवै हातको हत्केलामुनिका कम्तीमा बूढीऔंला र चोरीऔंला भएका व्यक्तिहरू,

३. ठूलो अक्षर पढ्नसक्ने न्यून दृष्टियुक्त व्यक्तिहरू,

४. दुवै गोडाको सबै औलाका भागहरू नभएका,

५. श्रवणयन्त्र लगाई ठूलो आवाज सुन्ने तर बोली स्पष्ट भएका सुस्त श्रवण व्यक्तिहरू,

६. परिचयपत्रको उपयोग

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई भनेर राज्य लगायत अन्य गैरसरकारी निकायद्वारा प्रदान गरिएका विशेष सेवा तथा सुविधा, विशेष प्राथमिकता, सहुलियत, आरक्षण लगायत अन्य अवसरहरू उपभोग गर्न यो परिचयपत्र आवश्यक पर्छ।

७. सुविधा (अपाङ्गता परिचयपत्र) प्राप्त गर्ने प्रक्रिया

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको परिचय-पत्र वितरण कार्यविधि, २०७५ ले तय गरेको प्रक्रियाका आधारमा यो परिचयपत्र वितरण गरिन्छ । आफू बसेको पालिकाको वडा कार्यालयको सिफारिसमा सम्बन्धित स्थानीयत तहबाट अपाङ्गता परिचय पत्र उपलब्ध गराइने व्यवस्था गरिएको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले परिचयपत्र प्रदान गर्ने संरचना र प्राप्त गर्न अपनाउनु पर्ने मुख्य प्रावधानहरू निम्न छन्।

८. परिचय पत्र ढाँचा र समन्वय समितिको व्यवस्था

परिचय-पत्र वाहक व्यक्तिको व्यक्तिगत विवरण स्पष्ट हुने गरी नागरिकताको प्रमाण पत्रको ढाँचामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी नियमावलीको अनुसूची २ बमोजिम एकापट्टी नेपाली भाषामा र अर्कापट्टी अंगेजी भाषामा लेखिएको माथि दफा ४ मा उल्लेखित मापदण्ड अनुसार एक पृष्ठको परिचय-पत्र गाम्भीर्यता आधारमा गरिएका चार वर्गका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई चार फरक रङ्गमा उपलब्ध गराइनेछ। समन्वय समिति सम्बन्धी व्यवस्था देहाय बमोजिम हुनेछ।

(क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्वन्धी ऐन, २०७४ को दफा ४२ मा अपाङ्गता परिचय पत्र वितरण गर्ने समेत कार्यका लागि गाउँपालिका र नगरपालिकामा देहाय बमोजिमको स्थानीय समन्वय समिति रहनेछ :-

१. गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख – संयोजक

२. गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाको महिला सदस्य मध्येबाट

गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाकोले तोकेको महिला सदस्य – सदस्य

३. गाउँपालिका वा नगरपालिका भित्रका माध्यमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक वा श्रोत व्यक्ति मध्येबाट गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष वा नगर कार्यपालिकाको प्रमुखले तोकेको व्यक्ति – सदस्य

४. गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष वा नगर कार्यपालिकाको प्रमुखले तोकेको स्थानीय स्वास्थ्य चौकी वा अस्पतालको चिकित्सक – सदस्य

५. स्थानीय प्रहरी कार्यालयको प्रमुख – सदस्य

६. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हक, हित र संरक्षणको क्षेत्रमा स्थानीय स्तरमा कार्यरत संघ संस्थाहरू मध्येबाट गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष वा नगर कार्यपालिकाको प्रमुखले मनोनित गरेको संस्थाको प्रतिनिधि – सदस्य

७. गाउँपालिका र नगरपालिका भित्रका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू मध्येबाट समन्वय समितिले मनोनयन गरेको एक जना महिला सहित तीन जना– सदस्य

८. नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारका स्थानीय स्तरमा रहेका सम्बन्धित विषय हेर्ने कार्यालयको कार्यालय प्रमुख – सदस्य

९. गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुखले तोकेको गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाको कर्मचारी– सदस्य

(ख) स्थानीय समन्वय समितिले अपाङ्गता परिचय पत्र वितरणका लागि सिफारिस गर्ने कामका साथै ऐनको दफा ४३ को (च) बमोजिम परिचय-पत्र सम्वन्धी कानुनी, संरचनागत तथा अन्य सुधार गर्नुपर्ने विषयमा प्रदेशको सामाजिक विकास मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय लगायत सम्बन्धित निकायमा लेखि पठाउँनु पर्दछ।

९. परिचय पत्र वितरण

परिचय-पत्र वितरण प्रक्रिया देहाय बमोजिम हुनेछ :

(क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको स्थायी ठेगाना भएको स्थानीय तहको वडा

कार्यालयमा अपाङ्गता भएका व्यक्ति स्वयं निजका अभिभावक वा संरक्षकले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी नियमावली, २०७७ को अनुसूची १ बमोजिमको ढाँचामा परिचय-पत्र प्राप्तिका लागि सबै पुष्ट्याई गर्ने कागजातहरू २ प्रति समावेश गरी निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(ख) दरखास्तमा आफ्नो नाम, स्थायी ठेगाना, उमेर, अपाङ्गता खुलेको लिखित प्रमाणित प्रतिलिपि, पासपोर्ट साइजको (सम्भव भएसम्म अपाङ्गता देखिने गरी खिचिएको) फोटो, असक्तताको गाम्भीर्यता अवस्था र शरीरका अंगहरूले गर्ने काममा आएको समस्या वा दैनिक क्रियाकलापमा हुने सिमितताहरूको विवरण संलग्न हुनुपर्नेछ । यस प्रयोजनको लागि जन्मदर्ता प्रमाण-पत्र वा नागरिकताको प्रमाण-पत्र वा जग्गा धनी प्रमाण पुर्जा वा शैक्षिक योग्यताको प्रमाण-पत्र वा मतदाता परिचय पत्र वा अपाङ्गताको आधारमा कुनै जागिर गरिरहेको भए नियुक्ति पत्र वा त्यो संस्थाले दिएको प्रमाण वा जि.प्र.का.मा दर्ता भएका अपाङ्गता सम्बन्धी कार्य गर्ने संघसंस्थाले गरेको सिफारिस मध्ये कुनै एक वा यस्तै विश्वस्त हुन सक्ने आधार दिने अन्य प्रमाणित लिखितलाई आधार मानिनेछ ।

(ग) रित पुगी आएको निवेदनमा वडा कार्यालयले निवेदन प्राप्त भएको मितिले बढीमा ३ दिनभित्र निवेदकले पेश गरेका कागजातहरूको एक प्रति कार्यालयमा राखि वडा कार्यालयको सिफारिस सहित एक प्रति गाँउपालिका वा नगरपालिकामा पठाउनु पर्दछ ।

(घ) सम्बन्धित व्यक्तिले पेश गरको निवेदन उपर कुनै कागजात वा प्रमाण नपुगी परिचयपत्रका लागि सिफारिस गर्न उपयुक्त नदेखिएमा सो व्यहोरा निवेदकलाई ३ दिन भित्रमा जानकारी दिनु पर्दछ ।

(ङ) वडा कार्यालयले सिफारिस गर्न नसकिने भनी दिएको जानकारी निवेदकलाई चित्त नबुझे सूचना पाएको १५ दिन भित्रमा सम्बन्धित स्थानीय तह समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।

(च) यसरी प्राप्त भएको निवेदन समेत समावेश राखि स्थानीय समन्वय समितिको बैठकमा पेश गर्नु पर्दछ । निवेदकले पेश गरेका कागजात र अन्य सम्भाव्य तथ्य प्रमाणका आधारमा निजले परिचय पत्र पाउने देखियो भनि स्थानीय समन्वय समितिले शिफारिस गरेमा निजलाई परिचय पत्र वितरण गरी त्यसको

जानकारी निवेदक तथा वडा कार्यालयलाई समेत दिनु पर्दछ।

(छ) परिचयपत्रका लागि सिफारिस गर्न कुनै कठिनाई परेमा वडा कार्यालयले चिकित्सक/विशेषज्ञ वा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका संस्थाका प्रतिनिधिसँग राय परामर्श लिन सक्नेछ।

(ज) सामान्यतया अपाङ्गता भएका व्यक्ति स्वयंले आफ्नो परिचयपत्र बुझिलिनु पर्दछ। अति अशक्त वा पूर्ण अशक्त अपाङ्गता भएको कारणले परिचय पत्र वुझिलिन आउन नसक्ने भएमा वडा कार्यालयको सिफारिसमा परिवारको सदस्य, संरक्षक वा निजको बसोबास गर्ने स्थानीय निकायका पदाधिकारीले निजलाई बुझाउने गरी बुझिलिन सक्नेछन्।

(झ) परिचय-पत्र प्राप्त व्यक्तिहरूको वर्गीकृत लगत स्थानीय तहले कम्प्युटराइज गरी आफ्नो कार्यालयमा राखी चौमासिक रूपमा प्रदेश र संघको सम्बन्धित मन्त्रालयमा जानकारी गराउनु पर्नेछ।

(ञ) समन्वय समितिले परिचयपत्र दिन भनी ठहर गरेका व्यक्तिलाई स्थानीय तहको कार्यालयले अनुसूची २ बमोजिमको परिचय-पत्र (अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई) निःशुल्क उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(ट) परिचयपत्रमा गाँउपालिका/नगरपालिकाको प्रमुख प्रशासकिय अधिकृतको हस्ताक्षर हुनेछ। प्रचलित कानूनको अधिनमा रही अन्य अधिकृत कर्मचारीलाई समेत अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ।

(ठ) प्रत्यक्ष रूपमा देखिने वा अवलोकन गर्न सकिने शारीरिक, मानसिक वा इन्द्रिय सम्बन्धी क्षतिको हकमा परिचय-पत्र प्रदान गर्ने अधिकारीले अवलोकन गरी तत्काल उपयुक्त परिचय-पत्र उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(ड) प्रत्यक्ष रूपमा नदेखिने वा अवलोकन गर्न नसकिने शारीरिक, मानसिक वा इन्द्रिय सम्बन्धी क्षति भएका वा प्रष्ट रूपमा छुट्याउन समस्या भएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका हकमा समन्वय समितिमा पेश गरी समितिको सिफारिसका आधारमा परिचय पत्र वितरण गर्नु पर्नेछ।

१०. अन्य स्थानीय तहबाट परिचयपत्र वितरण गर्ने

स्थानीय ठेगानामा बसोबास नभएका र विभिन्न अवरोध तथा शारीरिक वा मानसिक अवस्थाको गम्भीर्यताको कारण आफ्नो स्थाई बसोबास भएको जिल्लामा गई अपाङ्गता परिचय पत्र प्राप्त गर्न असमर्थ व्यक्तिहरूका लागि निजको स्थायी बसोबास भएको स्थानको

सम्बन्धित स्थानीय तहबाट परिचय पत्र नलिएको सुनिश्चित भएमा दफा ५ बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी परिचय पत्र प्रदान गरेर सम्बन्धित स्थानीय तहलाई जानकारी गराउन सकिनेछ।

११. प्रतिलिपि सम्बन्धी व्यवस्था

(क) परिचय-पत्र हराइ, नासिइ वा बिग्रिई परिचय-पत्रको प्रतिलिपि लिनु पर्ने भएमा आफ्नो स्थायी ठेगाना भएको स्थानीय तहको वडा कार्यालयमा यथार्थ विवरण र कारण खुलाई सिफारिसका लागि निवेदन दिनु पर्दछ।

(ख) वडा कार्यालयले सबै व्यहोरा बुझि निवेदकको माग मनासिब देखिएमा परिचय-पत्रको प्रतिलिपि उपलब्ध गराउन प्राप्त निवेदन तथा अन्य कागजातको प्रतिलिपि वडा कार्यालयमा राखी निवेदकले पेश गरेको सक्कल कागजात सहित सिफारिस गरी गाउपालिका नगरपालिका स्थानीय तहमा पठाउँनु पर्दछ।

(ग) स्थानीय तहले सिफारिस सहित प्राप्त भएको निवेदन अपाङ्गताको प्रकृति अनुसार सोझै वा स्थानीय समन्वय समितिमा पेश गरी समितिको निर्णय अनुसार अपाङ्गता परिचय-पत्रको प्रतिलिपि निःशुल्क उपलब्ध गराउँनु पर्नेछ।

(घ) प्रतिलिपिका लागि प्राप्त भएको निवेदनका विषयमा सो परिचय पत्र बाहक व्यक्तिले पहिले प्राप्त गरेको परिचय पत्रमा हेरफेर गर्नुपर्ने देखिएमा स्थानीय सिफारिस समितिमा पेश गरी सो समितिबाट प्राप्त निर्देशन अनुसार गर्नु पर्दछ।

१२. अभिलेख सम्बन्धी व्यवस्था

(क) सम्बन्धित वडा कार्यालयले आफनो क्षेत्रमा भएका कुल अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू मध्ये परिचयपत्र पाएका व्यक्तिहरूको अपाङ्गताको प्रकृति र गाम्भिर्यता लगायत अन्य आवश्यक विवरण खुल्नेगरी नियमित रूपमा अध्यावधिक गरी त्यसको चौमासिक विवरण तयार गरी नियमित रूपमा आफ्नो गाँउपालिका/नगरपालिका तथा जिल्ला समन्वय समितिलाई समेत पठाउनुपर्दछ।

(ख) स्थानीय तहले परिचय पत्र वितरण गरे पछि यसको जानकारी परिचय पत्र प्राप्त गर्ने व्यक्तिको स्थायी ठेगाना भएको वडा कार्यालयलाई दिनु पर्दछ।

(ग) गाँउपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका कुल अपाङ्गता

भएका व्यक्तिहरू तथा अपाङ्गता परिचय पत्र पाएका व्यक्तिहरूको अभिलेख राखी त्यसको चौमासिक प्रतिवेदन प्रदेशको सामाजिक विकास मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय र संघीय मामिला तथा संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा पठाउँनु पर्नेछ।

१३. विविध

(क) सबै स्थानीय तहले आ-आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्र रहेका बिकट तथा दुरगम गाउँहरूमा रहेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि अपाङ्गता परिचय-पत्र लगायतका सेवा सरल तरिकाले उपलब्ध गराउन कम्तिमा वर्षको एक पटक ती ठाउँहरूमा परिचय पत्र वितरण सम्बन्धी घुम्ति शिविर सञ्चालन गर्नु पर्दछ।

(ख) यो कार्यविधि लागू हुनु अगाडि प्राप्त गरेको अपाङ्गता परिचयपत्र सम्बन्धित गाउँपालिका र नगरपालिका बुझाई यो कार्यविधि जारी भएको मितिले १ वर्षभित्रमा यस कार्यविधि बमोजिमको परिचयपत्र लिनुपर्नेछ। यस अघि जारी भएका परिचय पत्र एक वर्षपछि स्वतः मान्य हुनै छैन।

खण्ड तीन

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सरकारबाट उपलब्ध गराइएका सेवा सुविधा र लिने प्रकृयाहरू

१४. शिक्षा

(क) **निःशुल्क उच्च शिक्षाको व्यवस्थाः**

सुविधाः कानूनका आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले निःशुल्क उच्च शिक्षा हासिल गर्न पाउने व्यवस्था छ।

सुविधाका हकदारः नेपाल सरकारद्वारा गरिएको अपाङ्गताको परिभाषा र वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने उच्च शिक्षाका लागि योग्यता पुगेका महत्वपूर्ण अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकायः त्रिभुवन विश्वविद्यालयका आङ्गकि क्याम्पसहरू।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रियाः आफूले प्राप्त गरेको अपाङ्गता परिचयपत्रको प्रतिलिपिसहित निःशुल्क अध्ययनका लागि आफूले अध्ययन गर्न चाहेको क्याम्पस प्रशासनमा आवेदन दिने वा क्याम्पस प्रशासनले आवेदनको लागि कुनै ढाँचा वा प्रकृया तोकेको भएमा सोहि अनुसार गर्ने।

सुविधा प्राप्त गर्ने कानुनी तथा नीतिगत आधारः

क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४ को दफा २१ **निःशुल्क शिक्षा उपलब्ध गराउनेः** (१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई नेपाल सरकार वा स्थानीय तहबाट सञ्चालित वा नेपाल सरकारबाट अनुदान प्राप्त शैक्षिक संस्थाद्वारा निःशुल्क रूपमा उच्च शिक्षा उपलब्ध गराइनेछ।

ख) २०६० साल कात्तिक २८ गते निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयन गराउन सर्वोच्च अदालतमा दिएको रिटको पक्षमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतले गरेको फैसला।

ग) अदालतको फैसलाको सम्मान गर्दै त्रिभुवन विश्वविद्यालय, रजिस्ट्रारको कार्यालय, सामान्य प्रशासन महाशाखाले मिति २०५९/१२/०४ मा आफ्ना देशभरिका आङ्गिक क्याम्पसहरूलाई सोहीअनुसार गर्नेगराउने निर्देशनसहित जारी गरेको परिपत्र।

(ख) **विद्यालयमा निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था**

सुविधा: कानून अनुसार देशका हरेक सरकारी वा सामुदायिक विद्यालयहरूमा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई निःशुल्क शिक्षा प्रदान गरिनुपर्ने व्यवस्था छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारको परिभाषा र वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने विद्यालय जाने उमेरका हरेक अपाङ्गता भएका बालबालिका।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : स्थानीय तहमा रहेका सरकारी वा सामुदायिक विद्यालयहरू।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : अपाङ्गता परिचयपत्रको प्रतिलिपि सहित आफूले अध्ययन गर्न चाहेको विद्यालयमा निःशुल्क शिक्षाका लागि आवेदन दिने।

सुविधा प्राप्त गर्ने कानुनी तथा नीतिगत आधार : अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४ दफा २१ को उपदफा (२) र (३) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई शैक्षिक संस्थामा भर्ना हुँदा कुनै प्रकारको शुल्क लिन पाइनेछैन।"

(ग) शैक्षिक छात्रवृत्ति :

१. **कक्षा १ देखी १० सम्मका अपाङ्गता भएका बालबालिकाको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था।**

सुविधा : विद्यालय तहमा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरी अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने व्यवस्था गरिएको छ। यस्तो छात्रवृत्ति उनीहरूका लागि छात्रावासको सुविधा, विद्यालय पोसाक, शैक्षिक सामग्री (कापी, कलम, मसी, यातायात भाडा तथा अन्य मसलन्द आदि) खरिदका लागि प्रदान गरिन्छ।

(क) **"क" वर्गको छात्रवृत्ति**: प्रति विद्यार्थी प्रति महिना रू ४०००/– का दरले दस महिना रू ४००००/– वा वार्षिक रू ४००००/– उपलब्ध हुने। यो छात्रवृत्ति घरबाट विद्यालय आवतजावत गर्न नसकेका कारण विद्यालयले

उपलब्ध गराएको होस्टल वा भाडामा बस्नुपर्ने अवस्थाको विद्यार्थीका लागि आवास खर्च स्वरूप उपलब्ध हुने।

(ख) **"ख" वर्गको छात्रवृत्ति**: प्रति विद्यार्थी प्रति महिना रू ५००/– का दरले दस महिना रू ५०००/– वा वार्षिक रू ५०००/– उपलब्ध हुने। यो छात्रवृत्ति घरबाट विद्यालय आवतजावत गर्न सहयोगी आवश्यक पर्ने अवस्थाको विद्यार्थीका लागि उपलब्ध हुने ।

(ग) **"ग" वर्गको छात्रवृत्ति**: प्रति विद्यार्थी प्रति महिना रू ३००/– का दरले दस महिना रू ३०००/– वा वार्षिक रू ३०००/– उपलब्ध हुने। यो छात्रवृत्ति घरबाट विद्यालय आवतजावत गर्न सहयोगी साधन जस्तो लाठी, बैसाखी आदि प्रयोग गर्नुपर्ने अवस्थाको विद्यार्थीका लागि उपलब्ध हुने।

(घ) **"घ" वर्गको छात्रवृत्ति**: प्रति विद्यार्थी प्रति महिना रू १००/– का दरले दस महिना रू १०००/– वा वार्षिक रू १००/– उपलब्ध हुने। यो छात्रवृत्ति सामान्य अवस्थाको अपाङ्गता भएको विद्यार्थीका लागि उपलब्ध हुने।

उल्लिखित छात्रवृत्ति अपाङ्गता परिचय पत्रका आधारमा नभएर अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई विद्यालय सम्मको पहुँच सहज भए नभएका आधारमा वितरण गरिन्छ।

सुविधाका हकदार: नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा र वर्गीकरण अन्तर्गत समेटिने विद्यालय जाने उमेरका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : स्थानीय तहका शिक्षा शाखा मार्फत स्थानीय सरकारी आधारभुत र माध्यमिक विद्यालयहरू र शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय/शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया

(क) छात्रवृत्ति अपाङ्गता भएका विद्यार्थीले आफूले पढ्दै गरेको विद्यालयबाट प्राप्त गर्नेछन।यसको लागि विद्यार्थीले आफ्नो अपाङ्गता परिचयपत्र सहित विद्यालयमा सो छात्रवृत्तिको लागि दावी गर्न सक्नेछ।

(ख) हरेक विद्यालय प्रशासनले आफ्नो विद्यालयमा भएका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीको संख्याको आधारमा सम्बन्धित पालिकाको शिक्षा शाखाबाट निकासा माग्नुपर्ने र विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउनुपर्ने।

(ग) स्थानीय शिक्षा शाखाबाट माग भए अनुसारको छात्रवृत्तिको बजेट शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र उपलब्ध गराउनेछ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार

क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४ र नियमावली, २०७७

ख) आर्थिक वर्ष २०७८/०८९ को नेपाल सरकारको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र बजेट मार्फत कक्षा १ देखी १० सम्मका देशभरिका सबै अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई शैक्षिक छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

ग) कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, आ.व. २०७८/०८९, नेपाल सरकार, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र

(घ) छात्रवृत्ति सम्बन्धी अन्य व्यवस्था :

सुविधा : कक्षा १ देखी १० सम्मका विद्यार्थीहरू बाहेक पनि विद्यालयमा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई राष्ट्रिय शिक्षा नीति र कानूनमा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ । संस्थागत विद्यालयहरूले कूल विद्यार्थी संख्याको ५ प्रतिशत अपाङ्गता भएका विद्यार्थी, गरिब, महिला, दलित र जनजाति विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ भने विश्वविद्यालय तहमा पनि यस्ता छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ।

सुविधाका हकदार : संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गरिरहेका वा गर्न चाहने अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरू र उच्च शिक्षा हासिल गरिरहेका वा गर्न चाहने अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय: संस्थागत विद्यालयहरू

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार :

क) शिक्षा नियमावली, २०५९ को परिच्छेद २६ को "छात्रवृत्ति तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी व्यवस्था" अन्तर्गत नियम १५१ को उपनियम २ : संस्थागत विद्यालयले कुल विद्यार्थी संख्याको कम्तीमा ५ प्रतिशत गरिब, अपाङ्ग, महिला, दलित र जनजाति विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउनुपर्नेछ।

ख) विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले जारी गरेको छात्रा शिक्षा कोष, छात्रवृत्ति सञ्चालन निर्देशिका, २०६३ को परिच्छेद ३, दफा ३.१, ३.२.३, ३.३, ४.१

(ङ) विशेष शिक्षाको व्यवस्था:

सुविधा : यो विशेष पद्धति र ढाँचामा शिक्षा दिन आवश्यक पर्ने अपाङ्गता भएका बालबालिकाको सिकाइसम्बन्धी आवश्यकता सम्बोधन गर्दै उनीहरूलाई शिक्षाको समान अवसर प्रदान गर्नका लागि सञ्चालित शिक्षा कार्यक्रम हो।

सुविधाको हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा र वर्गीकरण अन्तर्गत समेटिने विशेष शिक्षाको सुविधा दिन आवश्यक भएका (खास गरेर बहिरा, दृष्टिविहीन, बौद्धिक अपाङ्गता भएका) बालबालिका/व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय

स्थानीय तहमा: विशेष शिक्षा सञ्चालन गर्न विभिन्न जिल्लामा शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्रबाट अनुदानबाट विशेष शिक्षा सञ्चालन कार्यक्रमहरूबाट यो शिक्षा हासिल गर्न सकिन्छ। जिल्ला समन्वय इकाइबाट कुनकुन गैरसरकारी संस्थामार्फत कुनकुन विद्यालयमा विशेष शिक्षा सञ्चालन गरिएको छ भन्ने जानकारी प्राप्त हुने। विशेष शिक्षा सञ्चालन गरिएका जिल्ला/विद्यालयहरूको सूची अनुसूची -२ बमोजिम हुनेछ।

संघीय तहमा : शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र/विशेष शिक्षा परिषद्, त्रिभुवन विश्वविद्यालय

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया

स्थानीय तहमा विशेष शिक्षा प्रदान गरिरहेका विद्यालयहरूले तोकेको प्रक्रिया पूरा गरी यो सुविधा प्राप्त गर्न सकिन्छ।

सेवा सुविधा प्राप्त गर्ने आधार

क) राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले गरेको व्यवस्था (अनुसूची १ मा हेर्नुहोला)

ख) शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा २, परिभाषा को "घ१" :

ग) शिक्षा नियमावली, २०५९ को परिच्छेद ११ अन्तर्गत नियम ६०:

घ) शिक्षा नियमावली, २०५९ को परिच्छेद ११ अन्तर्गत नियम ६१: विशेष शिक्षा परिषद्को व्यवस्था

विशेष शिक्षासम्बन्धी नीति निर्माण तथा व्यवस्थापन समेतका लागि देहायका सदस्यहरू रहेको एक विशेष शिक्षा परिषद् रहेनछ।

अध्यक्ष : शिक्षा विज्ञान तथा प्रवृधि मन्त्री

सदस्य : सभापति, जनसङ्ख्या तथा सामाजिक समिति, प्रतिनिधि सभा

सदस्य : सदस्य, राष्ट्रिय योजना आयोग (शिक्षा हेर्ने)

सदस्य : मन्त्रालयका सचिव सदस्य : सहसचिव (शैक्षिक प्रशासन हेर्ने), शिक्षा मन्त्रालय

सदस्य : प्रतिनिधि मन्त्रालय

सदस्य : प्रतिनिधि महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय

सदस्य : प्रमुख, नाक, कान, घाँटी विभाग, वीर अस्पताल

सदस्य : अध्यक्ष, राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ नेपाल

सदस्य : विशेष शिक्षासम्बन्धी विशेषज्ञहरूमध्येबाट मन्त्रालयद्वरा मनोनीत एकजना।

सदस्य : विशेष शिक्षा अध्यापन गराउने शिक्षकहरूमध्येबाट विशेष शिक्षा परिषद्ले मनोनीत गरेको एकजना।

सदस्य : अपाङ्गहरूको उत्थानमा विशेष योगदान दिएका अपाङ्गहरूमध्ये बाट विशेष शिक्षा परिषद्ले मनोनीत गरेको एकजना।

सदस्य सचिव : महानिर्देशक, शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र

(च) प्राविधिक शिक्षा तथा तलिममा छात्रवृत्ति :

सुविधा : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ। यो सुविधा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्, सानोठिमी, भक्तपुरबाट प्रदान गरिन्छ। परिषद्का आङ्गकि तथा सम्बन्धन प्राप्त संस्थाहरूमा संचालित विभिन्न कार्यक्रममा भर्ना भएका जम्मा ६ जना अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई निर्वाह स्वरूप प्रतिविद्यार्थी विशेष छात्रवृत्ति स्वरूप रू. ५०००/ (पाँच हजार) को छात्रवृत्ति परिषद् कार्यालयबाट प्रदान गरिनेछ।तर सम्बन्धित संस्थामा बझ्राउनुपर्ने अन्य सम्पूर्ण रकमहरू भने विद्यार्थीले बुझाउनुपर्नेछ।

सुविधाको हकदार : प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम लिन

आवश्यक योग्यता पुगेका अपाङ्गता भएका व्यक्ति।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम केन्द्र, सानोठिमी भक्तपुर वा परिषद्ले तोकेको शिक्षालय।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : परिषद् वा परिषद्ले तोकेको स्थानीय निकायमा आफूले लिन चाहेको प्राविधिक शिक्षा वा व्यावसायिक तालिमको लागि तोकिएको ढाँचा र प्रक्रिया पुऱ्याई आवेदन दिने। परिषद् अन्तर्गत अध्ययन गर्न प्रवेश परीक्षा सञ्चालनको प्रक्रियामा विद्यार्थीहरूलाई छनौट गर्दा अन्य विद्यार्थीभन्दा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका लागि ५ अङ्क बढी प्रदान गरिने व्यवस्था रहेको छ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार :
अपाङ्गताको सम्बन्धमा परिषद्को विद्यार्थी भर्नासम्बन्धी निर्देशिका।

(छ) परीक्षामा थप समय उपलब्ध गराइने व्यवस्था :

सुविधा : अपाङ्गताका कारण शारीरिक अङ्गमा आएको कार्य सीमितता वा आङ्गकि क्रियाशीलतामा आएको ढिलाइका कारण कुनै अपाङ्गता भएको विद्यार्थीले सामान्यतया परीक्षाका लागि तोकिएको समयभित्र परीक्षा दिन भ्याउँदैन र केही थप समय आवश्यक छ भन्ने ठहर भएमा त्यस्ता अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई बढीमा एक घन्टा तीस मिनेटसम्म समय थप गर्न सकिने व्यवस्था छ।

सुविधाको हकदार : नेपाल सरकारद्वारा गरिएको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने र यो सुविधा उपलब्ध गराउन आवश्यक ठानिएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय :

स्थानीय तहमा : सम्बन्धित विद्यालय र परीक्षा केन्द्राध्यक्ष

सरोकारवाला निकाय : शिक्षा मन्त्रालय/शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र **सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया** : अपाङ्गता भएका उल्लेखित परीक्षार्थीले आफूलाई थप समय आवश्यक भएको कारण स्पष्टरूपमा खुलाई आफ्नो अपाङ्गता परिचयपत्रसहित अध्ययन गरिरहेको विद्यालयमा अग्रीमरूपमा आवेदन गरी यो सुविधा हासिल गर्न सक्छन्।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधारः
शिक्षा नियमावली, २०५९ को परिच्छेद ८ अन्तर्गत नियम ४७ मा अशक्त विद्यार्थीका लागि परीक्षामा विशेष व्यवस्था गर्न सकिने
उपनियम उपनियम १ र २ बमोजिम विद्यार्थीले निर्धारित समयभित्र परीक्षा दिन नसक्ने देखिएमा केन्द्राध्यक्षले बढीमा एक घन्टा तीस मिनेटसम्म थप समय उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(८) **परीक्षामा सहयोगीको व्यवस्था** :

सुविधा : दृष्टिविहीनहरूलाई परीक्षा दिँदा सहयोगी राखेर लेख्न पाउने व्यवस्था गरिएको छ ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरणले समेटेका दृष्टिविहीन परीक्षार्थीहरू ।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : आफूले अध्ययन गरिरहेको विद्यालय वा परीक्षा केन्द्रका केन्द्राध्यक्ष ।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : परीक्षामा आफूलाई सहयोगी राखेर लेख्नुपर्ने आवश्यक भएको कारण खुलाई अपाङ्गता परिचयपत्रको प्रतिलिपिसहित विद्यालय वा परीक्षा केन्द्राध्यक्षलाई अग्रीम आवेदन दिने ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार
शिक्षा नियमावलीको नियम १९२ लाई कार्यान्वयन गर्न बनाइएको विशेष शिक्षा सञ्चालनसम्बन्धी निर्देशिका, २०६० को परिच्छेद ७, बुँदा नं. १९.२ (ख) मा दृष्टिविहीन परीक्षार्थीहरूको सहयोगका लागि परीक्षा दिने कक्षाभन्दा एक कक्षामुनिको लेखक सहयोगी राख्ने सम्बन्धी व्यवस्था ।

(९) **उच्च शिक्षा अध्ययनमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि छात्रवृत्ति :**

सुविधा : प्रतिस्पर्धाको आधारमा छात्रवृत्तिको लागि उम्मेद्वार छनौट प्रक्रियामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई आरक्षणको व्यवस्था गरेको छ ।

सुविधाको हकदार : उच्च शिक्षाको लागि योग्यता पुगेका र नेपाल सरकारको परिभाषा र वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने अपाङ्गता भएका व्यक्ति ।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : हरेक वर्षछात्रवृत्तिको लागि शिक्षा मन्त्रालयले आवेदनको लागि सूचना प्रकाशित गर्ने गर्छ । सूचना प्रकाशित भएपछि तोकिएको ढाँचाको आवेदन भरी शिक्षा मन्त्रालयमा बुझाउने । अपाङ्गता भएको व्यक्तिको हकमा आवेदनको साथमा अपाङ्गता परिचयपत्रको प्रतिलिपि, र सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय वा राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघको सिफारिस पनि संलग्न गराउनुपर्नेछ ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार :

छात्रवृत्ति सम्वन्धी नियमावली, २०६० (छैटौ संसोधन २०७२) को नियम १० (क) मा छात्रवृत्ति आरक्षण गरिने

(१) नेपाल सरकारलाई प्राप्त भएको छात्रवृत्तिमध्ये पैँतालीस प्रतिशत स्थान सामूदायिक विद्यालयबाट प्रवेशिका परीक्षा उत्रिर्ण गरेका विपन्न देहायका समुदाय तथा व्यक्तिलाई आरक्षण गरी सो प्रतिशतलाई शत प्रतिशत कायम गरी देहायको प्रतिशतका आधारमा वितरण गरिनेछ ।

(२) अपाङ्गका लागि दुइ प्रतिशत

१५. स्वास्थ्य

(१) **निःशुल्क स्वास्थ्योपचारको व्यवस्था** :

सुविधा : सरकारी स्वास्थ्य केन्द्र वा अस्पतालहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि निःशुल्क स्वास्थ्य परीक्षण तथा उपचारको प्रावधान छ ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा र वर्गीकरणमा समेटिएका सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू ।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : देशभरिका सबै सरकारी अस्पताल र स्थानीय तहका स्वास्थ्य केन्द्र/चौकीहरू ।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया :

सुविधा लिन चाहने अपाङ्गता भएका व्यक्तिले अस्पतालको शुल्क बुझाउने सम्बन्धित ठाउँमा आफ्नो अपाङ्गता परिचयपत्र देखाई निःशुल्क स्वास्थ्य परीक्षण वा उपचारको सेवा उपभोग गर्न पाउनेछ ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधारः
क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकर सम्बन्धी ऐन २०७४ को दफा २३ को उपदफा (१) नेपाल सरकारले तोकिए बमोजिमको आयभन्दा कम वार्षिक आय भएका वा तोकिएको रोगको उपचारको लागि सरकारी अस्पतालमा भर्ना भएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा तथा स्पीच थेरापी, अकोपेशनल थेरापी लगायतका आवश्यक थेरापी सेवा उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउनेछ।
ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी नियमावली २०७७ अनुसार नेपाल सरकारले समय समयमा तोकेको भन्दा कम वार्षिक आय भएका र देहायबमोजिमका गम्भीर प्रकृतिका रोगको उपचारको लागि अस्पतालमा भर्ना भएका पूर्ण अशक्त र अति अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सरकारी अस्पतालमा उपचार गराउदा लाग्ने सम्पर्ण खर्च नेपाल सरकारले व्यवहोर्नेछ:
१) मुटु रोग, २) मृगौला रोग, ३) क्यान्सर, ४) नेपाल सरकारले समय समयमा तोके बमोजिमका अन्य रोग।

(२) **अस्पतालमा शैया आरक्षित गरिने :**

सुविधा : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि सरकारी अस्पतालमा निश्चित संख्यामा शैयाहरू सुरक्षित गरिने प्रावधान छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने महत्वपूर्ण अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : नेपालभरिका सरकारी अस्पतालहरू।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : सुविधा उपभोग गर्ने व्यक्तिले आफूसँग भएको अपाङ्गता परिचयपत्र देखाएर यो सुविधा उपभोग गर्न पाउँछ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार :
क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी नियमावली, २०७७ को नियम (५) सरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित पच्चीस शैयाभन्दा बढी शैया भएका अस्पतालमा कम्तीमा दुई शैया अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सुरक्षित राख्नु पर्नेछ।

(३) निःशुल्क औषधीको व्यवस्थाः

सुविधा : नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि

निश्चित प्रकारका औषधीहरू सरकारी अस्पतालहरूबाट निःशुल्क रूपमा प्राप्त गर्ने व्यवस्था गरेको छ। यस्ता औषधीहरू ४१ प्रकारका छन र त्यस्ता औषधीहरूको सूची अनुसूची- ३ बमोजिम हुनेछ।

सुविधाको हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा र वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने सवै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : नेपालभरीका सरकारी अस्पताल र स्वास्थ्यकेन्द्रहरू

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : अपाङ्गता भएका व्यक्तिले स्वास्थ्य परीक्षण पश्चात, निःशुल्क प्रदान गरिने औषधीमध्ये पर्ने औषधी सेवन वा प्रयोग गर्नुपर्ने भएमा आफूसँग भएको अपाङ्गता परिचयपत्र देखाई सरकारी अस्पतालबाट औषधी निःशुल्क प्राप्त गर्न सक्छन।

१६. रोजगारी तथा आय आर्जन

(१) **निजामती सेवामा ५ प्रतिशत आरक्षणको व्यवस्था:**

सुविधा : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई निजामती सेवामा आरक्षणको व्यवस्था छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको परिभाषा र वर्गीकरणमा समेटिएका र सेवाका लागि योग्यता पुगेका अपाङ्गता भएका सबै व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : लोकसेवा आयोगका कार्यालय केन्द्रीय कार्यालय र प्रदेश लोकसेवा आयोगकहरू।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया :

(१) लोक सेवा आयोगको आरक्षणतर्फो फारम भर्नको लागि आफूसँग अपाङ्गता परिचयपत्र हुनु अनिवार्य छ। उक्त परिचयपत्र देखाई लोक सेवा आयोग वा आयोगले तोकेका स्थान वा कार्यालयबाट आरक्षण तर्फ फारम लिन सकिन्छ।

(२) आवेदनसँगै नियमअनुसारको शुल्क, आवश्यक प्रति पासपोर्ट साइजको फोटो, शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र, अपाङ्गता परिचयपत्रको प्रतिलिपि, नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र आदि पेस गर्नुपर्छ।

(३) सम्बन्धित आरक्षणबाहेक खुला प्रतिस्पर्धा गर्न चाहने अपाङ्गता भएका व्यक्तिले प्रतिस्पर्धा गर्दा प्रारम्भिक परीक्षा उत्रिर्ण गरेरमात्र लिखित परीक्षामा सामेल हुन पाउनेछन्।

(४) समावेशीअन्तर्गतको लिखित परीक्षा छुट्टै लिइने हुनाले उक्त लिखित परीक्षामा सहभागी हुने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार:

क) निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दोस्रो संशोधन २०६४, साउन २३ को कार्यान्वयनका लागि बनेको निजामती सेवा नियमावली, २०५० को सातौं संशोधन २०६४ मंसिर २० मा भएको व्यवस्था अनुसार दफा ७ को उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिए पनि निजामती सेवालाई समावेशी बनाउन खुला प्रतियोगिताद्वारा पदपुर्ति हुने पदहरूमध्ये पैंतालीस प्रतिशत पद छुट्याई सो प्रतिशतलाई शतप्रतिशत मानी देहायबमोजिम उम्मेदवारबीचमा मात्र छुट्टाछुट्टै प्रतिस्पर्धा गराई पदपुर्ति गरिनेछ।

क) महिला - तेत्तीस प्रतिशत
ख) आदिवासी/जनजाति - सर्त्ताईस प्रतिशत
ग) मधेसी - बाईस प्रतिशत
घ) दलित - नौ प्रतिशत
ङ) अपाङ्ग - पाँच प्रतिशत
च) पिछडिएको क्षेत्र - चार प्रतिशत

स्पष्टीकरण:

(८) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिए पनि उपदफा (७) को खण्ड (ङ)बमोजिम निर्धारित प्रतिशतको पद कुनै खास प्रकृतिको कामका लागि तोकिएबमोजिमका अपाङ्गहरूबीच मात्र प्रतिस्पर्धा गर्न पाउने गरी परीक्षाद्वारा पुर्ति गरिनेछ।

(१०) उपदफा (७) बमोजिम छुट्याइएको पदमा जुन वर्षको लागि विज्ञापन भएको हो सो वर्षहुने विज्ञापनमा उपयुक्त उम्मेदवार उपलब्ध हुने नसकेमा त्यस्तो पद अर्को वर्षहुने विज्ञापनमा समावेश गर्नुपर्नेछ र त्यसरी विज्ञापन गर्दा पनि उपयुक्त उम्मेदवार उपलब्ध हुन नसकेमा त्यस्तो पद सोही वर्षको खुला प्रतियोगिताद्वारा पुर्ति हुने पदमा समावेश गर्नुपर्नेछ।

निजामती सेवा नियमावली, २०५० मा भएको व्यवस्था

१४. क. पदपुर्तिसम्बन्धी विशेष व्यवस्था : (१) ऐनको दफा ७ को उपदफा (८) बमोजिम निर्धारित पदमध्ये कुन पद कुन किसिमको अपाङ्गका लागि अनुपयुक्त हुने भन्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेबमोजिम हुनेछ।

(२) **असमर्थ कर्मचारीको लागि अवकास सम्वन्धी विशेष व्यवस्था तथा अशक्त वृत्तिः**

सुविधाः निजामती सेवामा रहँदाको अवस्थामा विभिन्न कारणले अपाङ्गता आइ काम गर्न असमर्थ भएमा, अंगभंग भएमा आर्थिक सहायता, विशेष राहत सहित अवकास, विदा लगायतका व्यवस्थाहरू गरिएका छन।

सुविधाका हकदार: सेवारत अवस्थामा रहेकै अवस्थामा विभिन्न कारणले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

सुविधा प्रदान गर्ने प्रकृया : सम्बन्धित व्यक्तिले अशक्तताको प्रकृति अनुसार मेडिकल वोर्डको सिफारिस, अशक्तताको प्रमाणीकरण, नि.से. नि.को नियम १०० अनुसारको समितिको प्रमाणीकरण लगायत अन्य आवश्यक कागजातहरू पेश गर्नुपर्छ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार :
निजामती सेवा ऐन,२०४९ को दफा ३४ (क), निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ९६ र नियम ८७

(३) **नेपाल टेलिकममा रोजगारीमा ५ प्रतिशत आरक्षणः**

सुविधा : नेपाल टेलिकमका रिक्त पदपुर्ति गर्दा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई कुल आरक्षित सङ्ख्याको ५ प्रतिशत आरक्षण दिने प्रावधान छ।

सुविधाको हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत समेटिने उक्त सेवाका लागि योग्यता पुगेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : नेपाल टेलिकम

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : नेपाल टेलिकमले आवेदनका लागि तोकेको प्रक्रियाअनुसार अपाङ्गता परिचयपत्रसहित आवेदन गर्ने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार : नेपाल टेलिकमको विनियमावलीमा व्यवस्था भएको ।

(४) **शिक्षा सेवामा आरक्षण :**

सुविधा : नयाँ संशोधित शिक्षा ऐनले शिक्षक सेवामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि ५ प्रतिशत आरक्षणको व्यवस्था गरेको छ ।

सुविधाको हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरणमा समेटिएका अध्यापन अनुमति प्राप्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू ।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय :

केन्द्रीय निकायः शिक्षा मन्त्रालय/शिक्षा सेवा आयोग ।

स्थानीय तह : शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ ।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया :

शिक्षा सेवा आयोगले शिक्षक पद पदपुर्तिका लागि आह्वान गरेको विज्ञापनमा समावेशीतर्फ आरक्षित कोटामा तोकिएको प्रक्रियाअनुसार आवेदन गरी तोकिएको प्रतिस्पर्धा प्रणालीअनुसार प्रतिस्पर्धामा सम्मिलित हुने ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार

शिक्षा ऐन, २०२८ (नवौ संशोधन २०७४/७/६ सहितको) को दफा १६.ड : नियुक्ति समावेशी गरिने : (१) यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेका नियमबमोजिम सामुदायिक विद्यालयमा शिक्षक तथा कर्मचारी नियुक्ति गर्दा खुला प्रतियोगिताद्वारा पुर्ति हुने पदमध्ये पैँतालीस प्रतिशत पद छुट्टर्याई सो प्रतिशतलाई शतप्रतिशत मानी देहायबमोजिमका उम्मेदवार बीचमा मात्र छुट्टै प्रतिस्पर्धा गराई नियुक्ति गरिनेछ ।

क) महिला तेत्तीस प्रतिशत

ख) आदिवासी/जनजाति सर्त्ताईस प्रतिशत

ग) मधेसी बाईस प्रतिशत

घ) दलित नौ प्रतिशत

ङ) अपाङ्ग पाँच प्रतिशत

च) पिछडिएको क्षेत्र चार प्रतिशत

(५) **रेडियो नेपालको स्थायी सेवामा ५ प्रतिशत आरक्षणः**

सुविधा : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि रेडियो नेपालको स्थायी सेवामा आरक्षणको व्यवस्था गरिएको छ र करार सेवामा कार्यरत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको करार अन्त्य नगर्ने समेत नीति रहेको छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत समेटिने सेवाका लागि योग्यता पुगेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : रेडियो नेपाल।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : रेडियो नेपालले आवेदनका लागि तोकिएको प्रक्रिया पुऱ्याई अपाङ्गता परिचयपत्रसमेत संलग्न राखी आवेदन दिने।

सुविधा प्रदान गर्ने आधार : रेडियो नेपालको सेवा नियमावलीमा व्यवस्था भएको।

१७. आयकरमा सहुलियतः

सुविधा: नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकमा आयकर लाग्ने वार्षिक आम्दानीको दायरालाई अन्य व्यक्तिहरूको तुलनामा ५० प्रतिशतले फराकिलो बनाएको छ । आ. व. २०७८/०८९ मा सामान्यतया विवाहित व्यक्तिलाई रु चार लाख पचास हजार सम्म आयकर नलाग्नेमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकमा छ लाख पचहत्तर हजारसम्मको वार्षिक आम्दानीमा आयकर लाग्दैन।

सुविधाको हकदार: नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा वर्गीकरणमा पर्ने अपाङ्गता भएका वैतनिक व्यक्तिहरू

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय: अर्थ मन्त्रालयअन्तर्गत स्थानीय तहमा जिल्लाजिल्लामा स्थापित कर कार्यालयहरू।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया: स्थानीय कर कार्यालयले तोकेको प्रक्रियाअनुसार अपाङ्गताको परिचयपत्रको प्रतिलिपिसहित आफ्नो आय विवरण आफूले काम गर्ने गरेको संस्था वा कार्यालयमार्फत पेस गर्ने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार:
आर्थिक अध्यादेश, २०७८
आयकर ऐन, २०५८ (२०६५ मा भएको नयाँ संशोधनसहित) अनुसूची १ : करका दरहरू : दफा ४ सँग सम्बन्धित १०. यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिए पनि कुनै प्राकृतिक व्यक्ति अपाङ्ग रहेछ भने त्यस्तो प्राकृतिक व्यक्तिका लागि उपदफा १ को खण्ड (क) वा दम्पतीका लागि उपदफा २ को खण्ड (क) मा उल्लेखित रकमको पचास प्रतिशत थप रकम करयोग्य आयबाट घटाई बाँकी रहने रकममा मात्र यस दफाबमोजिम करको गणना गरिनेछ।

१८. निजी क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि रोजगारी:

सुविधा: अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई निजी क्षेत्रका कलकारखाना तथा उद्योगहरूमा रोजगारीमा ५ प्रतिशत कोटा छुट्ट्याउनुपर्ने कानुनी व्यवस्था छ।

सुविधाका हकदार: रोजगारीका लागि आवश्यक योग्यता पुगेका तथा नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत समेटिएका अपाङ्गता भएका महत्वपूर्ण व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय: निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित उद्योग तथा कलकारखानाहरू।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया:

क) निजी क्षेत्रबाट आवेदनका लागि आह्वान गरिएका रोजगारीका अवसरहरूमा तोकिएको प्रक्रियाअनुसार आवेदन गर्ने।

ख) आवेदनमा अपाङ्गता परिचयपत्रको प्रतिलिपि संलग्न गराउने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार:
अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकर सम्बन्धी ऐन २०७४ को दफा २४ र २५ का बुदाहरू

१९. अपाङ्गताका लागि स्वरोजगार कार्यक्रम :

सुविधा : उद्योग मन्त्रालयले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका स्वरोजगार कार्यक्रम लागु गरेको छ। जस अन्तर्गत तालिम र रोजगारीको व्यवस्था गरिएको छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : घरेलु तथा साना उद्योग विभाग तथा यसका जिल्ला निकायहरू।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : जिल्ला घरेलु कार्यालय वा घरेलु तथा साना उद्योग विभागले तोकेको प्रक्रिया पूरा गरी यो सुविधा उपभोग गर्न सकिन्छ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार:

२०. अपाङ्गता वा अशक्त कर्मचारीको लागि विशेष व्यवस्था:

सुविधा : निजामती सेवामा रहेको कर्मचारी कुनै कारणले शारीरिक वा मानसिक रूपमा काम गर्न असमर्थ भएमा निजामती सेवा ऐनमा सात वर्षथप सेवा अवधि सहित अवकाशको विशेष व्यवस्था गरेको छ।

सुविधाको हकदार : निजामती सेवामा रहेको अवस्थामा कुनै कारणवस मानसिक वा शारीरिक रूपमा समस्या आई सेवालाई निरन्तरता दिन असमर्थ व्यक्ति

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : सम्बन्धित कार्यालय

सेवा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : सम्बन्धित व्यक्तिले मेडिकल वोर्डको सिफारिस सहित उक्त सुविधाको लागि आवेदन गर्नुपर्छ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार :
निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३४ : कुनै निजामती कर्मचारी शारीरिक वा मानसिक रोगको कारणबाट नियमित रूपमा सेवा गर्न असमर्थ छ भनी नेपाल सरकारले गठन गरेको मेडिकल बोर्डबाट प्रमाणित भई आएमा नेपाल सरकारले निजलाई निजको सेवा अवधिमा बढीमा सात वर्षसेवा अवधि थप गरी अवकाश दिन सक्नेछ।

२१. अशक्त वृत्ति :

सुविधा : निजामती कर्मचारीलाई सरकारी कामको सीलशिलामा कारणवस दुर्घटनामा परि अंगभंग भई वा मानसिक वा शारीरिक रूपमा अपाङ्गता भएमा अशक्त वृत्तिको व्यवस्था निजामती सेवा नियमावलीमा गरिएको छ।

सुविधाको हकदार : निजामती सेवामा कार्यरत कर्मचारी

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : सम्बन्धित सरकारी कार्यालय

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : सम्बन्धित निकायबाट अशक्तताको कारण सेवालाई निरन्तरता दिन नसक्ने प्रमाणित भएपछि नियमावलीमा तोकिए अनुसार सुविधा उपभोग गर्न सकिन्छ।

सुविधा प्राप्त गर्ने कानूनी आधार :
निजामती सेवा नियमावली, २०५० नियम ९६ को उपनियम (१) कुनै निजामती कर्मचारी सरकारी कामको सिलसिलामा दुर्घटनामा परी अङ्गभङ्ग भएको वा चोटपटक लागेको कारणले शारीरिक वा मानसिक रूपमा सरकारी सेवाको लागि अशक्त भएमा त्यस्तो कर्मचारीले निजको जीविकाको निमित्त बाँचुन्जेलसम्म अशक्तवृत्तिको रूपमा अशक्त भत्ता र उपनियम (२) मा लेखिएबमोजिमको निवृत्तभरणसहित उपनियम (३) मा लेखिएबमोजिमको अशक्त भत्ता पाउनेछ।

२२. तालिम

(१) **अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि निःशुल्क व्यावसायिक तालिमः**

सुविधाः अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आर्थिक सशक्तीकरणका लागि राज्यले निःशुल्क तालिमको व्यवस्था गरेको छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरणमा समेटिने तालिमका लागि तोकिएको योग्यता पुगेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय :

क) महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयबाट अनुदान ख) सीटिईभीटी, यसका स्थानीय शैक्षिक तथा तालिम केन्द्रहरू ग) घरेलु तथा साना उद्योग विभाग र जिल्ला घरेलु कार्यालय घ) स्थानीय तहहरू ङ) अपाङ्गता क्षेत्रमा काम गर्ने राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रियाः

माथि उल्लेख गरिएका निकायहरूले तालिमका लागि आवेदन गर्न निश्चित ढाँचामा तयार गरिएको फाराम वा तोकिएको प्रक्रिया वा जारी गरिएको सूचनाअनुसार आवेदन दिने। आवेदनको साथमा अपाङ्गता परिचयपत्र संलग्न हुनुपर्ने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार:
क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकर सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा **२४** व्यवसायिक तालिम तथा स्वरोजगार
(१) नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सीप अभिवृद्धि गरी व्यवसायिकता विकास तथा स्वरोजगारीको अवस्था सृजना गर्न व्यवसायिक तालिम उपलब्ध गराउनेछ।

२३. आवागमन:

(१) **हवाई यातायातमा लाग्ने भाडामा ५० प्रतिशत छुट:**

सुविधा : आन्तरिक हवाई यात्रामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई भाडामा ५० प्रतिशत छुट दिइन्छ।

सुविधाका हकदार: नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत समेटिने अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्राप्त गर्ने ठाउँ/निकाय: सम्बन्धित हवाई सेवाको टिकट बिक्री कक्ष।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया:

क) यो सुविधा लिनका लागि सुविधा लिने व्यक्तिसँग अपाङ्गता परिचयपत्र अनिवार्य हुनु पदर्छ।

ख) परिचयपत्रको प्रतिलिपिसहित आफूले उपयोग गर्न चाहेको हवाई सेवाको टिकट बिक्री कक्षमा हवाई टिकटका लागि अनुरोध गर्ने।

सहुलियतको सीमा:

यो सुविधा देशभित्रका सबै निजी तथा सरकारी हवाई उडानमा प्रतिउडान एकजना अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई उपलब्ध गराइनेछ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार:

क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकर सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ३७ को उपदफा (२) सवारी साधनको धनी वा सञ्चालकले तोकिए बमोजिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई बस, रेल, हवाईजहाज जस्ता सार्वजनिक सवारी साधनबाट यात्रा गर्दा यात्रुभाडामा पचास प्रतिशत छुट उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई आन्तरिक हवाई यात्रामा दिइने छुट वा सहुलियतसम्बन्धी कार्यविधि, २०६३'

(२) **सार्वजनिक सडक यातायातमा भाडा छुट :**

सुविधा : सार्वजनिक सडक यातायातमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि भाडामा ५० प्रतिशत छुटको व्यवस्था छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा र वर्गीकरणमा समेटिने सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : लामो तथा छोटो दूरीमा चल्ने सार्वजनिक भाडाका सवारी साधनहरू सञ्चालन गर्ने व्यावसायिक संस्थाहरू।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : सार्वजनिक सवारीका साधनहरूमा यात्रा गर्दा वा यात्रा गर्नका लागि टिकट काउन्टरबाट टिकट खरिद गर्दा अपाङ्गता परिचयपत्र देखाउने वा सोको प्रतिलिपि पेस गर्ने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकर सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा २७ को उपदफा २ कुनै अपाङ्गलाई बस, रेल, हवाईजहाजबाट यात्रा गर्दा निजलाई र अरू कुनै व्यक्तिको सहारा निरन्तर चाहिने भए एकजना व्यक्तिलाई यात्रु भाडाको आधा छुट दिन सकिनेछ।

(२) **सार्वजनिक सडक यातायातमा सिट आरक्षणको व्यवस्था:**

सुविधा : सार्वजनिक सडक यातायातमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सिट आरक्षण गर्नुपर्ने प्रावधान छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरणमा समेटिने अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : १० सिट भन्दा बढी सिट क्षमता भएका सार्वजनिक सवारी साधनहरूमा निम्न अनुसार सिट आरक्षण हुने व्यवस्था गरिएको हुन्छ।

दश वा सोभन्दा कम सीट क्षमता भएका सवारी साधनले	एक सीट
एघार देखि पन्ध्र सीट क्षमता भएका सवारी साधनले	दुई सीट
सोह्र देखि तीस सीट क्षमता भएका सवारी साधनले	तीन सीट
तीस भन्दा बढी सीट क्षमता भएका सवारी साधनले	चार सीट
रेल लगायतका ठूला सवारी साधनले कूल सीट संख्याको कम्तीमा	पाँच प्रतिशत सीट

सुविधा प्राप्त गर्ने आधारः

क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकर सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ३७ को उपदफा: (२) सवारी साधनको धनी वा सञ्चालकले तोकिए बमोजिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई बस, रेल, हवाईजहाज जस्ता सार्वजनिक सवारी साधनबाट यात्रा गर्दा यात्रुभाडामा पचास प्रतिशत छुट उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

ख) सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १०७ को उपदफा १ : स्थानीय बाटोमा चल्ने यात्रुवाहक सार्वजनिक ठूला सवारीमा चारवटा सिट अशक्त व्यक्तिका लागि र दुई सिट महिलाहरूका लागि सुरक्षित राख्नुपर्ने कर्तव्य सो यातायात सेवा सञ्चालन गर्ने व्यवस्थापक वा सवारी धनीको हुनेछ।

(४) **विशेष प्रकारका सवारी साधनमा भन्सार छुटको व्यवस्थाः**

सुविधाः शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले प्रयोग गर्ने विशेष प्रकारका चारपाङ्ग्रे स्कुटरमा नेपाल सरकारले आव २०६५/०६६ देखि पूर्ण रूपमा भन्सार छुट र भ्याटमा समेत छुट दिने व्यवस्था थप गरिएको छ।

सुविधाका हकदारः नेपाल सरकारको परिभाषा र वर्गीकरणमा समेटिने र आवागमनका लागि चारपाङ्ग्रे स्कुटर प्रयोग गर्न आवश्यक पर्ने शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकायः

महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, भन्सार विभाग, स्थानीय भन्सार कार्यालय, राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रियाः

क) आफूलाई चारपाङ्ग्रे स्कुटर आवश्यक परेको कारण स्पष्ट खुलाई अपाङ्गता परिचयपत्रको प्रतिलिपि र अपाङ्गता स्पष्ट खुल्ने एक प्रति फोटोसहित राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघको केन्द्रीय कार्यालय वा यसका प्रदेश कार्यालय वा जिल्ला शाखाहरूमा आवेदन दिने।

ख) राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ नेपालबाट आवश्यक छानबिनपश्चात् सिफारिससहित उक्त निवेदनलाई सम्बन्धित जिल्लाको जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पठाइन्छ।

ग) जिल्ला प्रशासन कार्यालयले सेवाग्राहीको पायक पर्ने भन्सार कार्यालयलाई

पत्र पठाइदिन्छ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधारः

क) बजेट वक्तव्य २०६५/०६६ राजस्वमा सहुलियत सम्बन्धी कार्यनीति तथा कार्यक्रम अन्तर्गतको बुँदा नं. २६८ : देखी निरन्तर

क) अपाङ्गहरूले प्रयोग गर्ने स्कुटरमा भन्सार महसुल पूर्ण रूपले छुट दिने प्रस्ताव गरिएको छ, साथै अशक्त, अपाङ्गहरूको नाममा पारित हुने घरजग्गा रजिस्ट्रेसन दस्तुरको छुटमा वृद्धि गरिएको छ।

ख) आ.व. २०६५/०६६ देखि सरकारको नीति कार्यक्रम निरन्तर : अपाङ्गले प्रयोग गर्ने स्कुटर पैठारी वा स्थानीय खरिद गर्दा तिरेको भन्सार महसुल तथा मूल्य अभिवृद्धि कर त्यस्तो स्कुटर यातायात व्यवस्था कार्यालयमा निजको नाममा दर्ता भएको अवस्थामा सम्बन्धित निकायको सिफारिसमा फिर्ता गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ। यो सुविधालाई त्यस पछीका नीति तथा कार्यक्रमले निरन्तरता दिएको।

ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४ को दफा ३७ को उपदफा (३) नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिले प्रयोग गर्ने सहायक साधन, उपकरण वा औजार, अपाङ्गमैत्री सवारी साधन तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको शिक्षा, तालिम वा स्वरोजगारका लागि प्रयोग हुने मालसामान, यन्त्र, पाटपूर्जा तथा कच्चा पदार्थमा प्रचलित कानून बमोजिम भन्सार, अन्तःशुल्क, स्थानीय कर वा अन्य दस्तुर सम्पूर्ण वा आंशिक रूपमा छुट दिन सक्नेछ।

२४. भौतिक पहुँच

(१) सार्वजनिक संरचनामा भौतिक पहुँचको व्यवस्थाः

सुविधा : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको स्वतन्त्र आवागमन र उपयोगलाई सहज तुल्याउन सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरू लगायत सञ्चार तथा सूचना सेवाहरू सबै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि मैत्रीपूर्ण र पहुँचयुक्त बनाउनुपर्ने प्रावधान छ। भौतिक संरचनाहरू कस्तो बनाउनुपर्ने, त्यसको मापदण्ड के हुने भन्ने बारेमा नेपाल सरकारले छुट्टै निर्देशिका निर्माण गरि लागू गरेको छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारद्वारा गरिएको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरणमा समेटिने खास गरेर शारीरिक अपाङ्गता

भएका व्यक्तिहरू ।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, सडक विभाग, नीजि क्षेत्रका निर्माण कम्पनीहरू, प्रत्येक मन्त्रालयका भौतिक निर्माण सम्बन्धी काम गर्ने निकायहरू र यससँग सम्बद्ध स्थानीय निकाय, नगरपालिका तथा स्थानीय तहका कार्यालयहरू ।

सेवा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया:

(१) सार्वजनिक संरचनाहरूको निर्माण तथा पुनर्निर्माणमा राष्ट्रिय भवन निर्माण आचारसंहिता र मन्त्रिपरिषद्ले २०६९ सालमा पारित गरि सबै सरोकालवालाहरूले मान्नुपर्ने गरि लागू गरेको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि पहुँचयुक्त संरचना एव सञ्चार सेवा निर्देशिका २०६९ को कार्यान्वयन गराउनुपर्ने र यसको अनुगमन गर्नुपर्ने ।

(२) नक्सा अपाङ्गता मैत्री भए/नभएको र सोअनुसार कार्यान्वयन भए/नभएको नगरपालिका लगायतका स्थानीय निकायहरूले अनुगमन गर्ने ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार:

क) नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्ले २०६९ सालमा पास गरि लागू गरेको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि भौतिक बातावरण तथा सञ्चार सेवामा पहुँच सम्बन्धी निर्देशिका, २०६९ मा गरिएका सबै व्यवस्थाहरू ।

ख) नेपाल राष्ट्रिय भवन निर्माण आचारसंहिता, २०६०

Nepal National Building Code, NBC 206 : 2003 5.0 : Requirement for the physically disabled

5.1 : At least one primary entrance to a building shall be useable by the physically disabled and be on the level that would provide access to elevators where provided.

5.2 : Access ramps for wheelchairs shall not have gradients in access of 1:12 level platforms shall be provided at max 1800 mm flight. Level platform shall also be provided at tops and changes of direction. The minimum widths of wheelchair accessible ramps shall be 900 mm for apartments and residential use and 1000 mm for all other building types. Handrails are required when the total rise exceeds 600 mm

5.3 : The areas accessible by wheelchair shall have a flush threshold and openings with minimum clear width of 775 mm. If double leaf entrance door are provided the single leaf opening shall meet the above clear width.

(२) **मन्त्री परिषद्को निर्देशन:**

नेपाल सरकार मन्त्री परिषद्ले र राष्ट्रिय योजना आयोगले जारी गरेको परिपत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि विभिन्न सेवा उपभोग गर्न विभिन्न कार्यालयमा आवतजावतलाई सहज वनाउन मैत्रीपूर्ण र्‍याम्पको व्यवस्था गर्नुपर्ने निर्देशन दिइएको छ। यसै गरि शिक्षा मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र गृह मन्त्रालयले पनि आफ्ना माताहतका कार्यालयहरूमा आवश्यक ठाउँमा र्‍याम्पको व्यवस्था गर्नुपर्ने र नयाँ वन्ने विद्यालयहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको भौतिक पहुँच सुनिश्चित हुने गरि वनाउनुपर्ने वारेमा परिपत्रहरू गरिएको छ।

(३) **अदालतका नयाँ वन्ने भवनहरू अपाङ्गता मैत्री हुनुपर्ने व्यवस्था:**

सुविधा : अव नयाँ वन्ने अदालतका भवनहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पहुँचलाई ध्यानमा राखेर वनाइनुपर्ने नीतिगत व्यवस्था रहेको छ।यस बाहेक र्सवाच्च अदालतले आफ्ना मातहतका सवै अदालतहरूमा सूचना तथा सहयोग कक्ष स्थापना गरि अशक्त व्यक्तिहरूलाई सेवा प्रदान गर्न र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका सहयोगीलाई अदालत प्रवेशमा सहजता प्रदान गर्न निर्देशन दिएको छ।

सुविधाका हकदार : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : सर्वोच्च अदालत, अनुसन्धान तथा योजना महासाखा

सुविधा प्राप्त गर्ने कानूनी वा नीतिगत आधार :
न्यायपालिकाको पञ्चवर्षिय रणनीतिक योजना २०७६ - २०८१.

२५. पुनर्स्थापना, सशक्तीकरण तथा सामाजिक सुरक्षा

(१) **सहायक सामग्रीहरूमा भन्सार छुट:**

सुविधा : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले प्रयोग गर्ने सहायक सामग्री जस्तै : ह्विलचियर, बैसाखी, कृत्रिम खुट्टा, सेतो छडी, बहिराहरूका लागि चाहिने श्रवणयन्त्र लगायतमा भन्सार छुटको प्रावधान रहेको छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा र वर्गीकरण अन्तर्गत समेटिने र सहायक सामग्री आवश्यक पर्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय: महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, राजस्व कार्यालय र भन्सार कार्यालय।

स्थानीय निकाय : सम्बन्धित जिल्लाको भन्सार कार्यालय

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया:

(१) छुटका लागि सम्बन्धित स्थानीय तहमार्फत महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयमा आवेदन गर्ने।

(२) महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयको सिफारिस लिई अर्थ मन्त्रालयमा जाने।

(३) अर्थ मन्त्रालयबाट राजस्व कार्यालयमा सिफारिस गराउने।

(४) राजस्व कार्यालयबाट आफूले उक्त छुटको सुविधा प्राप्त गर्नुपर्ने जिल्लाको भन्सार कार्यालयलाई लेखाई उक्त सुविधा प्राप्त गर्ने। तर ह्विलचियरका लागि सम्बन्धित जिल्लाको जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सिफारिस लिएर सिधै भन्सार कार्यालय जाने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार

क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकर सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ९ र निमयावलीको ८. सहायक सामाग्री उपलब्ध गराउने : (१) नेपाल सरकारले अपाङ्गताको प्रकृति र अवस्था बमोजिम अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई आवश्यक पर्ने अनुसूची-५ बमोजिमका सहायक सामाग्री उपयुक्त प्राविधिक नापजाँच गरी नि:शुल्क रूपमा उपलब्ध गराउनेछ।

(२) **सहायक सामग्रीहरू प्रदान गर्ने व्यवस्था:**

सुविधा : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू राज्यबाटै अधिकारका रूपमा पाउने प्रावधान रहेको छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत समेटिने र सहायक सामग्री आवश्यक पर्नेर् अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय

क) महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय/समाज कल्याण परिषद् अन्तर्गत सञ्चालित "राष्ट्रिय अपाङ्ग कोष"

ख) विभिन्न जिल्लामा अपाङ्गता अधिकार तथा उनीहरूको सेवा तथा

सुविधाका लागि कार्यरत गैरसरकारी संघसंस्थाहरू । यस्ता संस्थाहरूको नामावली अनुसूची ४, ५ र ६ बमोजिम हुनेछ।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया

उल्लिखित संस्थाहरूले तय गरेको प्रक्रियाअनुसार आफ्नो अपाङ्गता परिचय पत्रको प्रतिलिपि र आफूलाई आवश्यक पर्ने सहायक सामग्रीको विवरणसहित संलग्न गरी आवेदन गर्ने ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार

क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ९ को उपदफा २ (२) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वपक जीवनयापन गर्न तोकिए बमोजिम सहायक समाग्री तथा सामुदायिक सहायता सेवा पाउने अधिकार हुनेछ । ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी निमयावली, २०७७ को नियम ८. सहायक सामाग्री उपलब्ध गराउने : (१) नेपाल सरकारले अपाङ्गताको प्रकृति र अवस्था बमोजिम अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई आवश्यक पर्ने अनुसूची-५ बमोजिमका सहायक सामाग्री उपयुक्त प्राविधिक नापजाँच गरी नि:शुल्क रूपमा उपलब्ध गराउनेछ ।

(३) **स्थानीय तहले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने:**

सुविधा : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हित र विकासका लागि स्थानीय तहले बजेटको व्यवस्था गर्नु पर्ने ।

सुविधाका हकदार : सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरणमा समेटिने अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू ।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय: स्थानीय तह (गाउँपालिका/नगरपालिका/उप महानगरपालिका/महा नगरपालिकाका कार्यालयहरू)

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया:

हकवालाहरूले गाउँपालिका/नगरपालिका/उप महानगरपालिका/महा नगरपालिकाका कार्यालयहरूमा आफूले सम्पादन गर्न चाहेको कार्यक्रमको योजना पेस गरी स्वीकृत गराई तोकिएको कार्यविधिअनुसार कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार

क) नेपालको संविधान, २०७२ को धारा ४२ र अनुसूची-८ को क्रम संख्या १६।

ख) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११उपदफा (३) च सामाजिक सुरक्षा र गरिबी निवारण (२) लक्षित समूह सम्बन्धी स्थानीय योजना कार्यक्रम स्रोत परिचालन र व्यवस्थापन

ग) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १२(ग)३० वडाभित्र आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछि परेका महिला बालबालिका दलित अपाङ्गता भएका व्यक्ति जेष्ठ नगरिक अल्पसङ्ख्यक सीमान्तकृत समुदायको अभिलेख राखी सामाजिक र आर्थिक उत्थान सम्बन्धी काम गर्ने

(४) **सामाजिक सुरक्षा भत्ताको व्यवस्था :**

सुविधा : नेपाल सरकारले पूर्ण अशक्त र अति अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि स्थानीय तहमार्फत मासिक रूपमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता दिने व्यवस्था गरेको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिको परिचयपत्र वितरण कार्यविधि, २०७५ अनुसार वर्गीकरण गरिएका पूर्ण अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई मासिक रु. ४ हजार र अति अशक्त वर्गमा पर्ने सबैलाई प्रतिव्यक्ति मासिक रु. २,१२८। दिने प्रावधान छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय: स्थानीय तह गाउँपालिका/नगरपालिका/उपमहानगरपालिका, महानगरपालिकाका सम्बन्धित वडा कार्यालयहरू।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया:

क) यो सुविधा लिन अपाङ्गता भएको व्यक्तिले अनिवार्यरूपमा अपाङ्गता परिचयपत्र लिएको हुनुपर्छ।

ख) आफ्नो अपाङ्गता परिचयपत्रको प्रतिलिपि, नागरिकता पाउने उमेर पूरा भएको भए नागरिकता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि र नभएको भए जन्मदर्ता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि र दुई प्रति पासपोर्ट साइजको फोटोसहित सम्बन्धित स्थानीय तहको वडा कार्यालयमा भत्ता प्राप्त गर्न आवश्यक पर्ने परिचयपत्र प्राप्त गर्नका लागि तोकिएको ढाँचामा आवेदन गर्नुपर्छ।

ग) सङ्कलित आवेदनहरूमाथि आवश्यक छानबिन गरी स्थानीय तहले गृह मन्त्रालय अन्तर्गत राष्ट्रिय परिचय पत्र तथा पञ्जीकरण बिभागमा पठाउछ । सोही बमोजिम पञ्जीकरण बिभागले सम्बन्धित पालिकामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता पठाइनेछ ।

ङ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्तीका लागि निजको नाममा खोलिएको सामाजिक सुरक्षा बैंक खाता मार्फत मासिक समाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्न सक्नेछन् ।

च) परिचयपत्र हरेक वर्ष तोकिएको म्यादभित्र अनिवार्य नवीकरण गर्नुपर्नेछ र नवीकरण नगरिएको परिचयपत्रका आधारमा भत्ता प्राप्त गर्न सकिँदैन ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधारः

क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकर सम्बन्धी ऐन, २०७४ को उपदफा ३२ (ख) असहाय बालबालिका तथा परिवारबाट त्यागिएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि आवासको व्यवस्था गर्न,

ख) संघीय सरकारको आ.व. २०७८/०८९ मार्फत गरिएको व्यवस्था, बुँदा नं. ७७ : अति अशक्त अपाङ्गता र पूर्ण अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिले पाइरहेको सामाजिक सुरक्षा कोषमा ३३ प्रतिशतले बृद्धी । (कानूनमा उल्लेखित एवं वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम मार्फत निरन्तरता दिइँदै आएको)

(५) **आवास तथा जग्गाको व्यवस्थाः**

सुविधा : घरजग्गा तथा आवास नभएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि राज्यले सो व्यवस्था मिलाइदिनसक्ने प्रावधान छ ।

सुविधाका हकदारः नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत समेटिने घरवास वा जग्गा जमिन नभएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू ।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : जिल्ला प्रशासन कार्यालय सुविधा

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रियाः ऐनको यस दफाको कार्यान्वयन प्रयोजनको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालयले तय गरेको प्रक्रियाका आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले यो सुविधा प्राप्त गर्न सक्नेछन् ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधारः

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकर सम्बन्धी ऐन, २०७४ को परिच्छेद ३ को दफा हरूमा भएको व्यवस्थाहरू (घरवास नभएका अपाङ्गलाई आफ्नो घरवास बनाउन वा कुनै अपाङ्गलाई कृषि व्यवसायमा लाग्न जग्गा चाहिएमा नेपाल सरकारले प्रचलित कानूनबमोजिम वितरण गरिने वा हाल आबादी गर्न दिइने जग्गा तोकिएको शर्त बन्देजको अधीनमा रहने गरी उपलब्ध गराइदिन सकिनेछ।)

(६) **अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको बिषेश अधिकारः**

सुविधा : आवश्यकताअनुसार पुनर्स्थापना केन्द्र तथा हेरचाह केन्द्रको व्यवस्था राज्यले गरिदिने कानुनी प्रावधान रहेको छ।

सुविधाको हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने बौद्धिक अपाङ्गता भएका, अनाथ तथा आमाबाबु नभएका अपाङ्गता भएका बालबालिका।

सुविधा प्रदान गर्ने निकायः

क) केन्द्रीय तहमा : महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, अपाङ्गता अधिकार प्रवर्द्धन शाखा

ख) स्थानीय तहमा : महिला तथा समाजिक शाखा

ग) सरकारबाट अनुदान प्राप्त गरी यस्ता सेवासुविधा प्रदान गरिरहेका गैरसरकारी संघसंस्था।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय र स्थानीय तहबाट स्वीकृत प्राप्त गरी सञ्चालन गरिएका पुनस्थापना केन्द्रहरूमा तोकिएका प्रक्रियाअनुसार आवेदन दिने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधारः

क) बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ११ को उपदफा ३ : (३) अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई विशेष हेरचाह पाउने र समाजमा घुलमिल हुन तथा आफ्नो व्यक्तिगत विकासको लागि शिक्षा, तालीम, स्वास्थ्य स्याहार सेवा, पुनर्स्थापना सेवा, रोजगारीको तयारी तथा मनोरञ्जनका अवसर प्राप्त गर्ने अधिकार हुनेछ।

ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा २० को उपदफा : (५) नेपाल सरकारले बौद्धिक अपाङ्गता, मानसिक अपाङ्गता, अटिज्म, मस्तिष्क पक्षघात वा श्रवण दृष्टिविहीन अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि सिकाइ आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र शिक्षण सिकाइ लगायतका विषयमा उपयुक्त व्यवस्था गर्नेछ

(ग) नेपाल सरकारले विपन्नता, भौगोलिक विकटता वा अपाङ्गताको गम्भीरता समेतका आधारमा तोकिए बमोजिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई आवास सुविधा सहितको शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउन सक्नेछ।

(७) **अपाङ्गता भएका प्रहरीलाई विशेष सुविधा** :

सुविधा : नेपाल प्रहरी सेवामा कार्यरत रहँदाकै अवस्थामा अपाङ्गताको सिकार हुने व्यक्तिहरूलाई अशक्त वृत्ति, सन्तति वृत्ति, शैक्षिक भत्ता र आर्थिक सहायतासम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ।

सुविधाका हकदार : नेपाल प्रहरीमा सेवा गर्दागर्दै अपाङ्गता भएका प्रहरी।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : प्रहरी प्रधान कार्यालय।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : नेपाल मेडिकल बोर्डको सिफारिससहित आफूले चाहेको सुविधाका लागि प्रहरी प्रधान कार्यालयमा निवेदन दिने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार :

१) प्रहरी नियमावली, २०७१ को नियम उपनियम: (१) कुनै प्रहरी कर्मचारी आफनो पदको कर्तव्य पालन गर्दा वा तालीमको सिलसिलामा दुर्घटनामा परी वा आघातमा परी अङ्गभङ्ग भई वा चोटपटक लागि शारीरिक वा मानसिक रूपमा प्रहरी सेवामा बहाल रहन अशक्त भएमा त्यस्तो प्रहरी कर्मचारीले निजको जीविकाको निमित्त बाँचुन्जेलसम्म अशक्तवृत्तिको रूपमा उपनियम (२) मा लेखिए बमोजिम निवृत्तिभरण सहित उपनियम (३) मा लेखिए बमोजिमको अशक्त भत्ता पाउनेछ।

२) अवकाश, उपदान र निवृत्तिभरण अन्तर्गत दफा १०४, दफा १०५ र दफा १०९ ख) द्वन्द्वपीडितहरूका लागि आर्थिक सहायतासम्बन्धी मापदण्ड, २०६४ ग) २०५७ कात्तिक १५ गतेको मन्त्रिपरिषद् बैठकको निर्णय बुँदा नं. १० घ) प्रहरी कल्याण कोष सञ्चालक समितिको बैठकद्वारा २०६५ पुस ११ गते गरिएको निर्णय।

(८) **अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको उत्थानसम्बन्धी सन्देशमूलक कार्यक्रम :**

सुविधा : टेलिभिजनबाट लैङ्गिक समानता र अपाङ्गता विषयमा सन्देशमूलक कार्यक्रम निर्माण तथा प्रसारण गरिने।

सुविधाका हकदार: नेपाल सरकारको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत समेटिने अपाङ्गता भएका सबै व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय कार्यक्रम सञ्चालनको

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार :
आ.व. २०६६/०६७ को वार्षिक कार्यक्रम त्यस पछिका नीति तथा कार्यक्रमले निरन्तरता दिएको।

(९) **नेपाली सेनामा आर्थिक सहायता र अशक्त वृत्तिको व्यवस्था:**

सुविधा : द्वन्द्वको समयमा नेपाली सेना परिचालन हुँदा वा कर्तव्य पालनको शिलसिलामा कुनै कारणले अपाङ्ग हुन पुगेका व्यक्तिहरूका लागि रु.५ हजारदेखि रु. ५० हजारसम्मको आर्थिक सहायता साथै आजीवन अशक्त वृत्ति, सेवा निवृत्तिभरण आदिको व्यवस्था गरिएको छ।

सुविधाका हकदार : नेपाली सेनामा कार्यरत रहँदाका अवस्थामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : कार्य रथि विभाग (बे.बृ.), सैनिक अभिलेखालय

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : मेडिकल बोर्डको सिफारिससहित आफूले पाउनुपर्ने सुविधाका लागि आवेदन दिने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार :
नेपाली सेना सम्बन्धी ऐन नियमावलीमा भएका व्यवस्था अनुसार।

(१०) **जग्गा रजिस्ट्रेसन दस्तुरमा छुट:**

सुविधा : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई जग्गा रजिस्ट्रेसन पास गराउँदा लाग्ने दस्तुरमा २५ प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था रहेको छ।

सुविधाको हकदार : नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा

तथा वर्गीकरणमा समेटिने सबै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू ।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : सम्बन्धित जिल्लाको मालपोत कार्यालय

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : स्थानीय निकायबाट प्रमाणित सिफारिस वा आधिकारिक प्रमाणपत्र लगायत अन्य आवश्यक कागजातहरू पेश गरि सुविधाकोलागि हकदाबी गर्ने ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार : आर्थिक ऐन , २०६७

(११) **सशस्त्र प्रहरीमा अशक्त वृत्ति, निवृत्तिभरण र सन्तति वृत्तिको व्यवस्था:**

सुविधा : सशस्त्र प्रहरीमा कार्यरत अवस्थामा कुनै कारणले व्यक्तिमा अशक्तता वा अपाङ्गता भएमा उक्त व्यक्तिलाई निःशुल्क उपचार सेवा, फिजियोथेरापी, सहायक सामग्री, अशक्त वृत्ति, निवृत्तिभरण, पुनर्स्थापना सेवा, सन्तति वृत्तिजस्ता सुविधा प्रदान गर्ने व्यवस्था छ । यस बाहेक प्रहरी कल्याणकोष मार्फ पनि अपाङ्गता भएका प्रहरीहरूलाई विभिन्न राहत तथा शसक्तिकरणका कार्यक्रमहरू (जस्तै चार पांग्रे मोटरसाइकल वितरण) गर्ने गरिएको छ ।

सुविधाका हकदार : सशस्त्र प्रहरी सेवामा कार्यरत अवस्थामा अपाङ्गता हुन पुगेका व्यक्तिहरू ।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय :

प्रशासन विभाग, सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, हलचोक, काठमाडौं ।

नेपाल एपीएफ अस्पताल, बलम्बु, काठमाडौं ।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया :

आफूले उपयोग प्राप्त गर्नुपर्ने सेवासुविधाका लागि सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयमा तोकिएको प्रक्रियाअनुसार आवेदन दिने ।

(१२) **सशस्त्र प्रहरीमा अशक्त वृत्ति, निवृत्तिभरण र सन्तति वृत्तिको व्यवस्था:**

सुविधा : सशस्त्र प्रहरीमा कार्यरत अवस्थामा कुनै कारणले व्यक्तिमा अशक्तता वा अपाङ्गता भएमा उक्त व्यक्तिलाई निःशुल्क उपचार सेवा, फिजियोथेरापी, सहायक सामग्री, अशक्त वृत्ति, निवृत्तिभरण, पुनर्स्थापना

सेवा, सन्तति वृत्तिजस्ता सुविधा प्रदान गर्ने व्यवस्था छ । यस बाहेक प्रहरी कल्याणकोष मार्फ पनि अपाङ्गता भएका प्रहरीहरूलाई विभिन्न राहत तथा शसक्तिकरणका कार्यक्रमहरू (जस्तै चार पांग्रे मोटरसाइकल वितरण) गर्ने गरिएको छ ।

सुविधाका हकदार : सशस्त्र प्रहरी सेवामा कार्यरत अवस्थामा अपाङ्गता हुन पुगेका व्यक्तिहरू ।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय :

प्रशासन विभाग, सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, हलचोक, काठमाडौं ।

नेपाल एपीएफ अस्पताल, बलम्बु, काठमाडौं ।

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया :

आफूले उपयोग प्राप्त गर्नुपर्ने सेवासुविधाका लागि सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयमा तोकिएको प्रक्रियाअनुसार आवेदन दिने ।

(१३) केन्द्र र स्थानीय दुवै तहमा यूवा साझेदारी अन्तर्गत सहयोग कार्यक्रम

सुविधा : राष्ट्रिय यूवा नीति, २०७२ ले अपाङ्गता भएका यूवाहरूलाई विशेष प्राथमिकता प्राप्त समुहको रूपमा परिभाषित गरेको छ र यसले तय गरेका कार्यनीतिहरूमध्ये शिक्षा र सामाजिक सुरक्षामा विशेष प्राथमिकतामा परेका समुहलाई समावेश गरिएको छ । यसै गरि समुहगत प्राथमिकता अन्तर्गत पनि अपाङ्गता भएका यूवाहरूलाई समेटिएको छ ।

सुविधाको हकदार : नेपाल सरकारको परिभाषा र वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने अपाङ्गता भएका यूवा तथा द्वन्द्व पिडित युवाहरू ।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : केन्द्रमा : यूवा तथा खेलकुद मन्त्रालय स्थानीय तहमा :

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रकृया : राष्ट्रिय यूवा नीति, २०७२ अनुसार यूवा तथा खेलकुद मन्त्रालय र यसका सम्बन्धित स्थानीय निकायहरू मार्फ संचालित कार्यक्रमहरूमा सहभागि तोकिएको प्रकृया पुऱ्याइ सहभागि हुने ।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार : राष्ट्रिय यूवा नीति, २०७२

२: शिक्षा : (च) विशेष प्राथमिकताको समूहमा पर्ने युवाहरूको शिक्षाको अवसरलाई बढावा दिनका निम्ति विशेष छात्रवृत्तिको व्यवस्था मिलाइनेछ।

४: सामाजिक सुरक्षा : (ङ) विशेष प्राथमिकताको समूहमा पर्ने युवाहरूलाई सामाजिक सुरक्षाका विषयहरूमा प्राथमिकता दिइनेछ।

१६: विशेष समूहगत प्राथमिकताहरू :

(क) अपाङ्गता भएका युवाहरूले सहज ढङ्गले शिक्षा ग्रहण गर्न सक्ने विशेष शिक्षण पद्धति अपनाउँदै सुविधायुक्त विद्यालय र शैक्षिक केन्द्रहरू स्थापना गरिनेछ । क्षमता अनुसारको सीपमूलक र व्यावसायिक शिक्षा प्रदान गर्दै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले कार्यसम्पादन गर्न सक्ने रोजगारीको पहिचान गरी आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ। सार्वजनिक यातायात, भवन, शौचालय लगायतका स्थान वा सेवालाई अपाङ्ग मैत्री बनाउने व्यवस्था मिलाइनेछ। साथै अपाङ्गता भएका युवाहरूलाई आवश्यक पर्ने सहयोगी सामग्रीहरूलाई सहज र सुलभ ढङ्गले उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ।

२६. खेलकुद तथा मनोरञ्जन

(१) पारओलम्पिक खेलकुदः

सुविधा : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सशक्तीकरण र विकासका लागि पारा ओलम्पिक खेलकुद तथा विशेष खेलकुदहरूको आयोजना गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

सुविधाको हकदार : नेपाल सरकारको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय :

केन्द्रीय निकाय : राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्

स्थानीय निकाय : जिल्ला खेलकुद विकास समितिहरू

राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्ले विभिन्न जिल्लाका शिक्षा कार्यालय मार्फत पनि अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष खेलकुदको आयोजना गर्ने गरेको छ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि खेलकुद तथा मनोरञ्जनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने स्थानीय गैरसरकारी संस्थाहरू छन्। यस्ता संघसंस्थाहरूको नामावली अनुसूची- ५ मा उल्लेख गरिएको छ।)

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया : जिल्लामा हुने यस्ता आयोजनामा हकवालाहरू सहभागी हुने वा सहभागी गराउने।

सुविधा प्रप्त गर्ने आधार:

क) राष्ट्रिय खेलकुद विकास नियम, २०७७ को नियम ३ को बुँदा नं. ङ: नेपाल ओलम्पिक पारा ओलम्पिक लगायत अन्तर्राष्ट्रिय ओलम्पिक कमिटि मध्येबाट प्रतिनिधित्व हुने गरी सम्बन्धित कमिटिको सिफारिशमा अध्यक्षले मनोनयन गरेका दुइजना सदस्य।

ख) राष्ट्रिय खेलकुद विकास ऐन, २०७७ को दफा १५ को बुँदा नं. (ण) : खेलकुदमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागीतालाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक प्रशिक्षण दिने तथा त्यस्ता व्यक्तिविच प्रतिस्पर्धा हुने गरी विभिन्न खेलकुद आयोजना गर्ने।

(२) **अपाङ्गता भएका यूवाहरूको लागि खेलकुद सम्वन्धी कार्यक्रम:**

सुविधा : यूवा तथा खेलकुद मन्त्रालयले यूवा साझेदारी कार्यक्रम अन्तर्गत अपाङ्ग तथा द्वन्द्व पिडित यूवाहरूका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू र पारा ओलम्पीक र स्पेशल ओलम्पीक खेलकुद प्रतियोगिता गर्ने व्यवस्था गरेको छ।

सुविधाका हकदार : द्वन्द्व पिडित तथा नेपाल सरकारको परिभाषा र वर्गीकरण अन्तर्गत पर्ने अपाङ्गता भएका यूवाहरू।

सेवा सुविधा प्रदान गर्ने निकाय : केन्द्रमा : यूवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्, खेलकुद विभाग।

स्थानीय तहमा : जिल्ला खेलकुद विकास समिति,

सेवा सुविधा प्राप्त गर्ने प्रकृया

स्थानीय तहमा संचालित अपाङ्गता भएका व्यक्ति वा द्वन्द्व पिडित यूवाहरूका लागि युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय मार्फत संचालित यूवा साझेदारी कार्यक्रममा आवश्यक प्रकृयाहरू पूरा गरि सहभागि हुने।

राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्ले जिल्लामा जिल्ला खेलकुद समितिहरू वा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको खेलकुदको विकासमा संलग्न गैर सरकारी संस्थाहरू मार्फत् संचालित विशेष खेलकुद वा पाराओलम्पीक खेलकुद सम्वन्धी गतिविधिहरू (तालिम, अभ्यास, छनौट, प्रतियोगिता

आदि) मा सहभागी हुने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार : राष्ट्रिय खेलकुद नीति २०६७

२७. कानुनी सेवा

(१) **कानुनी सेवा प्राप्त गर्ने:**

सुविधा : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई आवश्यक परेमा सरकारले कानुनी सुविधा प्रदान गर्नुपर्ने प्रावधान छ। यस अन्तर्गत कानुनी परामर्श, अदालती वा सरकारी सेवा लिँदा पेस गनर्पुर्ने आवश्यक कागजपत्र वा निवेदन तयार गर्न र मुद्धाको निवेदनपत्र तयार गर्न मुद्दाका सबै काम गर्ने जस्ता कायर्हरू पर्छन्।

सुविधाका हकदार :

नेपाल सरकारले गरेको अपाङ्गताको परिभाषा तथा वर्गीकरण अन्तर्गत समेटिने कानुनी सेवा आवश्यक परेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू।

सुविधा प्रदान गर्ने निकाय:

प्रत्येक जिल्लामा रहेका जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय

जिल्ला बार एसोसिएसन

सुविधा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया :

उल्लिखित संस्थाहरूले तय गरेको प्रक्रियाअनुसार आफ्नो अपाङ्गता परिचयपत्रको प्रतिलिपि संलग्न गरी चाहेको कानुनी सेवाका लागि आवेदन गर्ने।

सुविधा प्राप्त गर्ने आधार

क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा १५ उपदफा (२) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्न निःशुल्क कानूनी सहायताको अधिकार हुनेछ।

२८. अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि विभिन्न सेवा सुविधा, अधिकार तथा अवसर समानीकरणका लागि काम गर्ने संघसंस्था आदिका लागि कानूनमा गरिएका केही व्यवस्था:

(१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समतामुलक समाजको निर्माणमा योगदान पुऱ्याउन अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका अधिकार किटाणी

रूपमा उल्लेख गरिनुका साथै विशेष व्यवस्थाहरू पनि गरेको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकर सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ३७ को उपदफाहरू सहुलियत र सुविधा:

(१) नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई कृषि र स्वरोजगारमूलक व्यवसाय वा उद्यमशीलताका लागि अनुदान वा सहुलियत ब्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्नेछ।

(२) सवारी साधनको धनी वा सञ्चालकले तोकिए बमोजिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई बस, रेल, हवाईजहाज जस्ता सार्वजनिक सवारी साधनबाट यात्रा गर्दा यात्रुभाडामा पचास प्रतिशत छुट उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(३) नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिले प्रयोग गर्ने सहायक साधन, उपकरण वा औजार, अपाङ्गमैत्री सवारी साधन तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको शिक्षा, तालिम वा स्वरोजगारका लागि प्रयोग हुने मालसामान, यन्त्र, पाटपूर्जा तथा कच्चा पदार्थमा प्रचलित कानून बमोजिम भन्सार, अन्त:शुल्क, स्थानीय कर वा अन्य दस्तुर सम्पूर्ण वा आंशिक रूपमा छुट दिन सक्नेछ।

(४) नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई रोजगारी दिने उद्देश्य राखी स्थापना भएका प्रतिष्ठानमा जडित यन्त्रलाई अपाङ्गमैत्री बनाउन विशेष रूपमा फेरबदल वा पार्टपूर्जा जडान गर्दा भएको खर्चमा तोकिए बमोजिम कर छुट दिन सक्नेछ।

(५) नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई नि:शुल्क शिक्षा दिने संस्थागत विद्यालयलाई सो वापतको रकम करमा छुट दिन सक्नेछ।

(६) नेपाल सरकारले तोकिए बमोजिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका छोरा छोरीलाई तोकिए बमोजिम निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गर्नेछ।

(७) नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई मात्र तालिम वा रोजगारी दिने वा रोजगारीको व्यवस्था गरिदिने सामाजिक संस्था, व्यापारिक वा औद्योगिक प्रतिष्ठानलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट सहुलियत ब्याज दरमा ऋण दिलाउने व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

(८) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई रोजगारी वा तालिम दिने उद्देश्यले स्थापना

भएका वा तोकिएको भन्दा बढी संख्यामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई रोजगारी दिने प्रतिष्ठानलाई नेपाल सरकारले विशेष सहुलियत दरमा ऋण उपलब्ध गराउन, प्रचलित कानून बमोजिम कर छुट दिन वा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई कार्यस्थलमा सुरक्षाका लागि आवश्यक पर्ने उपकरण आयात गर्दा, कच्चा पदार्थ उपलब्ध गराउँदा वा बजार व्यवस्थापन कार्यका लागि छुट तथा सहुलियत प्रदान गर्न सक्नेछ ।

२९. नेपाल सरकारद्वारा सञ्चालित समुदायका आधारित पुनःस्थापना (सीबीआर) कार्यक्रम

(१) सरकारको सीबीआर कार्यक्रम नेपाल सरकार महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयले २०५८ देखि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकहित संरक्षणलगायत उनीहरूको सशक्तीकरण र विकासका लागि जिल्लाजिल्लामा सिबीआर कार्यक्रमको शुरुवात गरेको थियो । राज्यको संलग्नता साथै स्थानीय तहमै उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालन गरी अपाङ्गता भएका मानिसहरूलाई उनीहरूको समुदायमै पुनर्स्थापित गराई शिक्षा, स्वास्थ्य र सहज जीवनयापनमा पहुँच पुऱ्याउँदै उनीहरूको सामाजिक सहभागिता र सशक्तीकरणमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यका साथ सञ्चालित यस कार्यक्रम हाल सबै स्थानीय तहसम्म पुगिसकेको छ । यस कार्यक्रमका लागि हाल प्रत्येक स्थानीय तमा बजेट छुट्ट्याएको छ । उक्त रकम स्थानीय तहमा अपाङ्गता अधिकारका लागि काम गरिरहेका संघसंस्थामध्ये सबैभन्दा सक्रिय र प्रभावकारीरूपमा काम गरिरहेको कुनै एक संस्था छनोट गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरी प्रदान गरिँदै आएको छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत खास गरेर अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्योपचार, सहायक सामग्री, आयआर्जन र जनचेतना अभिवृद्धिसँग सम्बन्धित गतिविधि सञ्चालन गरिँदै आएका छन् ।

(२) सीबीआर कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका नेपाल सरकार महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयले २०६८ सालमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समुदायमै पुनर्स्थापना गर्न सीबीआर रणनीतिअनुसार कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन र अनुगमन गर्न "

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि समुदायमा आधारित पुनर्स्थापन कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०६८ " लागू गरेको छ। यस निर्देशिकाका चारवटा मुख्य उद्देश्य रहेका छन्।

(१) अपाङ्गहरूप्रति समाज र परिवारमा सकारात्मक धारणाको विकास गर्ने।

(२) अपाङ्ग नागरिकको सबै पक्षको विकासका लागि स्थानीय समुदाय र विकास निकायलाई परिचालन गर्दै अपाङ्गताहरूको सहभागिता बढाउने।

(३) अपाङ्ग हुन नदिन समयमै पहिचान, रोकथाम न्यूनीकरण र अपाङ्गता भएकाहरूलाई चिकित्सकीय र अन्य सेवाद्वारा पुनर्स्थापना गर्ने।

(४) सबै प्रकारका अपाङ्गता भएकाहरूलाई विभिन्न समान अवसरका सेवा (शिक्षा, स्वास्थ्य, तालिम, नेतृत्व विकास, लघुऋण, सहायक सामग्री) उपलब्ध गराई आर्थिक एवं सामाजिक रूपमा अन्य नागरिकसरह सक्षम र स्वाबलम्बी बनाउने। कार्यक्रम सञ्चालन तथा अनुगमनका लागि केन्द्रदेखी स्थानीय तहसम्मकै संरचना तयार गरिने व्यवस्था गर्नुका साथै आवश्यक पर्ने जनशक्तिका बारेमासमेत व्यवस्था गरिएको छ। निर्देशिकाले स्थानीय तहमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि सञ्चालन गरिनुपर्ने कार्यक्रमलाई मुख्य निम्न ११ भागमा बाँडेको छ १. अपाङ्गतासम्बन्धी तथ्याङ्क तथा विवरण सङ्कलन २. जनचेतनासम्बन्धी कार्यक्रम ३. विस्तृत लेखाजोखा ४. परामर्श सेवा ५. उपचार सेवा ६. पुनर्स्थापना सेवा ७. सहायक सामग्री/उपकरण सेवा ८. शिक्षामा पहुँच ९. व्यावसायिक तालिम र आयआर्जन व्यवस्था १०. पारिवारिक तथा सामाजिक सहभागिता ११. जनशक्ति र नेतृत्व विकास समन्वय एवं सञ्जाल।

३०. अपाङ्गता भएका व्यक्ति सम्बन्धी राष्ट्रिय कानूनहरूको बारेमा संक्षिप्त जानकारी

(१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४ श्रावण २२ गते व्यवस्थापिका संसदबाट पारित, असोज २९ गते सम्माननीय राष्ट्रपतिबाट प्रमाणिकरण र पुष ३० गतेबाट औपचारिक रूपमा कार्यान्वयन भएको हो। ऐनमा १३ परिच्छेद, ६३ दफा रहेका छन भने,

यो ऐन अधिकारमुखी अवधारणाबाट निर्देशित, CRPD र २०७२ सालमा जारी भएको नेपालको संविधानको भावना र मर्म अनुरूप, अपाङ्गताको परिभाषा र वर्गीकरणमा संशोधन, अपाङ्गताको आधारमा विभेद गरे दण्ड सजायको व्यवस्था, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारीमा उपयुक्त अनुकुलता, भौतिक संरचना, सूचना तथा सञ्चार आदिमा समान पहुँचको व्यवस्था, संघीय व्यवस्थालाई आत्मसात गरिएको छ । अपाङ्गता परिचय पत्र स्थानीय तहबाट दिने, व्यवस्था संघीय तहमा राष्ट्रिय निर्देशन समिति, प्रदेशमा प्रदेश समिति, स्थानीय तहमा अपाङ्गता समन्वय समितिको व्यवस्था, झुटा बिवरण दिएर अपाङ्गता परिचय पत्र लिने र दिने दुवैलाई दण्ड सजायको व्यवस्था तथा यो ऐनले दिएका अधिकारको प्रचलन गराउन कसैले इन्कार गरेका दण्ड सजायको व्यवस्था यस ऐनका महत्वपूर्ण बिषेशता हुन ।

(२) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी नियमावली, २०७७

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी नियमावली, २०७७ नेपाल राजपत्रमा २०७७ भाद्र १ गते प्रकाशित भइ लागू भएको हो । यस नियमावलीमा परिच्छेद-८ र नियम ४१ अनुसूची ७ वटा रहेका छन् । अपाङ्गता भएका व्यक्तिले पाइरहेका सेवा सुविधाहरूका अतिरिक्त पूर्ण अशक्त र अति अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि बिशिष्ठकृत व्यवस्था गरिएको छ । नियमावलीले अपाङ्गताको वर्गीकरण हेरफेर सिफारिश गर्ने संयन्त्रको व्यवस्था, सामुदायिक सेवा, व्यक्तिगत सहयोगी, हेरचाह, क्लिनिकल र दौतरी परामर्श सेवाको व्यवस्था, आफू अस्थायी बसोबास गरेको स्थानीय तहबाट परिचय पत्र लिन सकिने, स्थानीय तहले परिचय पत्र दिन नमिल्ने भने उजुरी गर्न सकिने, स्थानीय तहले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको तथ्यांक राख्नु पर्ने, नि:शुल्क सहायक सामग्री र उपलब्धताका आधारमा सामुदायिक सहायता सेवा दिने, पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालन व्यवस्थापन र अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था, सहयोगी भत्ता र बेरोजगार भत्ता, पहुँचयुक्त निजी शौचालयको लागि अनुदान साथै अपाङ्गता भएकै कारण सेवा सुविधा र पहुँचका लागि जनचेतना, सशक्तिकरण र विपद्का लागि विभिन्न उपायहरूको अवलम्बन गर्न पाउने व्यवस्था गरेको छ ।

३१. अपाङ्गता सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरू

(१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी महासन्धी २००६

अपाङ्गता भएका व्यक्तिका अधिकारका लागि नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी महासन्धी २०६६ को पक्ष राष्ट्र बनेको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी महासन्धी २००६ नेपालले १७ डिसेम्बर २००९ मा व्यवस्थापिका सांसदले अनुमोदन गरेको छ भने संयुक्त राष्ट्र संघले १० मे २०१० मा पारित गरिसकेको छ । विभिन्न महासन्धहरू मध्ये अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि यो सबैभन्दा ठुलो अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेज हो । महासन्धिले आफैले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सिधै प्रत्याभुत गराउँदैन तर नेपाल पक्ष राष्ट्र भएकोले यो महासन्धीसँग बाझिएका ऐनहरू संशोधन गर्न र अधिकारको प्रत्याभूत गराउन नयाँ कानूनहरू निर्माण गराउन बाध्यकारी बनाउँदछ । महासन्धीको बिस्तृत रूप अनुसूची-८ मा उल्लेख छ ।

अनुसूची -१

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६

नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०७६/०७/१८ मा स्वीकृत

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ३१ मा शिक्षा सम्बन्धी हक उल्लेखित छ। उक्त धाराले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुने, प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने, अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक मौलिक हकको रूपमा उल्लेख छ।

८. उद्देश्य

८.४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरूलाई व्यापक विस्तार गरी सबै इच्छुक नागरिकहरूका लागि समावेशी एवं समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दै देश विकासका लागि योग्य,सक्षम, सीपयुक्त र उद्यमशील जनशक्ति तयार पार्नु।

८.७. सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवनपर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवन यापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्नु।

९. रणनीति

९.१७. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको आवश्यकता र समावेशीकरणको सिद्धान्तका आधारमा विशेष शिक्षा र समावेशी शिक्षाका माध्यमबाट उपयुक्त शैक्षिक अवसरहरू उपलब्ध गराउने।

१०. नीति तथा कार्यनीति

१०.१.७. आर्थिक रूपले विपन्न अपाङ्गता भएका, आर्थिक रूपले विपन्न दलित र आर्थिक रूपले विपन्न दुर्गम क्षेत्रका बालबालिकाका लागि निःशुल्क

प्रारम्भिक बालविकासको अवसर सुनिश्चित गरिनेछ।

१०.२३.५. ..... विपन्न दलित, अपाङ्गता भएका विपन्न व्यक्ति लगायतका लक्षित वर्गका विद्यार्थीहरूलाई उपलब्ध गराईसम्बन्धित संस्थाले सोको विवरण सार्वजनिक गर्नुपर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।

(छ) समावेशी र विशेष शिक्षा

१०.२८ अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको सिकाइ आवश्यकता पूरा गर्न समावेशी शिक्षा एवं विशेष शिक्षाका अवसर प्रदान गर्ने र जीवनोपयोगी तथा व्यावसायिक सीप विकासका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीमा अनुकूलन गर्ने।

१०.२८.१. अपाङ्गता भएका, अशक्त र घरबाट विद्यालय आवतजावत गर्न असमर्थ तर विद्यालयमा अध्ययन गर्न सक्ने बालबालिकाका लागि पायक पर्ने स्थानमा आवश्यकताको आधारमा छात्रावाससहितको "विशेष विद्यालय" सञ्चालन गरिनेछ।

१०.२८.२. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको अपाङ्गताको अवस्था हेरी सम्भव भएसम्म अन्य बालबालिकाहरूसँगै बसेर सिक्न पाउने गरी समावेशी शिक्षाको व्यवस्था गरिनेछ।

१०.२८.३. अपाङ्गता तथा फरक क्षमता भएका बालबालिकाहरूलाई आत्मनिर्भर बनाउनका लागि व्यावसायिक सीप सिक्ने अवसर प्रदान गरिनेछ।

१०.२८.४. साधारण अवस्थाका बालबालिकासँग बसेर अध्ययन गर्न सक्ने अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि अपाङ् गताको प्रकृति र स्तर अनुसार आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू (जस्तैः ह्वील चेयर, छडी, ब्रेल पुस्तक, सांकेतिक चित्र आदि) को समुचित प्रबन्ध गरिनेछ।

१०.२८.५. सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका बालबालिकहरू (शारीरिक अपाङ्गता, सुनाइ अपाङ्गता, दृष्टि अपाङ्गता, स्वर र बोलाई अपाङ्गता, मानसिक वा मनोसामाजिक अपाङ्गता, बौद्धिक अपाङ्गता, अनुवंशीय रक्तश्राव (हेमोफिलिया) सम्बन्धी अपाङ्गता, अटिजम अपाङ्गता र बहु अपाङ्गता) को पठनपाठनमा सहजता ल्याउन शारीरिक तथा बौद्धिक क्षमता अनुसारको अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधार तथा सिकाइ वातावरणको प्रबन्ध गरिनेछ।

१०.२८.६. सबै बालबालिकालाई सक्षम बनाउन बालबालिकाहरूको अवस्था र प्रकृति हेरी विशेष कक्षा तथा सुधारात्मक कक्षाको व्यवस्था मिलाइनेछ।

१०.२८.७. अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा व्यक्तिहरूको शिक्षा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा श्रव्य दृश्य र सहयोग सामग्रीमा विविधीकरण गरिनेछ।

१०.२८.८. सुस्त श्रवण भएका बालबालिकालाई साङ्केतिक भाषा तथा दृष्टिविहिन र न्यून दृष्टि भएका बालबालिकालाई ब्रेल लिपिमा मात्र सीमित नगराई अन्य उपकरणको प्रयोगबाट सिक्न सक्ने सम्भाव्य विकल्पको खोजी गरी उपयुक्त अवसर प्रदान गरिनेछ।

१०.२८.९. अपाङ्गताको प्रकृति अनुसार लचिलो पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक, वैकल्पिक सिकाइ सामग्री तथा शिक्षण विधिमा जोड दिनुको साथै विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई अपाङ्गता भएका बालबालिका अनुकूल बनाइनेछ।

१०.२९.३. दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, आर्थिक रूपले विपन्न र सामाजिक रूपले पछि परेका समुदाय तथा क्षेत्र, विशेष प्रतिभावान् व्यक्ति र विशिष्टीकृत विषयमा आवश्यक जनशक्ति उत्पादनका लागि सङ्घ, प्रदेश वा स्थानीय तहले पूर्ण वा आंशिक लगानी गरी शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।

१०.२९.६. शिक्षाका सबै तहमा (प्रारम्भिक बालविकासदेखि उच्च शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त शिक्षासम्म) समावेशीकरण सम्बन्धी मुद्दा पहिचान गरी त्यसको उचित सम्बोधन गरिनेछ।

१०.४०.५. निजी लगानीमा सञ्चालित विद्यालयहरूले १० देखि १५ प्रतिशत बिद्यार्थीहरूलाई पायक पर्ने विद्यालयमा निःशुल्क शिक्षा प्रदान गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिनेछ । सोको लागि विपन्न जेहन्दार, विपन्न दलित, अपाङ्गता भएका विपन्न व्यक्ति, विभिन्न विधामा प्रतिभावान् व्यक्ति लगायत लक्षित वर्गको पहिचान र छनौट गर्ने कार्यविधि संघीय सरकारबाट निर्माण गरी सोही बमोजिम स्थानीय तहले कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।

१०.४५.१. स्तरीय मापदण्डका आधारमा विद्यालय तथा शिक्षण संस्थाको भौतिक पूर्वाधार र सिकाइ वातावरण निर्माण गरी विपद् उत्थानशील बनाइनुका

साथै पाठ्यक्रम, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र शिक्षक व्यवहारमा सुधार गरी विद्यालयलाई सम्पूर्ण रूपमा सुरक्षित बनाइनेछ। विद्यालयहरूलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री र सुरक्षित, हिंसारहित एवं भयरहित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गरिनेछ।

१०.४५.७. विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावक, स्थानीय तह, समुदाय र सम्बन्धित संघसंस्थाहरूलाई परिचालन गरी विद्यालयको घेराबार, खेल मैदान, विद्यालय जाने आउने बाटो र विद्यालयको आन्तरिक तथा बाह्य वातावरण पर्यावरणमैत्री, बालमैत्री, लैङ्गिकमैत्री एवं अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ।

अनुसूची -२

नेपालमा विशेष कक्षा सञ्चालन भइरहेका जिल्ला तथा विद्यालयको नामावली

जिल्ला	विद्यालयको नाम
काठमाडौं	१. खगेन्द्र नवजीवन विशेष शिक्षा तथा व्यवसाय प्रशिक्षण विद्यालय, जोरपाटी, २. बहिरा बालकको विद्यालय, नक्साल, ३. निर्मल बालविकास केन्द्र, बानेश्वर, ४. बालकल्याण विद्यालय, कीर्तिपुर, ५. लेबोरेटरी उच्च मावि, कीर्तिपुर, ६. बौद्धिक अपाङ्गता पारिवारिक सरसल्लाह केन्द तथा विद्यालय , सिनामङ्गल्
ललितपुर	१. बौद्धिक अपाङ्गता विद्यालय, चक्रबहिल, ललितपुर, २. नमुना मच्छिन्द्र मावि, ललितपुर
भक्तपुर	१. मानव विद्यागृह, ठिमी, २. सुस्त मन:स्थिति कल्याण विद्यालय, भक्तपुर, ३. प्राणोदय प्रा.वि. ठिमी, ४. सि.वि.आर. दिवा कक्षा भक्तपुर १५
अर्घाखाँची	१. निर्मल नवज्योति विद्यालय
झापा	१. नेपाल अपाङ्ग संघ झापा
मोरङ	१. विराट बहिरा विद्यालय, विराटनगर
धनुषा	१. नेपाल अपाङ्ग संघ, धनुषा, २. रामजानकी विद्यालय, जनकपुर ३. जनकपुर बौद्धिक अपाङ्गता अभिभावक संघ, जनकपुर
सुनसरी	१. पूर्वाञ्चल बहिरा विद्यालय, धरान २. पूर्वाञ्चल ज्ञानचक्षु निकेतन, धरान ३. बालकल्याण विद्यालय, धरान
सप्तरी	१. बहिरा बालकको विद्यालय, राजविराज
कास्की	१. सिर्जना बहिरा आवासीय उच्च मावि, पोखरा, २. अमरसिंह मावि, पोखरा
रूपन्देही	१. बहिरा बालकको विद्यालय, भैरहवा
सुर्खेत	१. सिद्ध बहिरा बालकको विद्यालय,

जिल्ला	विद्यालयको नाम
कैलाली	१. पञ्चोदय मावि, धनगढी, २. नेपाल अपाङ्ग संघ कैलाली
काभ्रे	१. सञ्जीवनी मावि, धुलिखले २. आदर्श मावि, केन्द्र, बनेपा
बाँके	१. मङ्गलप्रसाद मावि, बाँके्
बागलुङ	१. बागलुङ विशेष बालकक्षा, बागलुङ २. धवलागिरि बहिरा प्रावि, बागलुङ ३. जनताधन उच्च मा.वि, पैयापाटा
चितवन	१. बालकुमारी बौद्धिक अपाङ्गता विद्यालय, नारायणगढ, (भनौजी र टाँडी समेत) २. बौद्धिक अपाङ्गता विद्यालय, श्रीपुर
सिराहा	१. पशुपति मावि, लाहान
महोत्तरी	१. श्री माध्यमिक विद्यालय, वसभिट्टी

(स्रोत : शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र)

अनुसूची -३

अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि स्रोत कक्षा सञ्चालन भइरहेका जिल्ला तथा विद्यालयको नामावली

जिल्ला	स्रोत कक्षा संचालित विद्यालयको नाम र स्रोत कक्षाको प्रकार
ताप्लेजुङ्ग	१. श्री बालमन्दिर प्रा.वि. फुम्लिङ्ग (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. कालिका मा.वि. नांङ्गखोल्याङ्ग (बौद्धिक अपाङ्गता)
पाँचथर	१. फिदिम उ.मा.वि. पाँचथर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. श्री गढी आ.वि, गढी (दृष्टिविहीन) ३. सुखबोध आ.वि. जोरसाल फिदिम ५ (बौद्धिक अपाङ्गता)
इलाम	१. करफोक प्रा.वि. करफोक (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. भानु मा.वि. चुलाचुली (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. बालमन्दिर प्रा.वि. इलाम (दृष्टिविहीन) ४. अमर उच्च मा.वि. वरवोटे (बौद्धिक अपाङ्गता) ५. अमर कल्याण मा.वि. नयाँबजार (बौद्धिक अपाङ्गता)
झापा	१. श्री मोहनमाया आ.वि. चारपाने (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. हिमाल प्रा.वि.लक्ष्मिपुर घैलाडुब्बा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. कन्काइ मा.वि.सुरुङ्गा बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ४. भिमसेन मा.वि.महारानीझोडा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ५. मंगलमाया आ.वि. लखनपुर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ६. दुर्गा मा.वि.गरामुनि (दृष्टिविहीन) ७. सरस्वति मा.वि. दमक (दृष्टिविहीन) ८. विराट प्रा.वि. गरामुनि (बौद्धिक अपाङ्गता) ९. तारावारी आ.वि. दमक (बौद्धिक अपाङ्गता)
संखुवासभा	१. महेन्द्र मा.वि. मानेभञ्ज्याङ्ग (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. सरस्वति आ.वि. चैनपुर (बौद्धिक अपाङ्गता) ३. मनकामना र.अ.उ.मा.वि. (दृष्टिविहीन)
तेह्रथुम	१. सरस्वती मा.वि म्याङलुङ (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. श्री सिंहवाहिनी उ.मा.वि. म्याङ्गलुङ्ग (दृष्टिविहीन)

जिल्ला	स्रोत कक्षा संचालित विद्यालयको नाम र स्रोत कक्षाको प्रकार
धनकुटा	१. मार्गेस्वरी प्रा.वि. छारागाँउ (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. कौशिका प्रा.वि. मूलघाट (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. हिले उच्च मा.वि., हिले (दृष्टिविहीन) ४. सरस्वति मा.वि. सिंधुवा (दृष्टिविहीन) ५. मार्गादेवी प्रा.वि. डुम्रेसान्ने (दृष्टिविहीन) ६. आ.वि. पारिपात्ले उत्तरपानि (बौद्धिक अपाङ्गता) ७. प्रा.वि. पारिपात्ले उत्तरपानि (बौद्धिक अपाङ्गता) ८. ग्रा.सा. मा.वि. घोर्लिखर्क (बौद्धिक अपाङ्गता) ९. नागेश्वर उच्च मा.वि. लेगुवा (बौद्धिक अपाङ्गता)
सुनसरी	१. नवीन शिक्षा निकेतन आ.वि. दुहवी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. रामसीता मा.वि. भीमनगर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. पकली मा.वि. पकली बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ४. जनता मा.वि. मधेशा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ५. जनक मा.वि. राजावास (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ६. जनता मा.वि.नरसिंह (बौद्धिक अपाङ्गता) ७. ने.रा.मा.वि. अमहिबेल्हा (बौद्धिक अपाङ्गता) ८. जनता मा.वि. सिंगिया (बौद्धिक अपाङ्गता)
मोरङ्ग	१. सुकुना मा.वि. इन्द्रपुर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. महेन्द्र मा.वि. देविस्थान इटहरा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. पब्लिक उ.मा.वि., बनिगामा (बहिरा
	तथा सुस्त श्रवण) ४. मा.वि. झुर्किया (सुस्त श्रवण) ५. जनता नमुना उ.मा.वि.मोरङ्ग (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ६. गोग्राहा उच्च मा.वि. वरगाछी (बौद्धिक अपाङ्गता) ७. सुनपकुवा मा.वि.उर्लावारी (बौद्धिक अपाङ्गता) ८. कविर आ.वि. बेलवारी (दृष्टिविहीन)
भोजपुर	१. सगरमाथा उ. मा.वि. घोरेटार (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. यसोधरा उच्च मा.वि. टक्सार (बौद्धिक अपाङ्गता)
खोटाङ्ग	१. भगवती उ.मा.वि. खोटाङ्ग बजार (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. पञ्च मा.वि. दिक्तेल (दृष्टिविहीन) ३. जनजाग्रीति मा.वि. डाँडागाउँ (बौद्धिक अपाङ्गता)

जिल्ला	स्रोत कक्षा संचालित विद्यालयको नाम र स्रोत कक्षाको प्रकार
सप्तरी	१. ल.व.न.उ.मा.वि.बमनगमाकट्टी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. रा.द.मा.वि. सखुवा, कचनदाहा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. प.वि. मा.वि. राजविराज दृष्टिविहीन) ४. जियालाला रा.प्रा.वि बोदे वर्साइन (दृष्टिविहीन)
उदयपुर	१. जनता मा.वि. देउरी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. नारद आदर्श उ.मा. वि.वसाहा, वर्षेडाँडा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. ध्रुवाजन मा.वि. बाहुनीटार (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ४. जनज्योति मा.वि. चुहाडे (दृष्टिविहीन), ५. प्रा.वि. सिवाही बल्हा (दृष्टिविहीन) ६. त्रियुगा मा.वि. गाईघाट (बौद्धिक अपाङ्गता)
ओखलढुङ्गा	१. वरुणेश्वर उ.मा.वि. रामपर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. जालपा आ.वि. गैरीगाउँ (बौद्धिक अपाङ्गता),३. भगवती उच्च मा.वि. मानेभञ्ज्याङ्ग दृष्टिविहीन),
सोलुखुम्बु	१. गार्मा मा.वि. (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. मुक्ली आ.वि.बर्खुघाट (बौद्धिक अपाङ्गता)
सिराहा	१. बहिरा विद्यालय सिराहा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. ज.प्रा.वि. भोटियाटोल (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
सर्लाही	१. जनता प्रा.वि. पिडारी ढापटोल (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. प्रा.वि. शंकरगञ्ज (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. जनता प्रा.वि. विष्णुपुर हरिवन (बहिरा तथा सुस्तश्रवण) ४. श्रीमती लक्ष्मीदेवी ज.मा.वि., गम्हरिया (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ५. महावीर जनता उच्च मा.वि. हरिपुर (दृष्टिविहीन) ६. बे.भोला नमुना मा.वि. हरिपुर (बौद्धिक अपाङ्गता) ७. म.ज.लक्ष्मीनिया मा.वि. सितापुर (बौद्धिक अपाङ्गता) ८. मदनपुर जमुनिया वीरनगर उ.मा.वि. मदनपुर (बौद्धिक अपाङ्गता)
महोत्तरी	१. रामदरश सर्वोदय.मा.वि. महोत्तरी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. त्रीभुवन मा.वि.गौशाला बजार (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. भेरुखी मा.वि. लोहारपट्टी (दृष्टिविहीन) ४. म.रा.उ.मा.वि. रामगोपालपुर (बौद्धिक अपाङ्गता), ५. जनता मा.वि. बर्दिवास – ४ (बौद्धिक अपाङ्गता) ६. श्रीराम उच्च मा.वि.मटिहानी (बौद्धिक अपाङ्गता)

जिल्ला	स्रोत कक्षा संचालित विद्यालयको नाम र स्रोत कक्षाको प्रकार
धनुषा	१. जनता एकाइ मा.वि. यदुकुहा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. राष्ट्रिय प्रा.वि. सिसमपुर (दृष्टिविहीन) ३. ज.जा. मा.वि. गोदार (बौद्धिक अपाङ्गता)
सिंधुली	१. प्रगतिशील मा.वि. रातामाटा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. उ.मा. वि. लदाभिर (दृष्टिविहीन) ३. जनज्योति उ.मा.वि. फोर्सेटार (बौद्धिक अपाङ्गता) ४. नवज्योति बहिरा प्रा.वि. (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
दोलखा	१. कालिन्चोक उ.मा.वि. चरिकोट (बहिरा तथा सुस्त श्रवण, दृष्टिविहीन)
रामेछाप	१. सहिद उ.मा.वि., मन्थली (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. साँघुटार उ.मा.वि. साँघुटार (बौद्धिक अपाङ्गता)
चितवन	१. चितवन मा.वि. भरतपुर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. बजारहट्ठी आ.वि. वीरेन्द्रनगर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. रा.आ.वि. तोरीखेत (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ४. झुवनी मा.वि. झुवानी (दृष्टिविहीन) ५. रा.प्रा.वि. सिम्रहनी, गर्दी, माडी (बौद्धिक अपाङ्गता) ६. रा.प्रा.वि. बस्यौली (बौद्धिक अपाङ्गता) ७. नारायणी उच्च मा.वि., भरतपुर (बौद्धिक अपाङ्गता ८. नारायणी उच्च मा.वि., भरतपुर (दृष्टिविहीन)
रौतहट	१. श्री प्रा.वि.बालमन्दिर गौर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. श्री आ.वि. सितलपुर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. जनज्योति उ.मा.वि. चन्द्रनिगहापुर बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ४. बहिरा तथा सुस्त श्रवण आ.प्रा.वि. बसन्तपुर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ५. सुवलाल मा.वि. सन्तपुर (दृष्टिविहीन) ६. जनता मा.वि. कटहरीया (बौद्धिक अपाङ्गता) ७. ज.मा.वि. राजपुर, फरदवा (बौद्धिक अपाङ्गता) ८. श्री जुद्ध मा.वि, गौर (दृष्टिविहीन)
पर्सा	१. ने.रा.आ.वि. भिखमपुर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. देवनन्दन ने.रा. आ.वि. रामनगरी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. सिद्धार्थ मा.वि. श्रीपुर चिनीमिल विरगंज्ज (दृष्टिविहीन) ४. ने.रा.प्रा.वि. डमरपुर पोखरीया (बौद्धिक अपाङ्गता) ५. ने.रा.आ.वि. महुवन (बौद्धिक अपाङ्गता)
मकवानपुर	१. शान्ति बहिरा विद्यालय मकवानपुर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. बालज्योति मा.वि. पिप्ले (दृष्टिविहीन)

जिल्ला	स्रोत कक्षा संचालित विद्यालयको नाम र स्रोत कक्षाको प्रकार
वारा	१. दुर्गा मा.वि. बरेवा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. ने.रा.उ.मा. वि. सिमरा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. कंकाली मा.वि. सिमरौनगढ (दृष्टिविहीन) ४. नेत्रोदय मा.वि. निजगढ (बौद्धिक अपाङ्गता) ५. ने.रा.उ.मा.वि. डुमरवाना (दृष्टिविहीन)
भक्तपुर	१. सीबीआर बहिरा विद्यालय, भक्तपुर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. आदर्श मा.वि. ठिमी (दृष्टिविहीन) ३. जागृति माध्यमिक विद्यालय (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
नुवाकोट	१. वागेश्वरी मा.वि. चोकदे (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. भैरवी मा.वि. नुवाकोट (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ३. चण्डेश्वरी उ.मा.वि. तुप्चे (दृष्टिविहीन), ४. रणभुवनेश्वरी मा.वि. देवीघाट (बौद्धिक अपाङ्गता), ५. कामरू देवी उ.मा.वि. दुइपिपर्ल (बौद्धिक अपाङ्गता)
काभ्रे	१. शारदा मा.वि. सुन्थान (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. आजाद मा.वि. बनेपा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ३. सञ्जीवनी उ.मा.वि., धुलिखेल (दृष्टिविहीन), ४. भगवती मा.वि. खरेलथोक (बौद्धिक अपाङ्गता), ५. कालिका प्रा.वि. महादेवस्थान (बौद्धिक अपाङ्गता), ६. काभ्रे बहिरा विद्यालय (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
सिंधुपाल्चौक	१. सिन्धु बहिरा आ.वि., बाह्रविसे (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. बनदेवी प्रा.वि., चौतारा (दृष्टिविहीन), ३. जनजागृति उ.मा.वि.। साँगाचोक (बौद्धिक अपाङ्गता), ४. इन्देश्वरी उ.मा.वि., मलाम्ची (बौद्धिक अपाङ्गता)
ललितपुर	१.आदर्श शौल उ.मा.वि. बुङ्गमती (बहिरा तथा सुस्त श्रवण, दृष्टिविहीन, शारीरिक अपांगता भएका, बौद्धिक अपाङ्गता), २. महाकाल उ.मा.वि. गोटीखेल (बौद्धिक अपाङ्गता), ३. पाटन मा.वि. पाटनढोका (बौद्धिक अपाङ्गता), ४. पथप्रदर्शक प्र. नि. मा.वि., बडीखेल (बौद्धिक अपाङ्गता)
रसुवा	१. रसुवा उ.मा.वि. (बौद्धिक अपाङ्गता)
धादिङ्ग	१. देउराली मा.वि. मुरलीभन्ज्याङ (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. सत्यवति उ.मा.वि. कुम्पुर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ३. जनजागृति मा.वि. महादेव बेसी (दृष्टिविहीन)

जिल्ला	स्रोत कक्षा संचालित विद्यालयको नाम र स्रोत कक्षाको प्रकार
कास्की	१. सिर्जना बहिरा उ.मा.वि. लेखनाथ (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. कुँडहर मा.वि. कुँडहर (दृष्टिविहीन) ३. जनप्रकाश उ.मा.वि. भण्डारढिक (दृष्टिविहीन) ४. सरस्वती टीका मा.वि.भरतपोखरी (बौद्धिक अपाङ्गता)
तनहु	१. जलदेवी मा.वि. व्या. न.पा. –१ भादगाँउ (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. विश्वज्योति प्रा.वि. भकुन्थोक (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. देउराली प्रा.वि. बन्दिपुर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ४. गा.फ. मा.वि. ढोरफिर्दी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ५. बज्रयोगिनी प्रा.वि. देवघाट (दृष्टिविहीन), ६. सिद्धबेनी आ.वि., वडा नं १३ (बौद्धिक अपाङ्गता) ७. महेन्द्रज्योति उ.मा.वि. सिसाघाट, (बौद्धिक अपाङ्गता) ८. सिन्धु प्रा.वि. व्या.न.पा. साँगे, (बौद्धिक अपाङ्गता) ९. शुक्ला प्रा.वि. खैरनीटार (अपाङ्ग बाल अध्ययन केन्द्र) (बौद्धिक अपाङ्गता), १०. जनसेवा प्रा.वि. व्यास (बौद्धिक अपाङ्गता)
स्याङ्गजा	१. श्री त्रि.आ. मा.वि.स्याङ्गजा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. श्री पन्चकन्या उ.मा.वि. अर्जुन चौपारी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ३. भुम्रे आ.वि. वालिङ्ग बौद्धिक अपाङ्गता), ४. भानुभक्त उ.मा.वि. गल्याङ्ग (बौद्धिक अपाङ्गता), ५. जनता प्रा.वि. बिर्घा (बौद्धिक अपाङ्गता) ६. कालाभैरव मा.वि. खटकेटारी दृष्टिविहीन)
लम्जुङ्ग	१. भक्तिनमुना उ.मा.वि. भोटेओडार (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. इसानेश्वर उ.मा.वि. भोर्लेटार (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. जनविकास उच्च मा.वि. वेसीसहर (दृष्टिविहीन)
गोरखा	१. मनकामना आ.वि टक्सार (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. जलकुमारी प्रा.वि. थुमी (दृष्टिविहीन), ३. सरस्वति मा.वि.आहाले (दृष्टिविहीन), ४. महेन्द्रज्योति मा.वि. दरवारमार्ग (बौद्धिक अपाङ्गता), ५. भवानी उ.मा.वि. ठाँटीपोखरी (बौद्धिक अपाङ्गता), ६. विन्ध्यवासीनी उ.मा. वि. नारेश्वर (बौद्धिक अपाङ्गता) ७. अमरज्योति उ.मा.वि. लुइटेँ ल (दृष्टिविहीन)
पर्वत	१. गोर्ल्याङ्गधाम आ.वि. पर्वत (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. शालिजा उ.मा.वि.(दृष्टिविहीन), ३. सूर्योदया प्रा. वि. खुर्कोट–४ भट्टेखेत (बौद्धिक अपाङ्गता)

जिल्ला	स्रोत कक्षा संचालित विद्यालयको नाम र स्रोत कक्षाको प्रकार
बाग्लुङ्ग	१. गलकोट उ.मा.वि. बाग्लुङ्ग (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. जनता उ.मा.वि. नारायणस्थान (दृष्टिविहीन), ३. कालिका कन्या मन्दिर मा.वि. वाग्लुङ्ग (बौद्धिक अपाङ्गता)
मुस्ताङ्ग	१. जनकल्याण आ.वि. स्याङ्ग (बौद्धिक अपाङ्गता), २. नीलगिरी प्रा.वि.चिवाङ (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
म्याग्दी	१. ज्ञानोदय मा.वि. राखु पिप्ले (दृष्टिविहीन), २. धौलागिरी मा.वि. सिंगा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
नवलपरासी	१. शिव उ.मा.वि. शिव वस्ती (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. जनज्योति नमना कन्या मा.वि.प्रगतिनगर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ३. भानुदय मा.वि.दुम्कीबास (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ४. त्रिभुवन उ.मा.वि. बेलाटारी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ५. सिद्धार्थ मा.वि. कुस्मा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ६. आदर्श उ.मा.वि. परासी (दृष्टिविहीन), ७. ने.रा. शमशेर आदर्श मा.वि. गैँडाकोट (बौद्धिक अपाङ्गता), ८. जनता मा.वि. कावासोती, मगरकोट (बौद्धिक अपाङ्गता), ९.सोमनाथ प्रा. वि. सोमनाथ (बौद्धिक अपाङ्गता), १०. जनता प्रा.वि. डन्डा, (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
कपिलवस्तु	१. जनता मा.वि. पिपरा बाँणगंगा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. रामगोरखा उ.मा.वि. बहादुरगंज (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ३. बुद्धपदम मा.वि. तौलिहवा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ४. सिद्धार्थ स्मारक उ. मा.वि. भलाई (दृष्टिविहीन), ५. आ.वि. ओदारी (दृष्टिविहीन), ६. नेपाल आदर्श उ.मा.वि. शिवपुर दृष्टिविहीन), ७. तौलेश्वरनाथ संस्कृत मा.वि. तौलिहवा (बौद्धिक अपाङ्गता), ८. जानकी उ. मा.वि. महाराजगञ्ज (बौद्धिक अपाङ्गता), ९.बाँणगंगा मा.वि. सिद्धिपुर (बौद्धिक अपाङ्गता)
रूपन्देही	१. बहिरा उ.मा.वि. भैरहवा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. केरवानी उ.मा.वि. रूपन्देही (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ३. शान्ति नमुना मा.वि. मणिग्राम दृष्टिविहीन), ४. वीरेन्द्र मा.वि. दयानगर (दृष्टिविहीन), ५. भगलापुर मा.वि. मानपकडी (बौद्धिक अपाङ्गता), ६. टिकुलीगढ उ.मा.वि. टिकुलीगढ (बौद्धिक अपाङ्गता), ७. सुस्तमन:स्थिति बाल विद्या मन्दिर, बुटवल (बौद्धिक अपाङ्गता)

जिल्ला	स्रोत कक्षा संचालित विद्यालयको नाम र स्रोत कक्षाको प्रकार
गुल्मी	१. मा.वि. उपल्लो तम्घास (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. जनज्योति मा.वि. रिमुवा (दृष्टिविहीन), ३. जनता उ.मा.वि. (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ४. उपल्लो तम्घास आ.वि. (बौद्धिक अपाङ्गता) ५. भगवति मा.वि., बाङ्गला (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ६. ने.रा.प्रा.वि. इन्द्रगौंडा (बौद्धिक अपाङ्गता)
पाल्पा	१. भवानी मा.वि. कुसुमखोला (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. दमकडा मा.वि. दमकडा पाल्पा (दृष्टिविहीन) ३. रामतुलसी मा.वि. रामपुर (बौद्धिक अपाङ्गता)
अर्घाखाँची	१. ने.रा.मा.वि. केरुङ्ग (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. युवावर्ष जनता आ.वि. (दृष्टिविहीन), ३. सरस्वति मा.वि. सितापुर (बौद्धिक अपाङ्गता)
दाङ्ग	१. बालविकास आ.वि. घोराही (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. हापुर मा.वि. निघुवार (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. सिद्ध पृथ्वि जनता उ.मा. वि.श्रीगाँउ बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ४. सरस्वति प्रा .वि.गोबरडिहा विद्यानगर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ५. बीपी कोइराला उ.मा. वि. बयाले (दृष्टिविहीन), ६. गोरक्षरत्न मा.वि. चौघेरा (दृष्टिविहीन), ७. आदर्श उ. मा.वि. लालमटिया (दृष्टिविहीन), ८. सर्वोदय मा.वि. सिसवनिया (बौद्धिक अपाङ्गता) ९.प्रा.वि. कर्जाही (बौद्धिक अपाङ्गता), १०. शुभप्रभात मा.वि., दाङ्ग (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
प्युठान	१. भुवनश्वरी मा.वि. खैरा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. महेन्द्र उ.मा.वि. खलंगा (दृष्टिविहीन) ३. जनता उ.मा.वि. बाग्दुला (बौद्धिक अपाङ्गता)
सल्यान	१. त्रि.ज.मा.वि. भोटेचौर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. सरस्वती आ.वि. (दृष्टिविहीन), ३. महेन्द्र आदर्श मा.वि. (बौद्धिक अपाङ्गता)
रोल्पा	१. बालकल्याण उ.मा.वि. लिवाङ (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. कृष्ण प्रा.वि. धारापानी लिवाङ्ग (बौद्धिक अपाङ्गता) ३. भिमसेन मा.वि. सैवाङ (बौद्धिक अपाङ्गता) ४. तारा मा.वि लिवाङ्ग (दृष्टिविहीन)

जिल्ला	स्रोत कक्षा संचालित विद्यालयको नाम र स्रोत कक्षाको प्रकार
रुकुम	१. सरस्वती आ.वि. सल्ले खलङ्गा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. ने.रा. प्रा.वि. आठबीस डाँडागाउँ (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. प्रभात मा.वि. रुकुम बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ४. कोट आ.वि. रुमालबाडा (दृष्टिविहीन) ५. चन्दननाथ प्रा.वि. डाँग्रीचौर (बौद्धिक अपाङ्गता) ६. आ.वि. छिप्रीदह शोभा रुकुम (बौद्धिक अपाङ्गता)
बाँके	१. आ.वि. लग्दहवा, कारकादो (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. ने.रा. आदर्श प्रा.वि. डीगाँउ (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. त्रि.मा.वि. कोहलपुर दृष्टिविहीन) ४. सरस्वती प्रा.वि. बाँकेगाँउ (बौद्धिक अपाङ्गता)
सुर्खेत	१. सिद्ध बहिरा बालकका स्कुल (स्रोत कक्षा) (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. श्री जन ज्ञान भण्डार मा. वि. कोटखोला (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. जनज्योति मा.वि.बभीचौर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ४. जीवनज्योति उ.मा.वि. गुटु (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ५. ने.रा.प्रा.वि. नयाँगाउँ (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ६. शिखर मा.वि. रामघाट (दृष्टिविहीन) ७. विद्याज्योति मा.वि. बाबियाचौर (बौद्धिक अपाङ्गता) ८. ने.रा.मा.वि. कहिनेपानी (बौद्धिक अपाङ्गता) ९. जनसेवा मा.वि. धुस्रा लाटिकोइली (बौद्धिक अपाङ्गता)
बर्दिया	१. ने.रा.मा.वि.ढोडरी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. ने.रा.मा.वि. बाँसगढी (दृष्टिविहीन) ३. भवानी मा.वि. सेमरा (बौद्धिक अपाङ्गता)
दैलेख	१. रेडक्रस मा.वि. भुतीर् (दृष्टिविहीन), २. राष्टि«य आ. वि. कीर्तिखम्ब (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
जाजरकोट	
जुम्ला	१. कर्णाली आ.वि. अनामनगर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. ऋणमोक्ष मा. वि. डिल्लीचौर (बौद्धिक अपाङ्गता) ३. मालिका आ. वि. आचार्यवाडा (बौद्धिक अपाङ्गता) ४. जनता मा.वि महतगाउँ (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ५. भैरव उ.मा.वि. नाराकोट (दृष्टिविहीन)
कालीकोट	१. नन्दादेवी मा.वि. कोटबाडा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. कालिका मा.वि. गोला (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. जनज्योति मा.वि. पाखा (बौद्धिक अपाङ्गता) ४. बडीमालिका मा.वि. रास्कोट (बौद्धिक अपाङ्गता), ५. सत्यदेवी मा.वि., जुविथा (दृष्टिविहीन)

जिल्ला	स्रोत कक्षा संचालित विद्यालयको नाम र स्रोत कक्षाको प्रकार
डोल्पा	१. बालमन्दिर प्रा.वि. दुनै (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
मुगु	१. नेपाल राष्ट्रिय प्रा.वि. बालमन्दिर, चैन (दृष्टिविहीन) २. महाकाली उ.मा.वि गमगढी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
हुम्ला	१. बालमन्दीर मा.वि. सिमिकोट (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. क्षेत्रपाल आ.वि. कोलीबाडा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
बझाङ्ग	१. सुर्मादेवी प्रा.वि. बझाङ्ग (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. चक्रश्वर आ.वि. मालुमैलो (दृष्टिविहीन) ३. बाठपाल आ.वि. थली (दृष्टिविहीन) ४. बान्नीचौर मा.वि. बान्नीचौर (बौद्धिक अपाङ्गता) ५. कुलमष्टजन मा.वि. भातेखोला (बौद्धिक अपाङ्गता)
डोटी	१. रामपुर मा.वि.बुडर (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. साजेन्द्रेश्वर मा.वि. फुलोट (दृष्टिविहीन) ३. पदम पब्लिक मा.वि. सिलगढी (बौद्धिक अपाङ्गता) ४. शारदा मा.वि. मौवा (बौद्धिक अपाङ्गता) ५. बरछैन मा.वि. बछैन (बौद्धिक अपाङ्गता)
कैलाली	१. शैलेश्वरी मा.वि. बडेहा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), २. कर्णाली मा.वि. सत्ती (दृष्टिविहीन), ३. रघुनाथ आदर्श आ.वि. (दृष्टिविहीन), ४. रा.मा.वि. सुखडा (बौद्धिक अपाङ्गता), ५. पञ्चोदय उच्च मा.वि. कैलाली (दृष्टिविहीन),
अछाम	१. त्रिपुरासुन्दरी उ.मा.वि. श्रीकोट (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. सोडषा देवी मा.वि. अछाम (दृष्टिविहीन) ३. विद्यामन्दिर उ.मा.वि. विनायक (बौद्धिक अपाङ्गता)
बाजुरा	१. थुमा मा वि .थुमा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. जन प्रकाश उ.मा.. वि. कोल्टी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)
दार्चुला	१. मालिकार्जन प्रा.वि धाप (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. गौरिलमाण्डौ मा.वि. हिकिला (बौद्धिक अपाङ्गता), ३. भगवती मा.वि. चेटेगडा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ४. लाटीनाथ प्रा.वि. (दृष्टिविहीन)
बैतडी	१. सिमास प्रा.वि. दोरा (बौद्धिक अपाङ्गता) २. शंकर सस्कृत मा.वि. मुलखटाली (बहिरा तथा सुस्त श्रवण), ३. कैलपाल प्रा.वि.धौल्यासी (बहिरा तथा सुस्त श्रवण)

जिल्ला	स्रोत कक्षा संचालित विद्यालयको नाम र स्रोत कक्षाको प्रकार
डडेलधुरा	१. सरस्वती मा.वि. बोगटे (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. सहश्रलिङ्ग उ.मा.वि. चमडा (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. जनता मा.वि. सकायल (बहिरा तथा
	सुस्त श्रवण) ४. सिद्धनाथ मा.वि. जोगबूढा (दृष्टिविहीन) ५. पूर्णगिरी प्रा.वि.खलङ्गा (बौद्धिक अपाङ्गता) ६. भुवनेश्वरी मा.वि.जैसेरा (बौद्धिक अपाङ्गता) ७. गौडेश्वर मा.वि.बेलपुर (बौद्धिक अपाङ्गता)
कञ्चनपुर	१. पुनर्वास जनता उ.मा.वि. (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) २. निङ्गलाशैनी आ.वि. (बहिरा तथा सुस्त श्रवण) ३. भुवनेश्वरी आ.वि. (दृष्टिविहीन), ४. महेन्द्रनगर मा.वि. कटान (बौद्धिक अपाङ्गता), ५. महाकाली मा.वि. (बौद्धिक अपाङ्गता) ६. लक्ष्मी उ.मा.वि. (बौद्धिक अपाङ्गता)

(स्रोत : शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र)

अनुसूची- ४

सरकारी अस्पतालहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि नि:शुल्क रूपमा पाइने औषधीहरूको सूची

S.N.	Name of drugs	Forms	Strength	Group (Disease Coverage)	Dist. Hosp	PHC	HP
1	Lignocaine,	Injection, 30 ml	1%with /without adrenaline , 2 % w/v	Local Anaesthesia	√	√	√
2	Paracetamol	Injection 2ml	150 mg /ml	NSAID	√	√	×
		Tablet	500 mg		√	√	√
		Syrup 60 ml	125 mg/5 ml		√	√	√
3	Aspirin	Tablet	75/150/300mg	NSAID, Cardiac	√	×	×
4	Ibuprofen	Tablet	400mg	NSAID	√	√	√
5	Diclofenac	Injection	25mg/ml,3ml	NSAID	√	√	×
6	Indomethacin	tabs	25 mg,50mg	NSAID	√	√	
7	Chlorpheniramine	Tablet	4 mg	Antihistamine	√	√	√
8	Pheniramine	Injection 2ml	22.75 mg / ml	Antihistamine	√	√	√
9	Cetirizine HCl	tabs,susp	10 mg,5mg /5ml	Anti-histamine	√	√	×
10	Metronidazole	Infusion	500mg /100 ml	Antiprotozoal	√	√	×
		Tablet	400 mg		√	√	√
		Syrup 60 ml	200mg/5ml		√	√	√
11	Tinidazole	tablet	500mg	Anti-protozoal	√	√	×
12	Amoxycilin	Tablet	125DT, 250mg DT,	Antibiotic	√	√	√
		Capsule	500mg		√	√	√
13	Gentamycin	Injection	40mg/ml,2ml	Antibiotic	√	√	×

S.N.	Name of drugs	Forms	Strength	Group (Disease Coverage)	Dist. Hosp	PHC	HP
14	Ciprofloxacin	Eye/ear Drop, 5ml	0.3% w/v	Aantibiotic	√	√	√
		Tablet	250 & 500 mg		√	√	√
		Infusion	200 mg/100 ml		√	√	×
15	Chloramphenicol	applicap,	1%,	Antibiotic	√	√	×
		caps	250&500mg		√	√	×
16	Ceftrixone	Injection	1 g	Antibiotic	√	×	×
17	Sulfamethoxazole + Trimethoprim	Tablet	120 DT ,480 and 960 mg	Antibacterial	√	√	√
18	Doxycycline	Capsule	100 mg	Antibiotic	√	√	√
19	Azithromycin	Tabs	250 mg , 500mg	Antibiotic	√	√	×
20	Cloxacillin	tabs/caps	125/250/500 mg	Antibiotic	√	√	×
21	Neomycin skin	ointment	15 gm	Ext. antibiotic	√	√	√
22	Fluconazole	tabs/oint	150mg/15gm	Anti-fungal	√	√	×
23	Acyclovir	tabs/oint	200 mg/5gm	Anti-viral	√	×	×
24	Ferrous sulphate	Tablet	60 mg elemental Iron	Anaemia	√	√	√
25	Folic acid	tablet	5mg	Anaemia	√	√	×
26	Vitamin B complex	Capsule	Therapeutic dose	Vit. supplement	√	√	√
27	Compound solution of Sodium lactate	Infusion, 500ml	Ringer's Lactate	Electrolyte imbalance	√	√	√
28	Sodium chloride	Infusion, 500ml	Normal Saline	Ion substitution	√	√	×
29	Dextrose Solution	Infusion,	5% w/v 500 ml	Glucose substitution	√	√	×
30	Hydrochlorothiazide	Tablet	25 mg	Diuretic, antihypertensive	√	×	×
31	Atenolol	Tablet	50 mg	Antihypertensive	√	√	√
32	Albendazole	Tablet	400mg	Anthelmintic	√	√	√
33	Calamine lotion	Lotion, 30 ml	15 % w/v	Allergy, sunburn,	√	√	√

S.N.	Name of drugs	Forms	Strength	Group (Disease Coverage)	Dist. Hosp	PHC	HP
34	Gamma benzene hexachloride	Lotion, 100ml	1 % w/v	Scabies	√	√	√
35	Povidone lodine	Liquid, 5oo ml	5% w/v	Antiseptics	√	√	√
36	Aluminium hydroxide + Mag. hydroxide	Tablet	250mg + 250 mg	Antacids	√	√	√
37	Ranitidine,	Injection, 2ml	25 mg/ml	Ulcer healing drug	√	√	×
		Tablet	150 mg		√	√	√
38	Atropine	Injection	0.6 mg/ml	Antispasmodic, anti poisonous	√	√	×
39	Hyoscine butylbromide	Injection	20 mg/ml	Antispasmodics	√	√	×
		Tablet	10 mg ,20mg		√	√	√
40	Oral Rehydration Solutions (ORS)/Ltr	Powder	WHO formula- Sachet/Ltr.	Rehydration	√	√	√
41	Clove oil	Liquid	5 ml	Dental pain	√	√	√
42	Metoclorpropamide	Tablet	10 mg	Anti emetic	√	√	√
		Injection 2ml	5 mg/ml		√	√	×
43	Promethazine Hydrochloride	Tablet	25 mg	Antiemetic	√	√	√
44	Charcol activated	Powder	10 gm/sachet	Anti poisoning	√	√	√
45	Benzoic acid + Salicylic acid	Ointment, tube, 30 g	6 % + 3% w/w	Eczema	√	√	√
46	Frusemide	Tablet	40 mg	Diuretics	√	√	√
		Injection 2ml	10 mg/ml		√	√	×
47	Amlodipine	tablet	5 mg	Antihypertensive	√	×	×
48	Dexamethasone	Injection 2ml	4 mg /ml	steroid	√	√	√
49	Salbutamol	Tablet	4 mg	Bronchodilator	√	√	√
50	Aminophylline	tab	100 mg	Bronchitis , Asthma	√	√	×

S.N.	Name of drugs	Forms	Strength	Group (Disease Coverage)	Dist. Hosp	PHC	HP
51	Prednisolone	tabs	10 mg	Oral corticosteroid	√	√	×
52	Pralidoxim sodium	Injection	500 mg	Anti-toxic (antidote for OP)	√	√	×
53	Phenobarbitone	Tablet	60 mg	Anti-epilepticus	√	×	×
54	Alprazolam	Tablet	0.25mg	Benzodiazepin	√	√	×
55	Chlorpromazine	Tablet	100 mg	Psychotic drug	√	×	×
56	Amitryptiline	Tablet	10 mg, 25 mg	Mental stimulant	√	×	×
57	Hydrocortisone	Powder for Injection	100 mg / vial with WFI	Corticosteroid (Bronchodilator, allergy)	√	√	×
58	Metformin	Tablet	500 mg	Anti-diabetic	√	√	×
59	Adrenaline	Injection	1:1000	Anaphylactic shock	√	√	√
60	Digoxin	Tablet	0.25 mg	Cardiac glycoside	√	×	×
61	Silver Sulphadiazine	Cream, 25 g	1 % w/w	Antiseptic specially for burn	√	√	√
62	Clotrimazole	Skin Cream, 25 g	1 % w/w,	Antifungal	√	√	√
		Pessary tab	100 mg		√	√	×
63	Diazepam	Inj	5mg per 2ml	Tranquilizer	√	√	×
64	Gention violet	2% Sol.	10 ml	Antiseptic	√	√	√
65	Allopurinol	tablet	500 mg	Anti-gout	√	×	×
66	Tetracycline	caps	250/500mg	Broad spectrum antibiotic	√	√	×
67	Carbamazepine	tabs	200mg,400mg	Anti- epileptics	√	×	×
68	Acetazolamide	tabs	250mg	For high altitude sickness	√	√	×
69	Oxymetazoline	nasal drop	0.1% ,5ml	Nasal decongestant	√	√	×
70	Levothyroxin	tablet	100 mcg	Anti thyroid	√	×	×

Medical Devices

S. NO.	Name of Product	Unit	Packing	Hospital	PHC	HP	Remarks
1	Absorbant Cotton	roll	400 g	√	√	√	400 g
2	Bandage	Than	35 TPI	√	√	√	18mx90cm
3	Gauze	Than	40 TPI	√	√	√	18mx90cm
4	Surgical Gloves	Pair	Different size	√	√	√	
5	IV Set	pcs	Different size	√	√	√	
6	IV Canula	pcs	Different size	√	√	√	
7	Phenol	pcs	Different size	√	√	√	
8	Disposable Syringe	Pieces	2 ml, 5ml	√	√	√	
9	Suture set	pkt		√	√	√	
10	Catgut	pkt	1-0,2-0	√	√	×	
11	Adheshive tape 4"	rolls	4"	√	√	√	
12	Surgical Blade	pcs	different size	√	√	√	
13	Rubber Catheter	pcs	different size	√	√	√	
14	Rectified Spirit	Bottle	500 ml	√	√	√	
15	Chlorine powder	Pkt	200 g	√	√	√	

अनुसूची -५

नेपालमा अपाङ्गता सम्बन्धी परामर्श, स्वास्थ्य उपचार, सहायक सामग्री र प्रेषण (Referral) सेवा प्रदान गर्ने निकायहरू

क्र.सं.	संस्थाको नाम र ठेगाना	उपलब्ध उपचार सेवाहरू
१.	अपाङ्ग बाल अस्पताल तथा पुनर्स्थापन केन्द्र ठेगाना : जनगाल, काभ्रे पलान्चोक फोनं: ०११–६६१६६६/ ६६१८८८, इमेल : hrdc@wlink.com.np , admin@hrdcnepal.org सेवा दिने समय : सोमबार, बिहिबार र शुक्रबार ८.३० देखि ५ बजे सम्म फिल्ड सेवा : इटहरी : हरी तामाङ्ग, फोन ०२५ ५८६५०० नेपालगञ्ज: हिरा केसी,फोन ०८१५२००४९ कास्की: फोन ०८३ ५२०१६९	शारीरिक अपाङ्गता भएका १८ वर्ष मुनिका गरिब बालबालिकालाई न्यूनतम शुल्कमा औषधि उपचार, हाडजोर्नीसम्बन्धी शल्यक्रिया, फिजियोथेरापीलगायत गमनशीलता अभिवृद्धि गराउन सहायक सामग्री उपलब्ध गराउने तथा निरन्तर अनुगमन सेवा उपलब्ध गराउँदै आएको साथै विभिन्न जिल्लामा शिविरहरू सञ्चालन गर्दै शारीरिक अपाङ्गहरूको पहिचान र उपचार सेवा पुर्याउँदै आएको।
२.	नेपाल अर्थोपेडिक अस्पताल (नेपाल अपाङ्ग संघ) ठेगाना: जोरपाटी, काठमाडौं, पो.ब.नं. २००१, फोन: ०१- ४९११६७८, ४९१२१०७ ईमेल: neoporth@mos.com.np	अपाङ्गता भएका मानिसहरूका लागि हाडजोर्नी मांसपेसीसम्बन्धी विविध उपचार सेवाहरू शल्यक्रिया, फिजियोथेरापी र अर्थोपेडिक सहायक सामग्रीहरूको व्यवस्था।

क्र.सं.	संस्थाको नाम र ठेगाना	उपलब्ध उपचार सेवाहरू
३.	आनन्दवन कुष्ठरोग अस्पताल ठेगाना: टीकाथली, ललितपुर फोनं: : ०१ – ४२९०५४५, इमेल:Info@tlmnepal.org	कुष्ठप्रभावितहरूका लागि रोकथाममूलक, उपचार, पुनर्स्थापना, सहायक सामग्री सेवाहरू नि:शुल्क उपलब्ध छन।
४.	कुष्ठरोग निवारण संघ ठेगाना: काठमाडौं फोन : ०१ – ५५२१६२२	कुष्ठप्रभावितहरूका लागि रोकथाममूलक, उपचार, पुनर्स्थापना, सहायक सामग्री सेवाहरू नि:शुल्क उपलब्ध छन ।
५.	हरियोखर्क कुष्ठरोग अस्पताल ठेगाना: पोखरा	कुष्ठप्रभावितहरू र शारीरिक अपाङ्गता भएका मानिसहरूका लागि रोकथाममूलक, उपचारात्मक पुनस्थापना एवं सहायक सामग्री सेवाहरू, व्यावसायिक तालिम उपलब्ध छन ।
६.	आड्रा नेपाल ठेगाना: जावलाखेल, ललितपुर र बनेपा काभ्रेपलान्चोक फोन: ०१ – ५५५५९१३/११ –६६१२९२ इमेल: timilsina@adranepal.org सेवा केन्द्र : शिर मेमोरियल अस्पताल, बनेपा घुम्ती शिबिर : धनकुटा, ओखलढुङ्गा, संखुवासभा, तह्रथुम, उदयपुर, रूपन्देही, बाँके, विराटनगर	ओठ र तालु फाटेको समस्या भएका एवं पोलेको समस्याहरू सम्बन्धी शल्यक्रिया उपचारहरू र फिजियो र स्पीचथेरापी सेवा निशुल्क उपलब्ध छन ।
७.	सुषमा कोइराला मेमोरियल अस्पताल ठेगाना: सुन्टोल गाविस, सलम्बुटार, साँखु फोनं: : ०१ – ४४५०८२६, इमेल: skh@wlink.com.np	ओठ र तालु फाटेको समस्या भएकाका लागि एवं आगोले पोलेको समस्या भएकाहरूका लागि शल्यक्रिया सशुल्क उपचार सेवा उपलब्ध छन।

क्र.सं.	संस्थाको नाम र ठेगाना	उपलब्ध उपचार सेवाहरू
८.	वीर अस्पताल, ठेगाना: काठमाडौं, रत्नपार्क फोन : १-४२२१११९, ४२२१९८८, ४२२२८६५ ईमेल admin@nams.org.np	हाड जोर्नी, मांसपेसी, नशासम्बन्धी, कान, आँखासम्बन्धी विशिष्ट उपचार सेवाहरू सशुल्क प्रदान गरिन्छ।
९.	त्रि.वि. शिक्षण अस्पताल ठेगाना: महाराजगंज, काठमाडौं फोन : : ०१ – ४४१२३०३, ४४२२५५३ सेवा दिने समय :आइतबारदेखि शुक्रबार ९ देखि ४ बजेसम्म	हाड जोर्नी, मांसपेसी, नशा, कान र स्वर र बोली, खुँडे र तालु आँखा र मानसिक रोगसम्बन्धी विशिष्ट उपचार सेवाहरू सशुल्क उपलब्ध छन ।
१०.	लालगढ कुष्ठरोग अस्पताल ठेगाना: लालगढ, धनुषा ०४१ ६२०१८२	कुष्ठप्रभावितहरूका लागि रोकथाममूलक, उपचारात्मक एवं पुनर्स्थापना सेवा र सहायक सामग्री सेवा उपलब्ध छन ।
११.	पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल ठेगाना: विराटनगर	हाडजोर्नी, मांसपेसी, नशा, कान, आँखा र मानसिक रोगसम्बन्धी विशेष उपचार सेवाहरू उपलब्ध छन ।
१२.	बीपी मेमोरियल अस्पताल, धरान, Tel : 977-25-525555 Emial: registrar@bpkihs.edu/ bpkihs@bpkihs.edu	हाडजोर्नी, मांसपेसी, नशा, आँखा, कान र संचार एवं मानसिक रोगहरूसम्बन्धी विशिष्ट सेवाहरू उपलब्ध छन।
१३.	पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल रामघाट, पोखरा। फोन : ०६१– ५२०४६१,५२००६६ (१० देखि २ बजेसम्म।) इमेल: wrhkn@fewanet.com.np	हाडजोर्नी, मांसपेसी, नशा, आँखा, कान र संचार एवं मानसिक रोगहरूसम्बन्धी विशेष सेवाहरू उपलब्ध छन ।

क्र.सं.	संस्थाको नाम र ठेगाना	उपलब्ध उपचार सेवाहरू
१४.	मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल ठेगाना: कालागाउँ, सुर्खेत। फोन : ०८३–५२०२६६ इमेल: reh–surkhet@hi–nepal.org	हाडजोर्नी,मांसपेसीसम्बन्धी समस्यसम्बन्धी विशेष सेवाहरू उपलब्ध छन।
१५.	नेपाल आँखा अस्पताल (नेपाल नेत्र ज्योति संघ), ठेगाना: त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं, टेलिफोन: ०१ –४२६१०६६, ४२६१९२१, ४२६०८१३ इमेल: kalh@mgs.wlink.com.np	यसअन्तर्गत झापा, कास्की, विराटनगर, लहान, जनकपुर, वीरगंज, भरतपुर, काठमाडौं, भैरहवा,तानसेन, पोखरा, नेपालगंज,कैलाली, जुम्ला, हुम्ला, डोल्पा, ताप्लेजुङगरी १४ वटा आँखा अस्पताल र २६ वटा आँखा उपचार केन्द्रहरूमार्फत आँखा सम्बन्धी उपचार सेवाहरू उपलब्ध छन ।
१६.	नेपाल इयर फाउन्डेसन, काठमाडौं ठेगाना: बबरमहल, काठमाडौं टेलिफोन: ४२५४६३५, इमेल : RPS@nef.wlink.com.np	स्वास्थ्य शिविरहरू आयोजना गरी कानसम्बन्धी उपचार सेवाहरू तथा सुन्ने यन्त्र उपलब्ध गराउँदै आएको।
१७.	स्पाइनल इन्जुरी पुनर्स्थापना केन्द्र बनेपा, काभ्रे। फोन : ०१ ४४७०८७४ इमेल: spinalinju@wlink.com.np	मेरुदण्डको चोटपटकको उपचार तथा पुनर्स्थापना सेवाहरू जस्तै फिजियोथरापी, व्यावसायिक तालिम, अकुपेसनल थेरापी र परामर्श सेवा दिने।
१८.	इम्प्याक्ट नेपाल माइतीघर, बबरमहल फोन :०१ – ४२५४६३५ इमेल : impactmsnp@mail.com.np	अपाङ्गता रोकथाम कार्यकम सञ्चालन तथा स्वास्थ्य शिविरहरू आयोजना गरी कानसम्बन्धी उपचार सेवाहरू तथा सुन्ने यन्त्र उपलब्ध गराउँदै आएको र शारीरिक समस्याका लागि शल्यक्रिया र फिजियोथेरापी सेवा । कृत्रिम अंग

क्र.सं.	संस्थाको नाम र ठेगाना	उपलब्ध उपचार सेवाहरू
१९	कान्ति बाल अस्पताल ठेगाना : महाराजगञ्ज, काठमाडौं फोन : ०१ –४४१३३९८, इमेल : kantikch@gmail.com.np	१४ वर्ष मुनिका बालबालिकाको उपचार, शल्यक्रिया, फिजियोथेरापी र आकस्मिक सेवा सशुल्क प्रदान गर्ने गरेको।
२०	नेपाल प्रहरी अस्पताल ठेगाना: महाराजगंञ्ज, काठमाडौं फोन :०१ –४४१२४३०, फयाक्स: ४४३५१५३ इमेल: bph@healthnet.org.net	प्रहरी परिवार र प्रहरी सेवामा रहँदा लागेको चोटपटक वा अपाङ्गताको उपचारजन्य सेवाहरू प्रदान गर्छ। फिजियोथेरापी
२१	तीलगंगा आँखा अस्पताल गौशाला, काठमाडौं। फोन: ०१ –४४९३७७५ इमेल: tec@tilganga.com.np	आँखासम्बन्धी सशुल्क उपचार र शल्यक्रिया।
२२	वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल छाउनी, काठमाडौं। फोन : ४२८६०९६	हाड जोर्नी, मांसपेसी, नशासम्बन्धी, कान, आँखासम्बन्धी विशिष्ट उपचार सेवाहरू सैनिक र सैनिक परिवारजनका लागि निःशुल्क उपलब्ध छन । फिजियोथेरापी र कृत्रिम अंग र सहायक सामग्री वितरण
२३	काठमाडौं मोडेल अस्पताल फोन : ०१ –४२२२४५०, ०१ –४२४०८०४ इमेल: phectfnp@mos.com.np वेबसाइट : www.kmh-nepal.de	शारीरिक अपाङ्गता जस्तै हाड जोर्नी, नशा र मांसपेसी, खुँडे ओठ। तालु र पोलाई र स्वरबोलीसम्बन्धी उपचार।

क्र.सं.	संस्थाको नाम र ठेगाना	उपलब्ध उपचार सेवाहरू
२४	मानसिक अस्पताल लगनखेल, ललितपुर। फोन : ०१ –५५२१६१२ सेवा दिने समय : आइतबारदेखि शुक्रबार ९ देखि २ बजेसम्म।	मानसिक रोगहरूको पहिचान, परामर्श र उपचारजन्य सेवाहरू उपलब्ध छन ।
२५	मणिपाल शिक्षण अस्पताल फूलबारी, पोखरा। ६१ – ५२६४१६ , ५२७८६२ सेवा दिने समय : आइतबारदेखि शुक्रबार ८.३० देखि ४.३० बजेसम्म।	शारीरिक अपाङ्गता जस्तै हाड जोर्नी, नशा र मांशपेसी, खुँडे ओठ। तालु र पोलाई र सुनाइ, स्वरबोली, मानसिक र दृष्टिसम्बन्धी उपचार।
२६	नेपालगंज मेडिकल कलेज शिक्षण अस्पताल कोहलपुर, बाँके। फोन : ८१–५४०४०१, ९८४१४३९२१८ सेवा दिने समय : आइतबारदेखि शुक्रबार ९ देखि ५ बजेसम्म।	शारीरिक अपाङ्गताजस्तै हाड जोर्नी, नशा र मांसपेसी, पोलाई र सुनाइ, स्वरबोली, मानसिक र दृष्टिसम्बन्धी उपचार। फिजियोथेरापी र कृत्रिम अंग र सहायक सामग्री वितरण।
२७	सेरेब्रल पल्सी भएकाहरूको लागि स्वयमसेवी समूह फोन : ०१–४२१८९१८, ५५७३६९९, ५५७३०३० इमेल: sgcp@mail.com.np सेवा दिने समय : सोमवारदेखि शुक्रबार १० देखि ५ बजेसम्म।	सरेब्रल पेल्सी भएकाहरूका लागि फिजियो, स्पिचथेरापी, अकुपेसनलथेरापी र परामर्श सेवा दिइन्छ।
२८	नेपाल दृष्टिविहीन कल्याण संघ त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं। फोन : ०१ – ४२६१२१९, ४२६०५८३ इमेल: nawbnepal@gmail.com	दृष्टिविहीनहरूका लागि जाँच, परामर्श, ब्रेल र हिँडडुल गर्ने तालिमजस्ता सेवा निशुल्क दिने।

क्र.सं.	संस्थाको नाम र ठेगाना	उपलब्ध उपचार सेवाहरू
२९	नेपाल नेत्रहीन संघ केन्द्रीय कार्यालय सुकेधारा, महाराजगंज, काठमाडौं। फोन : ०१ – ४३७६५८०/४३७६५९८ अध्यक्ष सुरेश चन्द्र न्यौपाने ९८४१७६४६८६ इमेल: central.nabnepal@gmail.com	दृष्टिविहीनहरूका लागि जाँच, परामर्श, ब्रेल साक्षारता र हिडडुँल गर्ने र व्यावसायिक तालिम जस्ता नि:शुल्क सेवा दिने।
३०	नेपाल ल्यारेजेक्टोमी संघ महाराजगन्ज, बालुवाटार जाने बाटो, घरनं: ८७६ फोन: ०१४४२७५१७	घाँटीको क्यान्सर भई अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई, गृहभेट, परामर्श, शल्यक्रिया, स्वरबोलीसम्बन्धी तालिम र जनचेतना कार्यहरू गर्दै आएको।
३१.	श्रवणदृष्टिविहीन अभिभावक समाज नक्साल रोड, काठमाडौं। फोन: ०१ ४४२७५१७ इमेल: sdbpnepal@gmail.com	श्रवणदृष्टिविहीनहरूलाई दैनिक जीवन सञ्चालन तालिम, अभिभावक परामर्श, जनचेतना र प्रारम्भिक पहिचान कार्यक्रम गर्दै आएको छ।
३२	नेपाल अपाङ्ग महिला संघ कालोपुल मार्ग, काठमाडौं फोन: ०१ ४४३५१३१ इमेल: ndwa.2009@gmail.com टिका दाहाल ९८५११३२३९१	अपाङ्गता भएका महिलाहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, पैरबी, जनचेतना क्रियाकलाप र महिलाहरूको लागि होस्टेल सञ्चालन गर्दै आएको छ।
३३	नेपाल पाराओलम्पिक कमिटी त्रिपुरेश्वर, राखेप काठमाडौं ०१ ४२२४०७८ इमेल: nparalympic@wlink.com.np koirala.Deepak@outlook.com दिपक कोईराला ९८५११६६२७१	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विशेष प्रकारको खेलकुदहरूको आयोजन, जनचेतना र पैरबीका काम गर्दै आएको छ।

क्र.सं.	संस्थाको नाम र ठेगाना	उपलब्ध उपचार सेवाहरू
३४	नेपाल भकभके संघ धुम्बाराही, काठमाडौं। ०१ ४३७४७४६ इमेल: nepalsa@gmail.com www.nsa.org.np रबिन मैनाली ९८४१८४४२३७	भकभकेपन सम्बन्धी सूचना प्रवाह, सचेतना, पैरबी, उपचार, परामर्शको कामहरू गर्दै आएको छ।
३५	नेपाल होचापुडका संघ काठमाडौं फोन: ०१ २००३६३७ ०१ २३३१५४३ सम्पर्क व्यक्ति निर्मल मंग्रन्ती सम्पर्क नं ९८४०१८६०९४	होचापुडका् हरूको अधिकारको पैरबी र जनचेतना र सीप विकासमा कार्य गर्दै आएको छ।
३६	विराटनगर सीबीआर अर्थोपेडिक वर्कसप स्थान : सि.वि.आर., विराटनगर, ठेगाना : वार्ड नं. १०, पोस्ट बक्स नं. २००, सरस्वती टोल, विराटनगर। टेलिफोनं. ०२१–३१५९४, ०२१- ५३१५९४, इमेल : cbrbrt@ntc.net.np	विभिन्न प्रकारका सहायक सामग्री तयार गरी वितरण र फिजियोथेरापी सेवाहरू प्रदान गर्दै आएको छ।
३७	नेपाल राष्ट्रिय सामाजिक कल्याण संघ (NNSWA) ठेगाना: महेन्द्रनगर, कन्चनपुर। फोनं. ०९९–५२२१८२, ९८५८७००३८ इमेल: mnswa06@ntc.net.np	विभिन्न प्रकारका सहायक सामग्री तयार गरी वितरण र फिजियोथेरापी सेवाहरू प्रदान गर्दै आएको छ।
३८	स्वावलम्बन जीवन पद्धति केन्द्र काठमाण्डौ, फोन : इमेल : info@cil.org.np www.cil.org.np	स्वावलम्बन जीवन पद्धतिबारे तालिम सञ्चालन गर्दै आएको छ।

क्र.सं.	संस्थाको नाम र ठेगाना	उपलब्ध उपचार सेवाहरू
३९	कोहलपुर शिक्षण अस्पताल अर्थोपेडिक एप्लायन्स केन्द्र कोहलपुर, बाँके। फोन: ०८१ ५४०४०१, फयाक्स: ०८१ ५४०४०२ ९८४१४३९२१८। सेवा दिने समय: ९ बजे देखि ५ बजे सम्म।	शारीरिक अपाङ्गता र अन्य अपाङ्गतासम्बन्धी शल्यक्रिया, उपचार, फिजियोथेरापी र विभिन्न प्रकारका सहायक सामग्री तयारी र वितरण गरी सशुल्क सेवा प्रदान गर्दै आएको छ।
४०	प्रेरणा ठेगाना : मलंगवा, सर्लाही, फोन :०४६ - ५२०४४२ मुख्य कार्यालय: सातदोबाटो फोन : ०१ ५५४८१३२ इमेल : prerana@ntc.net.np	विभिन्न प्रकारका सहायक सामग्री तयार गरी वितरण र फिजियोथेरापी सेवाहरू प्रदान गर्दै आएको छ।
४१	नपाल राष्ट्रिय मारवाडी परिषद् (कृत्रिम अंग कार्याशाला) स्थान : छाउनी, काठमाडौं। टेलिफोन: ४२७०४८८/४२७२३६१	विभिन्न प्रकारका सहायक सामग्री तयारी र वितरण गरी सेवा प्रदान गर्दै आएको छ।
४२	अर्थोपेडिका (Orthopedica) स्थान : ख १०/१०२ कुपण्डोल, ठेगाना : ललितपुर, पोस्ट बक्स नं. ९६९९, काठमाडौं, नेपाल। टेलिफोनं. ५२३७४९, ५३६०२२, सम्पर्क व्यक्ति : श्री ज्ञानेन्द्र चन्द्र श्रेष्ठ	निजी उद्योगको रूपमा सञ्चालन गरी विभिन्न प्रकारका सहायक सामग्री तयार गरी वितरण गर्दै आएको छ।

क्र.सं.	संस्थाको नाम र ठेगाना	उपलब्ध उपचार सेवाहरू
४३	राष्ट्रिय अपाङ्ग कोष। ठेगाना: भृकुटी मण्डप, काठमाण्डौ, टेलिफोनं. ४२२४९६८ ४२७६२२६, स्थान : भृकुटीमण्डप, ठेगाना : पोस्ट बक्स नं. ३१३६ ईमेल: swc.ndf@gmail.com	विभिन्न प्रकारका सहायक सामग्रीहरू तयारी र वितरण र फिजियोथेरापी तथा उपचार सेवाहरू प्रदान गर्दै आएको छ।
४४	मेरिनोल नेपाल, आशादीप चन्डोल, महाराजगंज, काठमाडौं । फोन: ०१ ४४२५८७८, २०६१००२ इमेल: aryknol@mos.com.np	मानसिक अस्वस्थतासम्बन्धी जनचेतना, पैरबी, परामर्श, उपचार, दिवा सेवा र आवासीय सेवा उपलब्ध गराउदै आएकोँ
४५	मानव कल्याण तथा वातावरण संरक्षण केन्द्र त्रिभुवन नगरपालिका – ११, घोराही, दाङ्ग। फोन : ०८२ ५६०२४० इमेल : hwepcdang@ntc.net.np सम्पर्क व्यक्ति: श्रीमन न्यौपाने, गौरव पन्त	फिजियोथेरापी र सहायक सामग्रीहरूको लागि रेफरल सेवा प्रदान
४६	नेपाल हेमोफेलिया सोसाइटी पो.ब.नं. १३६५९ काठमाडौं। इमेल: nepalhemo@gmail.com	हेमोफिलिया भएका व्यक्तिहरूलाई एन्टी हेमोफेलिक फ्याक्टर दिने र आवश्यक परामर्श सेवा, जनचेतना र प्रेषण सेवाहरू
४७	क्लासिक फाइबर ग्लास प्रा.लि. (Classic Fiberglass Pvt. Ltd.), काठमाडौं का.म.न.पा., बल्खु, पोस्ट बक्स : ३१३६, टेलिफोन ०१४२७६२२६	शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि कृत्रिम अङ्ग तथा सहायक सामग्री निर्माण तथा वितरण।

क्र.सं.	संस्थाको नाम र ठेगाना	उपलब्ध उपचार सेवाहरू
४८	नेपाल अटिजम केयर सोसाइटी नेपाल फोन : ०१-४४१००४५ इमेल: autismnepal@gmail.com	अटिजमको पहिचान, अभिभावक तालिम, अटिजम बालबालिकाहरूको लागि दिवा सेवा, क्षमता विकास र अटिजमको बारेमा जनवकालत
४९	अपाङ्ग पुनर्स्थापना केन्द्र, नेपाल	गोकर्ण – १, भीमसेन थापाका ऐतिहासिक सेतो सत्तल, काठमाडौं, पोस्ट बक्स : ९३४४

(स्रोत : विभिन्न संघ संस्थाद्वारा प्रकाशित डाइरेक्टरीहरू र सम्बन्धित संस्थाका ब्रोशियर तथा वेबसाइट)

(नोट : माथि उल्लेखित ठेगाना वा अन्य विवरणहरू परिवर्तन भएमा वा सच्याउनुपर्ने भएमा महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, अपाङ्गता अधिकार प्रवर्द्धन शाखामा जानकारी गराउनुहोला)

नेपालमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार संरक्षण, संवर्द्धन र सशक्तीकरणका लागि राष्ट्रिय स्तरमा कार्यरत केही मुख्य स्वावलम्बी संघसंस्थाहरू

क्र.सं.	संस्थाको नाम	ठेगाना	फोन	इमेल, वेबसाइट	संस्थाका सेवा तथा गतिविधि
सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि काम गर्ने					
१	राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ, नेपाल (अपाङ्गता अधिकारमा कार्यरत राष्ट्रिय छाता संस्था)	भृकुटीमण्डप, पोस्ट वक्स : ९१८८, काठमाडौं	फोन : ०१४२३११५९,	www.nfdn.org.np info@nfdn.org.np nfdnofficial@gmail.com	अपाङ्गता अधिकारका लागि कानून तथा नीति निर्माण तथा कार्यान्वयनका लागि जनवकालत, देशभरिका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सगठित गर्ने, अपाङ्गता विषयमा जनचेतना, अपाङ्गता विषयमा काम गर्ने संस्थाको क्षमता विकास, सूचना सम्प्रेषण र सञ्जाल विस्तार
२	नेपाल अपाङ्ग मानवअधिकार केन्द्र (DHRC -Nepal)	गोकर्णेश्वर नगरपालिकका वाडा नं ५ नयाँ बस्ती गगन नगरचोक जोरपाटी काठमाण्डौ पोस्ट बक्स नं १९४०८	फोन : ०१- ४९११०९२ ०१- ४९११०६९	dhrcnepal56@gmail.com www.dhrcnepal.org.np	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको मानवअधिकारका लागि जनवकालत, जनचेतनामूलक रेडियो कार्यक्रम, प्रकाशनहरू, मानवअधिकारका विषयमा तालिम, अपाङ्गता विषयमा सूचना प्रवाह, अध्ययनअनुसन्धान र कानुनी सहायता।

क्र.सं.	संस्थाको नाम	ठेगाना	फोन	इमेल, वेबसाइट	संस्थाका सेवा तथा गतिविधि
३	राष्ट्रिय अपाङ्ग पुनर्स्थापना केन्द्र	बालाजु-६माछापोखरी, काठमाडौँ, पोस्ट बक्स : ११४९८	फोन नं ०१४३६४२१६ राम प्रसाद ढुँगाना फोन नं ९८५११५८३०४	ramprasaddhungana@gmail.com	सशक्तीकरण, सीप विकास तालिम, सचेतना अभिवृद्धि, स्वावलम्बन जीवनपद्धति सीप विकास, नीति निर्माण तथा कार्यान्वयनमा पैरवी, सञ्जाल विस्तार
शारीरिक अपाङ्गता को क्षेत्रमा काम गर्ने					
४	राष्ट्रिय शारीरिक अपाङ्ग महासंघ नेपाल		बालकृष्ण गैरे अध्यक्ष: ९८५१०८१६०४/ ९७४१०८१६०४	ईमेल: nfpd.nepal2007@gmail.com	शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार, सेवासुविधाका लागि जनचेतना र जनवकालत, अवरोधमुक्त भौतिक वातावरण निर्माणका लागि वकालत
५	राष्ट्रिय शारीरिक अपाङ्ग संघ	ज्वागल, ललितपुर	फोन : ०१-५२६०३५० किरण शिल्पकार ९८४१३९४४५३	napdnepal@gmail.com	शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार, सेवासुविधाका लागि जनचेतना र जनवकालत, वकालत तथा पैरवी, पहुँचयुक्तता र अध्ययन, अनुसन्धान
६	नेपाल होचापुडका संघ	काठमाडौँ, पोस्ट बक्स: ८९७५,	अध्यक्ष: निर्मल मंग्रान्ती फोन नं ९८४०१८६०९४		होचापुडकाहरूको अधिकारका लागि जनवकालत र जनचेतना अभियान

क्र.सं.	संस्थाको नाम	ठेगाना	फोन	इमेल, वेबसाइट	संस्थाका सेवा तथा गतिविधि
७	Self-Help Group for Cerebral Palsy -Nepal	धापाखेल ललितपुर, पोस्ट वक्स ३५१९	फोन : ०१४२१८९१८, ०१५५७३६९९	www.cpnepal.org sgcp@mail.com.np sgcp@cpnepal.org	मस्तिष्क पक्षाघात भएका व्यक्तिहरूका लाग ू औषधी उपचार, परामर्श, फिजियोथेरापी, विशेष शिक्षा, मनोवैज्ञानिक लेखाजोखा आदि
बहिराहरूका लागि काम गर्ने					
	राष्ट्रिय बहिरा महासंघ नेपाल	भृकुटिमण्डप काठमाण्डौ	फोन नं ०१-४२२०५१४	ईमेल: nfdh2052@gmail.com deafmyagdi@gmail.com	बहिराहरूको अधिकारको लागि राष्ट्रिय स्तरमा पैरवी, देशभरि बहिराहरूलाई संगठित गराउने, जनचेतना अभियान, बहिराहरूको क्षमता विकास, साङ्केतिक भाषाको तालिम, साङ्केतिक भाषाको विकास आदि
११	राष्ट्रिय बहिरा तथा सुस्तश्रवण संघ	रुद्रनगर, रातोपुल, काठमाडौं, पोस्ट बक्स : ६११	फोन : ०१-४४९८२९७ अध्यक्षः लक्ष्मी देवकोटा ९८४१९६३५०८	ईमेल: nadhdeaf@gmail.com	बहिराहरूको अधिकारका लागि राष्ट्रिय स्तरमा पैरवी, जनचेतना अभियान, साङ्केतिक भाषाको तालिम आदि।
दृष्टिविहीनहरूको लागि काम गर्ने					

क्र.सं.	संस्थाको नाम	ठेगाना	फोन	इमेल, वेबसाइट	संस्थाका सेवा तथा गतिविधि
१२	नेपाल नेत्रहीन संघ	का.म.न.पा., महाराजगन्ज, काठमाडौं	फोन : फोन : ०१ – ४३७६५८० / ४३७६५९८ अध्यक्ष सुरेश चन्द्र न्यौपाने ९८४१७६४६८६	www.nabnepal.org इमेल: central. nabnepal@gmail.com	दृष्टिविहीनहरूका लागि नीति निर्माण तहमा जनवकालत, जनचेतना, पुनर्स्थापना सेवा जस्तै : व्यावसायिक तालिम, शिक्षा, सङ्गीत प्रशिक्षण, ब्रेल तथा गमनशीलता तालिम, ब्रेलसम्बन्धी प्रकाशन, अध्ययन तथा अनुसन्धान, सूचना सम्प्रेषण आदि।
बौद्धिक अपाङ्गताका लागि काम गर्ने					
	बौद्धिक अपाङ्गताका अभिभावक महासंघ नेपाल (बौद्धिक अपाङ्गताको क्षेत्रमा काम गर्ने छाता संस्था)	नक्शाल काठमाण्डौ	फोन नं ०१-४५१६४७३ अध्यक्षः राजु बस्नेत ९८५११८११७७	www.pfpid.org.np in@pfpid.org.np president@pfpid.org.np	बौद्धिक अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अभिभावकहरूलाई सङ्गठित गर्ने, जनचेतना तथा पैरवी, क्षमता विकास, गर्दै मानव अधिकारका लागि वकालत गर्ने, बौद्धिक अपाङ्गता भएकाहरूका लागि परामर्श, जीवन उपयोगी सीप समावेशी शिक्षार आयआर्जन गर्दै उधमसिलतार रोजगारीमा जोड्ने।
१४	नेपाल भकभके संघ	धुम्बाराही, काठमाडौं, पोस्ट बक्स : २४४३२	फोन : ०१-४३७४७४६ अध्यक्ष रबिन मैनाली फोन नं ९८४१८४४२३७	nepalsa@gmail.com www.nsa.org.np	भकभकेपनसम्बन्धी वास्तविक सूचनाहरूको प्रवाह, भकभके व्यक्तिहरूलाई सङ्गठित गर्ने, सूचना सङ्कलन, भकभकेपन घटाउनका् लागि उपचार तथा परामर्श, जनचेतना अभिवृद्धि तथा क्षमता विकास
श्रवणदृष्टिविहीन हरूका क्षेत्रमा काम गर्ने					

क्र.सं.	संस्थाको नाम	ठेगाना	फोन	इमेल, वेबसाइट	संस्थाका सेवा तथा गतिविधि
१८	श्रवणदृष्टिविहिन अभिभावक समाज	काठमाडौं	फोन : ०१४४२७५१७	www.sdbp.org.np sdbpnepal@gmail.com	श्रवणदृष्टिविहीनहरूलाई दैनिक जीवन सञ्चालनसम्बन्धीतालिम,अभिभावकहरूलाई परामर्शसेवा,श्रवणदृष्टिविहीनताविषयमा जनचेतना अभियान तथा सूचना सम्प्रेषण, अभिभावकहरूलाईसङ्गठितगर्ने, श्रवणदृष्टिविहीनताकोप्रारम्भिकपहिचान आदि।
अपाङ्गता भएका महिलाहरूका क्षेत्रमा काम गर्ने					
	अपाङ्गता भएका महिलाहरूको महासंघ नेपाल	अनामनगर काठमाण्डौ	निर्मला धिताल ९८५११३२३९१	ईमेल: dhital.nirmala@gmail.com	अपाङ्गता भएका महिलाहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारजस्ता अधिकारका लागि नीति निर्माण र कार्यान्वयनमा जनवकालत, जनचेतना अभिवृद्धि, अपाङ्गता भएका महिलाहरूको विषयमा अध्ययनअनुसन्धान तथा उनीहरूको क्षमता विकास
१९	नेपाल अपाङ्ग महिला संघ	कालोपुल मार्ग, काठमाडौं, पोस्ट बक्स : ९६८०	फोन : ०१४४३५१३१, ०१२०७३७४३	ndwa_kath@yahoo.com ndwa.2009@gmail.com www.ndwa.org.np	अपाङ्गता भएका महिलाहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, जनवकालत, जनचेतना अभिवृद्धि, अध्ययन अनुसन्धान, क्षमता विकास, आयआर्जन कायक्रम, होस्टल सुविधा सञ्चालन

क्र.सं.	संस्थाको नाम	ठेगाना	फोन	इमेल, वेबसाइट	संस्थाका सेवा तथा गतिविधि
अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू को खेलकुदसम्बन्धी काम गर्ने					
२०	नेपाल पारा ओलम्पिक कमिटी	त्रिपुरेश्वर, राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्को परिसर, पोस्ट बक्स : २०३८४	०१- ४२२४०७८ दिपक कोईराला ९८५११६६२७१	इमेल: nparalympic@wlink.com.np koirala.Deepak@outlook.com	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि विशेष प्रकारका खेलकुदहरूको आयोजना गर्ने, उनीहरूको खेलकुद तथा मनोरञ्जनको अधिकार संरक्षण र सहभागिताका लागि पैरवी गर्ने।
२१	नेत्रहीन क्रिकेट संघ नेपाल	भृकुटीमण्डप, स्टल नं. ६०, काठमाडौं	फोन : पवन घिमिरे ९८५११४०९६९	cabnepal@hotmail.com	दृष्टिविहीनहरूका लागि क्रिकेट खेलको आयोजना गर्ने, प्रशिक्षण दिने, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सहभागिता जनाउने, नेत्रहीनहरूले खेल्ने क्रिकेट खेलको प्रवर्द्धन गर्ने, दृष्टिविहीनहरूका लागि छात्रवृत्तिको काम गर्ने आदि।

(स्रोत: विभिन्न संघ संस्थाद्वारा प्रकाशित डाइरेक्टरीहरू, सम्बन्धित संस्थाका ब्रोसियर तथा वेबसाइटहरू तथा प्रकाशन कार्यदललाई सम्बन्धित संस्थाबाट प्राप्त लिखित सूचना आदि)

विभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार संरक्षण, संवर्द्धन तथा पुनर्स्थापना तथा विभिन्न सेवा प्रदान गर्नमा संलग्न अन्य गैरसरकारी/सरकारी संस्थाहरू

क्र.सं	संस्थाको नाम	जिल्ला	ठेगाना	टेलिफोन तथा	वेबसाइट र इमेल	उपलब्ध सेवाहरू
१	राष्ट्रिय अपाङ्ग कोष (सरकारी निकाय)	काठमाडौं	भृकुटीमण्डप, काठमाडौं	फोन :-०१-४२२४९६८,	swc.ndf@gmail.com	कृत्रिम अङग निर्माण तथा वितरण, सहायक सामग्री वितरण, फिजियोथेरापी सेवा, छात्रवृत्ति आदि
२	पुनर्स्थापना र विकासका लागि स्रोतकेन्द्र नेपाल आर.सी.आर.डी. नेपाल)	भक्तपुर	भक्तपुर न. पा – १५, इन्द्रायणी पीठ, खौमा, पोस्ट बक्स नं. ३४ (भक्तपुर)	फोन : ०१-६६१२३६५	www.rcrdnepa.wordpre ss.com rcrdnepa@ntc.net.np	अपाङ्गता विषयमा काम गर्ने मानव स्रोत विकास, सूचना सङकलन, विश्लेषण तथा प्रवाह, अपाङ्गता विषयमा विभिन्न प्राविधिक सहयोग, समावेशी शिक्षा, अन्य तालिमहरू।
३	नेपाल अपाङ्ग संघ खगेन्द्र नवजीवन केन्द्र, जोरपाटी	काठमाडौं	का.म.न.पा., जोरपाटी, पोस्ट बक्स : २००१,	टेलिफोन : ४४९९९२३,०१-४९१२१०७/०१-४९११६७८	cbr@wlink.com.np	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम, छात्रवृत्ति, सीबीआर कार्यक्रम, फिजियोथेरापी, स्वास्थ्योपचार आदि।

क्र.सं	संस्थाको नाम	जिल्ला	ठेगाना	टेलिफोन तथा	वेबसाइट र इमेल	उपलब्ध सेवाहरू
४	समुदायमा आधारित पुनर्स्थापना सेवा (Community Based Rehabilitation Service)	कास्की	नयाँबजार, पोखरा, राष्ट्रिय समाचार समितिको क्षेत्रीय कार्यालय नजिक, पोस्ट बक्स : २९३,	फोन : ०६१५२८२५०,	cbrs@fewamail.com.np www.cbrs.org.np	अपाङ्गता अधिकारको लागि पैरवी तथा लविङ्ग, सहायक सामग्री, उपचार सेवा , फीजियोथेरापी, आय आर्जन कार्यक्रम, समावेशी शिक्षा, सामाजिक समावेशीकरण आदि ।
५	समुदायमा आधारित पुनर्स्थापना संस्था विराटनगर विराटनगर सीबीआर)	मोरङ	सीबीआर विराटनगर, विराटनगर उपमहानगरपालिका –१०, सरस्वती टोल	फोन :०२१-५३१५९४,	cbrbrt@cyberworld.com.np	गृहभेट सेवा, शिक्षा, कृत्रिम अङ्ग निर्माण वितरण, सहायक सामग्री निर्माण तथा वितरण, स्वास्थ्योपचार सेवा, रोजगारी, अभिभावक परामर्श सेवा, ग्रामीण अपाङ्गता पुनर्स्थापना समिति निर्माण तथा परिचालन, स्थानीय स्रोत परिचालन, अपाङ्गता सर्वेक्षण, तालिम, फिजियोथेरापी जनचेतना तथा जनवकालत ।

क्र.सं	संस्थाको नाम	जिल्ला	ठेगाना	टेलिफोन तथा	वेबसाइट र इमेल	उपलब्ध सेवाहरू
६	समुदायमा आधारित पुनर्स्थापना संस्था भक्तपुर सीबीआर भक्तपुर)	भक्तपुर	भक्तपुर नगरपालिका–१५, इन्द्रायणी पीठ, खौमा भक्तपुर दरबार स्क्वायर क्षेत्रबाट टुरिस्ट बसपार्क जाने बाटो)	फोन : ६६१०२७७,	cbrbkt@ntc.net.np www.cbrbhaktapur.wor dpress.com	गृहभेट सेवा, शिक्षा, सहायक सामग्री वितरण, स्वास्थ्योपचार सेवा, रोजगारी, अभिभावक परामर्श सेवा, ग्रामीण अपाङ्गता पुनर्स्थापना समिति निर्माण तथा परिचालन, अपाङ्गता सर्वेक्षण, स्थानीय स्रोत परिचालन, तालिम, फिजियोथेरापी, जनचेतना तथा जनवकालत।
७	प्रेरणा	सर्लाही	मलङगवा, पोस्ट बक्स : २१०१७ काडमाडौँ हेड अफिस :	फोन : ०४६५२०४४२, ०१२१२१०८१	prerana@ntc.net.np, www.prerana.org.np	कृत्रिम अङग जडान, सहायक सामग्री,, फिजियोथेरापी सेवा, आँखा, कान, नाक र शारीरिक अपाङ्गता भएकाहरूका लागि घुम्ती शिविर, जनचेतना र जनवकालत।
८	सामुदायिक कार्यकर्ता समाज नेपाल	काठमाडौं	का.म.न.पा., अनामनगर, पोस्ट बक्स : १४३८७,	फोन : ४७७११७९,	elmirs@ccsl.com.np, devkotam@ntc.net.np	सहायक सामग्री, आयआर्जन, जनचेतना आदि

क्र.सं	संस्थाको नाम	जिल्ला	ठेगाना	टेलिफोन तथा	वेबसाइट र इमेल	उपलब्ध सेवाहरू
९	नेपाल राष्ट्रिय सामाजिक कल्याण संघ (NNSWA)	कञ्चनपुर	महेन्द्रनगर	फोन :०९९५२२१८२, ५२२६५२	nnswa@ ecomail.com.np	सहायक सामग्री, फिजियोथेरापीलगायतका अन्य सीबीआर कार्यक्रमहरू।
१०	दृष्टिविहिन कल्याण संघ नेपाल	त्रिपुरेश्वर काठमाण्डौ	का.म.न.पा., त्रिपुरेश्वर, पोस्ट बक्स : ३२५५	फोन : ०१४२६०५८३, ०१४२६१२१९,	info@ nawbnepal.org. np nawbnepal@ gmail. com www. nawbnepal.org	एकीकृत शिक्षा, समुदायमा आधारित पुनर्स्थापना, व्यावसायिक तालिम।
११	पाटन सामुदायिक पुनर्स्थापन संस्था	ललितपुर	ललितपुर उपमहानगरपालिका, पाटन, पोस्ट बक्स : २१९,	फोन: ०१५५२७९५१ सृजना केसी ९८४९५९१९४२	patancbr@ntc. netnp www. patancbr.org	गृहभेट सेवा, बौद्धिक अपाङ्गता शिक्षा, सहायक सामग्री वितरण, स्वास्थ्योपचार सेवा, रोजगारी, अभिभावक परामर्श सेवा, ग्रामीण अपाङ्गता पुनर्स्थापना समिति निर्माण तथा परिचालन, अपाङ्गता सर्वेक्षण, स्थानीय स्रोत परिचालन, तालिम, फिजियोथेरापी, जनचेतना तथा जनवकालत।

क्र.सं	संस्थाको नाम	जिल्ला	ठेगाना	टेलिफोन तथा	वेबसाइट र इमेल	उपलब्ध सेवाहरू
१२	पाल्पा सीबीआर	पाल्पा	तानसेन नगरपालिका	फोन : ०७६५२०५९३	palpacbr@ntc.net.np	गृहभेट सेवा, शिक्षा, सहायक सामग्री वितरण, स्वास्थ्योपचार सेवा, रोजगारी, अभिभावक परामर्श सेवा, ग्रामीण अपाङ्गता पुनर्स्थापना समिति निर्माण तथा परिचालन, अपाङ्गता सर्वेक्षण, स्थानीय स्रोत परिचालन, तालिम, फिजियोथेरापी, जनचेतना तथा जनवकालत।
१३	बौद्धिक अपाङ्गताका अभिभावक संघ	कास्की	रामकृष्ण टोल,	फोन : ०६१	ram_sewa@hotmail.com	बौद्धिक अपाङ्गता दिवा सेवा, घरदैलो कार्यक्रम, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सीपमूलक व्यावसायिक तालिम,
१४	आईएनएफ/ पुनर्स्थापनाका लागि हातेमालो कार्यक्रम	कास्की	पोखरा उ.म.न.पा., पोस्ट बक्स : २८	फोन : ०६१४३०५४८	www.inf.org	व्यावसायिक तालिम, सचेतना, समूह निर्माण, क्षमता विकास तालिम, पुनर्स्थापना, आवासीय सहयोग, शैक्षिक कार्यक्रम, भत्ता, स्वास्थ्य शिविर आदी।

क्र.सं	संस्थाको नाम	जिल्ला	ठेगाना	टेलिफोन तथा	वेबसाइट र इमेल	उपलब्ध सेवाहरू
१५	अङ्कुर समावेशी शिक्षा प्रतिष्ठान	काठमाडौं	काठमाडौं महानगरपालिका, पोस्ट बक्स : १०९०६	फोन : ०१४९४९०६, ०१६२१६२४१	ankur@enet.com.np , glap@htp.com.np	समावेशी शिक्षा, सीबीआर कार्यक्रम, श्रवणदृष्टिविहीन भएका बालबालिकाका लागि विशेष शिक्षा, शिक्षक, अभिभावक तथा स्थलगत स्वयंसेवकहरूका लागि तालिम, जनचेतना, गैरसरकारी निकायहरूसँग समन्वय आदि।
१६	पोर्टेज तथा पुनर्स्थापन संस्था नेपाल	काभ्रे	बनेपा–३	फोन : ०११६६२०८४	port.age@yahoo.com, abvk1988@yahoo.co.u k	पोर्टेज छिटो पहिचान तथा सुधारात्मक कार्यक्रम, बौद्धिक अपाङ्गता समावेशी शिक्षा, बौद्धिक अपाङ्ग बालविकाससम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरू, मानवीय स्रोत विकास, बौद्धिक अपाङ्गता सम्बन्धी विभिन्न तालिम।
१७	परिलक्षित	काठमाडौं	लाजिम्पाट, नर्सरी लेन, पोष्ट वक्स : २५०५४ सुनधारा	०१५०१०७३० / ०१५०१०५२३	info@forwardlooking.org.np	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि विद्यालय तथा कलेज पढन शैक्षिक छात्रवृत्ति र सीपमुलक र आयअर्जन सम्वन्धी तालिमहरू।

(स्रोत : विभिन्न संघ संस्थाद्वारा प्रकाशित डाइरेक्टरीहरू र सम्बन्धित संस्थाका ब्रोसियर तथा वेबसाइटहरू)

अनुसूची -८

अपाङ्गता सम्बन्धी मुख्य ऐन कानूनहरू

(१) नेपालको संविधान २०७२

नेपालको संविधान (२०७२) को धारा ४२ (३) मा "अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई विविधिताको पहिचान सहित मर्यादा र आत्म सम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने र सार्वजनिक सेवा तथा सुविधामा समान पहुँचको हक हुनेछ ।" भनी सामाजिक न्यायको हकको व्यवस्था गरिएको छ । त्यस्तै संविधानमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि मौलिक हकमा ६ वटा धारा १८, २४, ३१, ३९, ४२, ४३, छन भने राजनैतिक प्रतिनिधित्वका लागि ३ वटा धाराहरू ८४, ८६, १७६ र समावेशी आयोगमा प्रतिनिधित्वका लागि २ वटा धाराहरू २५८ र २५९ गरि ११ वटा धाराहरूले अपाङ्गताको सवाललाई विभिन्न १६ वटा ठाउँमा समेटेको छ।

(२) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४ श्रावण २२ गते व्यवस्थापिका संसदबाट पारित, कार्तिक २९ गते सम्माननीय राष्ट्रपतिबाट प्रमाणिकरण र पुष ३० गतेबाट औपचारिक रूपमा कार्यान्वयन भएको हो ।ऐनमा ११ परिच्छेद, ६३ दफा रहेका छन भने, यो ऐन अधिकारमुखी अवधारणाबाट निर्देशित, CRPD र नेपालको संविधान २०७२ को भावना र मर्म अनुरूप, अपाङ्गताको परिभाषा र वर्गीकरणमा संशोधन, अपाङ्गताको आधारमा विभेद गरे दण्ड सजायको व्यवस्था, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारीमा उपयुक्त अनुकुलता, भौतिक संरचना, सूचना तथा सञ्चार आदिमा समान पहुँचको व्यवस्था, संघीय व्यवस्थालाई आत्मसात गरिएको छ । अपाङ्गता परिचय पत्र स्थानीय तहबाट दिने, व्यवस्था संघीय तहमा राष्ट्रिय निर्देशन समिति, प्रदेशमा प्रदेश समिति, स्थानीय तहमा अपाङ्गता समन्वय समितिको व्यवस्था, झुटा बिवरण दिएर अपाङ्गता परिचय पत्र लिने र दिने दुवैलाई दण्ड सजायको व्यवस्था तथा यो ऐनले दिएका अधिकारको प्रचलन गराउन कसैले इन्कार गरेका दण्ड सजायको व्यवस्था यस ऐनका महत्वपूर्ण बिषेशता हुन ।

(३) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी नियमावली, २०७७

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४ को कार्यान्वयन गर्नका लागि मिति २०७७ भाद्र १ गते नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित भएसँगै कार्यान्वयमा आएको हो। यस नियमावीमा परिच्छेद ८ र नियम ४१ अनुसूची ७ वटा रहेका छन्। नियमावलीले यस अधिका कानूनहरूले बिशिष्ठिकृत आवश्यकताहरू सम्बोधन गर्न नकसेका पूर्ण अशक्त र अति अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि बिशिष्ठकृत व्यवस्था गरेको छ।

नियमावलीका केही बिषेशताहरू रहेका छन्। जस्तै: अपाङ्गताको वर्गीकरण हेरफेर सिफारिश गर्ने संयन्त्र, सामुदायिक सेवा, व्यक्तिगत सहयोगी, हेरचाह, क्लिनिकल र दौतरी परामर्श सेवाको व्यवस्था, आफू अस्थायी बसोबास गरेको स्थानीय तहबाट परिचय पत्र लिन सकिने, स्थानीय तहले परिचय पत्र दिन नमिल्ने भने उजुरी गर्न सकिने, स्थानीय तहले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको तथ्यांक राख्नु पर्ने, नि:शुल्क सहायक सामग्री र उपलब्धताका आधारमा सामुदायिक सहायता सेवा, पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालन व्यवस्थापन र अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था, सहयोगी भत्ता र बेरोजगार भत्ता, पहुँचयुक्त निजी शौचालयको लागि अनुदान, जनचेतना, सशक्तिकरण र विपद् जस्ता कार्यहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई अतिरिक्त उपायको अवलम्बन गर्न सकिनेछ भन्ने व्यवस्था छ।

(४) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहुँचयुक्त भौतिक संरचना एव सञ्चार सेवा निर्देशिका २०६९

राज्यले नागरिकलाई प्रदान गरेका सेवा, सुविधा, अवसर, सहुलियत, सुरक्षा, स्वतन्त्रताको उपयोग वा उपभोगमा सबै नागरिकको समान पहुँच स्थापित हुनुपर्छ भन्ने कुरा अधिकारमूखी राज्यको सामान्य सिद्धान्त हो। श्रम बजारमा सबैलाई समान र सहज पहुँच हुनुपर्छ भन्ने कुरा मानव अधिकारको क्षेत्र भित्रको विषय हो।अवरोधमुक्त वातावरण वा पहुँच भन्ने शब्दलाई अपाङ्गतासँग मात्र जोडेर हेर्ने गरिएको, यसको महत्व र आवश्यकतालाई अवमुल्यन गर्ने गरेको पाइन्छ। अवरोधबाट मुक्त वातावरण सबै मानिसको सरोकारको विषय हो भन्ने बुझ्नु जरुरी छ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धी २००६, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४ लगायतका अन्य घरेलु नीति तथा कानूनहरूमा समेत पहुँचयुक्त र अवरोधमुक्त वातावरण सम्बन्धमा उल्लेख छ। भौचिक संरचना र सञ्चार जन्य अवरोधहरूलाई न्युनीकरण गरी गरे अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको

पहुँचमा बृद्धी भइ सहभागीतामा बढोत्तरी र दैनिक जीवन सहज गर्नका लागि मद्धत गर्दछ। यस निर्देशिकाले कुनै पनि भौतिक संरचना, सञ्चार तथा सूचना सम्बन्धी प्रणाली पद्धति वा सुविधाहरूका लागि सर्बमान्य ढाँचामा स्वीकृत मापदण्डहरू तय गरेको छ।

(५) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४

राज्य एकात्मक शासन प्रणालीबाट संघीय शासन प्रणालिमा रूपान्तरण भए पश्चात सविधानत स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय तहमा समस्याहरूको पहिचान, योजना निर्माण, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मुल्याकंन गर्दा सरोकारवालाहरूको संलग्नता हुने व्यवस्था उल्लेख रहेको छ। उक्त ऐनको दफा ११उपदफा (२) त (क) देखी (ङ) सम्म अपाङ्गता भएका व्यक्तिको परिचय पत्र बितरण र पुनर्स्थापनाको बारेमा उल्लेख छ। स्थानीय तहको काम, कारवाहीलाई नियमित, व्यवस्थित, छिटो, छरितो, प्रभावकारी, पारदर्शी र सुशासनयुक्त बनाई जनताको हित अभिवृद्धि गर्न कानूनी प्रवन्धहरू गरिएका छन्। दफा ११ ले व्यवस्था गरेको गाउँपालिका र नगरपालिकाको अधिकार अन्तर्गत विकास सम्बन्धी तोकिएको काम, कर्तव्य र अधिकारले स्थानीय तहमा अधिकार सहितको विकासका अवसरहरू श्रृजना गरेको छ। ऐनको दफा ८, ११(२) त, १२, २४ र ४३ ले मुख्य गरेर अपाङ्गताका सवालहरूलाई समावेश गरेको छ।

अनुसूची -९

अपाङ्गगता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धी एव स्वच्छिक प्रोटोकल, २००६ र इन्च्यौन रणनीति

(१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धि महासन्धि २००६ को संक्षिप्त परिचय

१३ डिसेम्बर २००६ मा संयुक्त राष्ट्र संघको ६१ औं महासभाबाट पारित भएको हो।नेपालको व्यवस्थापिका संसदद्वारा सन २००९ डिसेम्बर २७ मा अनुमोदन गरीएको हो।अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी महासन्धी २००६ नेपालले १७ डिसेम्बर २००९ मा व्यवस्थापिका सांसदले अनुमोदन गरेको छ भने संयुक्त राष्ट्र संघले १० मे २०१० मा पारित भए पश्चात यस महासन्धीको नेपाल पक्ष राष्ट्र भएको छ अर्थात नेपालले यो महासन्धी कार्यान्वयन गरिरहेको छ ।

(२) इन्च्यौन रणनीतिको संक्षिप्त रूप

संयुक्त राष्ट्रसंघले एशिया प्रशान्त क्षेत्रका लागि आर्थिक तथा सामाजिक आयोगले अपाङ्गता भएका व्यक्तिका अधिकारलाई एशिया प्रशान्त प्यासिफिक क्षेत्रका देशहरूमा प्रभावकारी लागू गराउने उदेश्यका साथ निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको १० वर्ष रणनीति हो । यो रणनीति २०१२ देखी २०२२ सम्मका लागि निर्माण गरिएको हो । एशिया तथा प्रशान्त क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने देशहरूका सरकार प्रमुख, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, अपाङ्गता भएका व्यक्तिका संस्थाका प्रतिनिधि र राष्ट्रसंघका निकायहरू समेत संलग्न भइ सन् २०१२ को २९ अक्टुवरदेखी २ नोभेम्बरसम्म दक्षिण कोरियाको इन्च्यौन भन्ने नगरमा सम्मेलन आयोजना गरियो । त्यही अवसरमा दक्षिण कोरिया सरकारको आतिथ्यमा इस्क्यापले एशिया प्रशान्त क्षेत्रका सरकारी उच्च स्तरिय बैठक आयोजना गर्यो । त्यो बैठकमा इस्क्यापले सन् २००३ देखी २०१२ का लागि घोषणा गरेको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको दोश्रो दशकको गहन समिक्षा गरियो । समिक्षामा सन् २००३ देखी २०१२ को दशकमा यस क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार र संवर्द्धनका लागि गरिएका काम र उपलब्धिहरूको मुल्याकंन गरियो । यसै समीक्षा र मुख्यकामहरूको निष्कर्षका आधारमा सन् २०१२

देखी २०२२ सालसम्मका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिका अधिकारहरूलाई वास्तविक ब्यवहारमा उतार्ने अर्थात Make the Rights Real प्रविवद्धता सहित नयाँ रणनीति जारी गरियो । इस्क्यापले यो रणनीति दक्षिण कोरियाको इन्च्योन भन्ने शहरबाट जारी गरेको हुनाले यसलाई इन्च्योन रणनीति पनि भन्ने गरिन्छ । यस क्षेत्रका विभिन्न देशका सरकार प्रमुख र नागरिक समाजका संस्थाहरूसँग दुई वर्षसम्म विभिन्न चरणमा लामो छलफल र परामर्श गरी तयार गरिएको यस रणनीतिमा १० वटा बृहत परिणाम २७ वटा बिशिष्ठ लक्ष्य र ६२ वटा सूचक छन् । यो रणनीति अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका अधिकारसम्बन्धी महासन्धिमा आधारित भएर बनाइको छ । यो रणनीति एशिया तथा प्रशात क्षेत्रमा रहेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको जीवनमा सकरात्मक परिवर्तन ल्याउने उदेश्य राखेर जारी गरिएको हो । यसै क्षेत्रमा पर्ने देश भएको र इस्क्यापको सदस्यका हैसियतमा नेपालले पनि यस रणनीतिको कार्यान्वयका लागि लिखित प्रविवद्धता जनाएको छ ।

(३) अपाङ्गगता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धी एव स्वच्छिक प्रोटोकल, २००६ को पूर्ण पाठ

प्रस्तावना:

प्रस्तुत महासन्धिका पक्ष राष्ट्रहरू,

(क) मानव परिवारका सम्पूर्ण सदस्यहरूको नैसर्गिक मर्यादा र मूल्य तथा समान र अहरणीय अधिकारलाई नै विश्वमा स्वतन्त्रता, न्याय र शान्तिको आधारशीलाको रूपमा मान्यता दिने संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्रमा उद्घोषित सिद्धान्तहरू स्मरण गदै;

(ख) संयुक्त राष्ट्रसंघले मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणपत्र र मानवअधिकार सम्बन्धि अन्तराष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्रहरूमा प्रत्येक व्यक्ति तिनमा उल्लिखित सबै अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको कुनै किसिमको भेदभाव विना हकदार भएको घोषणा र मन्जूरी गरेको कुरालाई स्वीकार गर्दै ;

(ग) सबै मानवअधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रताहरूको सर्वव्यापकता, अविभाज्यता, अन्तरनिर्भरता तथा अन्तरसम्बन्द्धता साथै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विना कुनै भेदभाव त्यस्ता अधिकार र स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण उपभोगको प्रत्याभूति दिनुपर्ने आवश्यकतालाई

पुनः पुष्टि गर्दै;

(घ) आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, नागरीक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, सबै किसिमका जातिय भेदभाव उन्मूलन गर्नेसम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय महासन्धि, महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि, यातना तथा अन्य क्रुर, अमानविय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजाय विरुद्धको महासन्धि, बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, बसाई सरेको सम्पूर्ण कामदार तथा उनीहरूको परिवारका सदस्यहरूको अधिकार संरक्षण गर्ने सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय महासंन्धिलाई स्मरण गर्दै ;

(ङ) अपाङ्गता एउटा नवीनतम अवधारणा हो र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र दृष्किोण सम्वन्धी एवं वातावरणीय अवरोधहरू वीचको अन्तरक्रियाको परिणाम स्वरूप उत्पन्न हुन्छ, जसले अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा समाजमा पूर्ण र प्रभावकारी ढंगमा सहभागी हुन वाधा पुर्याउँछ, भन्ने कुरालाई मान्यता दिंदै;

(च) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अवसरहरूको थप समानिकरण गर्नका लागि राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र अन्तराष्ट्रिय तहमा नीति, योजना, कार्यक्रम तथा कार्यहरूको प्रवर्द्धन, तर्जुमा तथा मूल्याङ्कनमा प्रभाव पार्न अपाङ्ग व्यक्तिहरू सम्वन्धी विश्व कार्ययोजना तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अवसरमा समानिकरण सम्वन्धी साधारण नियमहरूमा उल्लिखित सिद्धान्त र नीति निर्देशनहरूको महत्वलाई मान्यता दिंदै ;

(छ) अपाङ्गता सम्वन्धी षियलाई दिगो विकासका सम्वद्ध रणनीतिहरूको अभिन्न अङ्गको रूपमा मूल प्रवाहीकरण गर्नुपर्ने महत्वलाई जोड दिंदै ;

(ज) अपाङ्गताको आधारमा कुनै पनि व्यक्ति विरुद्ध हुने भेदभाव मानव मात्रको नैसंर्गिक मर्यादा तथा मूल्यको उल्लंघन हो भन्ने कुरालाई समेत मान्यता दिंदै ;

(झ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विविधतालाई थप स्वीकार गर्दै ;

(ञ) थप सघन सहयोग आवश्यक पर्ने लगायतका अपाङ्गता भएका सबै व्यक्तिहरूको मानव अधिकार सम्बद्र्धन र संरक्षणको आवश्यकतालाई मान्यता दिंदै ;

(ट) यस्ता विभिन्न दस्तावेज र प्रयासहरूका वावजुद पनि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले विश्वका सबै भूभागहरूमा समाजका समान सदस्यको रूपमा सहभागी हुन अवरोध तथा मानव अधिकार उल्लंघनको निरन्तर सामना गरीरहेका छन् भन्ने कुरामा चासो राख्दैं ;

(ठ) प्रत्येक मुलुक र खासगरी विकासोन्मुख मुलुकहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको जीवनावस्थाहरूमा सुधार गर्नका लागि अन्तराष्ट्रिय सहयोगको महत्वलाई स्वीकार गर्दै ;

(ड) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले उनीहरूको समुदायको सर्वाङ्गीण हित र विविधतामा पु¥याएको वा पुर्याउन सक्ने अमूल्य योगदानलाई तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सबै मानवअधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण उपभोगको प्रवर्द्धनले तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पूर्ण सहभागिताले उनीहरूको स्वामित्वको अनुभूतिमा अभिबुद्धि तथा समाजको मानविय, सामाजिक र आर्थिक विकास एवं गरीवी निवारणमा अर्थपूर्ण प्रगति ल्याउने कुरालाई मान्यता दिंदै;

(ढ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले आफ्नो लागि आफैले छनौट गर्न पाउने स्वतन्त्रता लगायत उनीहरूको व्यक्तिगत स्वायत्तता र स्वतन्त्रताको महत्वलाई स्वीकार गर्दै;

(ण) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई उनीहरूको प्रत्येक्ष सरोकार हुने लगायतका अन्य नीति र कार्यक्रमहरूको निर्णय गर्ने प्रक्रियामा सक्रिय रूपमा संलग्न हुन पाउने अवसर उपलब्ध हुनु पर्दछ भन्ने कुरामा विचार गर्दै;

(त) जाति, रङ्ग, लिङ्ग, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचार, राष्ट्रिय, जातिय, आदिवासी वा सामाजिक उत्पति, सम्पत्ति, जन्म, उमेर वा अन्य हैसियतको आधारमा विविध वा गम्भिर प्रकारका भेदभावका भागीदार भएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले सामना गर्नु परेको कठिन अवस्थाबारे चासो राख्दै;

(थ) अपाङ्गता भएका महिला वा बालिकाहरू प्रायः घरभित्र र बाहिर दुबै स्थानमा अक्सर हिंसा, चोट वा दुर्व्यवहार, तिरस्कार वा तिरस्कारजन्य व्यवहार, गलत व्यवहार वा शोषणको उच्च जोखिममा भएको स्विकार गर्दै;

(द) अपाङ्गता भएका बालबालिकाले अन्य बालबालिका सरह समान आधारमा सबै मानव अधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण उपभोग गर्नु पाउनु पर्ने कुरा स्वीकार गर्दै तथा यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले बालअधिकार सम्बन्धी महासंन्धि अन्तर्गत वहन गर्न कवूल गरेका जिम्मेवारीहरूको स्मरण गर्दै ;

(ध) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि सबै मानव अधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण उपभोग प्रवर्द्धन गर्ने सम्पूर्ण प्रयासहरूमा लैङ्गिक दृष्टिकोण समाहित गर्नुपर्ने आवश्यकतामा जोड दिंदै ;

(न) अपाङ्गता भएका बहुसंख्यक व्यक्तिहरू गरीबीको अवस्थामा जीवन यापन गरेको तथ्यलाई उजागर गर्दै तथा यस सम्बन्धमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमा गरीवीले पारेको नकारात्मक प्रभाव सम्बोधन गर्नुपर्ने गम्भीर आवश्यकतालाई मान्यता दिंदै ;

(प) संयुक्त राष्ट्रसंघको बडापत्रमा उल्लिखित उद्देश्य तथा सिद्धान्तको पूर्ण सम्मानमा आधारित शान्ति र सुरक्षाका अवस्थाहरू तथा लागू हुने मानवअधिकार सम्बन्धी लिखतहरूको परिपालना अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू तथा खासगरी सशस्त्र द्वन्द्व र विदेशी कब्जामा रहेका व्यक्तिहरूको पूर्ण संरक्षणका लागि अपरिहार्य भएको कुरा दृष्टिगत गर्दै ;

(फ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सबै मानवअधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रताहरूको उपभोग गर्नमा सक्षम तुल्याउन भौतिक, सामाजिक, आर्थिक तथा साँस्कृतिक वातावरण, स्वास्थ्य र शिक्षा एवं सूचना र संञ्चारमा पहुँचको महत्वकलाई स्वीकार गर्दै ;

(ब) अन्य व्यक्ति तथा आफू रहेको समुदाय प्रति कर्तव्य रहेको प्रत्येक व्यक्तिमा मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय विल (International Bill of Rights) मा व्यवस्था गरीएका अधिकारहरूको सम्बर्दन र पालनाको लागि प्रयत्नरत रहने जिम्मेवारी रहेको कुरालाई महसुस गर्दै ;

(भ) परिवार समाजको प्राकृतिक र आधारभूत समूहगत ईकाइ हो तथा समाज र राज्यबाट संरक्षण प्राप्त गर्न हकदार छ एवं अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारहरूको पूर्ण र समान उपभोगका लागि योगदान दिन परिवारलाई सक्षम तुल्याउन अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू तथा उनीहरूको परिवारले आवश्यक संरक्षण र सहयोग प्राप्त गर्नुपर्छ भनी आश्वस्त हुदैं;

(म) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार र मर्यादाको सम्वर्घन र संरक्षण गर्ने विस्तृत तथा एकीकृत अन्तराष्ट्रिय महासंन्धिले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको गम्भिर सामाजिक असुविधालाई पुनः सम्बोधन गर्न तथा विकासोन्मुख र विकसित दुवै मुलुकहरूमा नागरीक, राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक क्षेत्रहरूमा समान अवसरहरूका साथै उनीहरूको सहभागितालाई सम्बद्र्धन गर्न महत्वपूर्ण योगदान दिनेछ भन्ने कुरामा विश्वस्त हुंदै;

देहाय बमोजिम सहमत भएका छन् :–

धारा १ उद्देश्य : प्रस्तुत महासंन्धिको उद्देश्य अपाङ्गता भएका सबै व्यक्तिहरूबाट हुने सम्पूर्ण मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण र समान उपभोग सम्बद्र्धन, संरक्षण एवं सुनिश्चित गर्नु तथा उनीहरूको नैसर्गिक मर्यादाको सम्मानको संवद्र्धन गर्नु हो । अपाङ्गता भएका व्यक्ति भन्नाले शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक वा इन्द्रियसम्बन्धी दीर्घकालिन अशक्तताद्वारा सृजित विभिन्न अवरोधहरूसंगको अन्तरक्रियाको कारणले समाजमा अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा पूर्ण र प्रभावकारी ढंगमा सहभागी हुन बाधा भएको व्यक्तिसमेतलाई जनाउँछ

धारा २ परिभाषा : प्रस्तुत महासन्धिको प्रयोजनको लागि ;

"संचार" भन्नाले भाषा, पाठको प्रस्तुती, ब्रेल, स्पर्श सञ्चार, ठूलो छापा, पहुँचयोग्य बहु माध्यम लगायत पहुँचयोग्य सूचना र सञ्चार प्रविधिको साथै लेख्य, श्रव्य, सामान्य भाषा, मानव वाचक, तथा सञ्चारका प्रवर्द्धनात्मक र वैकल्पिक माध्यम, तरिका, साधन र ढाँचा समेतलाई जनाउँछ ।

" भाषा" भन्नाले बोली र सांकेतिक भाषा तथा अन्य प्रकारका ध्वनीरहित भाषा समेतलाई जनाउँछ । **"अपाङ्गताको आधारमा हुने विभेद"** भन्नाले अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, नागरीक वा अन्य क्षेत्रहरूमा

सम्पूर्ण मानवअधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रताहरूको स्वीकार्यता, उपभोग वा प्रयोगमा व्यवधान पार्ने वा शुन्यकिरण गर्ने उद्देश्यले वा त्यस्तो प्रभाव भएको अपाङ्गताको आधारमा हुने कुनै पनि विषमता, उपेक्षा वा प्रतिबन्ध सम्झनु पर्छ। सो शब्दले उपयुक्त अनुकुलताको अस्वीकार लगायतका सबै प्रकारका विभेदहरूसमेतलाई जनाउँछ।

"उपयुक्त अनुकूलता" भन्नाले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा सम्पूर्ण मानवअधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रताहरूको उपभोग वा प्रयोगको सुनिश्चितता कुनै निश्चित अवस्थामा आवश्यक भएकोमा, कुनै पनि असमानुपातिक वा अनुचित भार नपारी प्रदान गरीएको आवश्यक र उपयुक्त सुधार वा अनुकुलता सम्झनु पर्छ।

"सर्वमान्य संरचना" भन्नाले उच्चतम सम्भव हदसम्म, विशिष्टीकृत संरचना वा ग्रहणशीलता विना सबै मानिसहरूले प्रयोग गर्न सक्ने उत्पादन, वातावरण, कार्यक्रम र सेवाहरूको संरचना सम्झनु पर्छ। "सर्वमान्य संरचना" ले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको निश्चित वर्गको लागि आवश्यक भएको बखत प्रयोग गरीने सहायक उपकरणलाई बाहेक गर्ने छैन।

धारा ३ सामान्य सिद्धान्तहरू : प्रस्तुत महासन्धिका सिद्धान्तहरू देहायबमोजिम हुनेछन् ;

(क) नैसर्गिक मर्यादाको सम्मान, आफ्नो लागि आफै छनौट गर्न पाउने स्वतन्त्रता लगायतका वैयक्तिक स्वायत्तता तथा व्यक्तिको स्वतन्त्रताको सम्मान;

(ख) गैर– भेदभाव;

(ग) समाजमा पूर्ण र प्रभावकारी सहभागिता तथा समावेशीकरण;

(घ) मानव विविधता एवं मानवियताको अंगको रूपमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको भिन्नताको स्वीकार्यता;

(ङ) अवसरहरूमा समानता

(च) पहुँचयोग्यता;

(छ) पुरुष र महिला बीच समानता;

(ज) अपाङ्गता भएका बालबालिकाको विकासोन्मुख क्षमताको सम्मान तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको आफ्नो पहिचानको संरक्षण

गर्न पाउने अधिकारको सम्मान ।

धारा ४ सामान्य दायित्वहरू :

(१) पक्ष राष्ट्रहरू अपाङ्गताको आधारमा हुने कुनै पनि प्रकारको भेदभाव नगरी अपाङ्गता भएका सबै व्यक्तिहरूलाई सबै मानवअधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण उपभोग सुनिश्चित र प्रवर्द्धन गर्ने कबुल गर्दछन् । यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले देहायबमोजिमका कार्यहरू गर्ने कबुल गर्दछन् :

(क) प्रस्तुत महासन्धिमा स्वीकार गरीएका अधिकारहरूको कार्यान्वयनको लागि सम्पूर्ण उपयुक्त व्यवस्थापकीय, प्रशासनिक तथा अन्य उपायहरू ग्रहण गर्ने;

(ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू विरुद्ध भेदभाव सृजना गर्ने विद्यमान कानून, नियम, प्रथा तथा प्रचलनलाई संशोधन वा उन्मूलन गर्न कानून बनाउने लगायतका सबै उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने;

(ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको मानव अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्न सबै नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई ध्यान दिने;

(घ) यस महासन्धिसंग बाझिने कुनै पनि कार्य वा प्रचलनमा संलग्न नहुने तथा सार्वजनिक निकाय तथा संस्थाहरूले प्रस्तुत महासन्धि अनुरूप कार्य गरेको सुनिश्चित गर्ने;

(ङ) कुनै पनि व्यक्ति, संस्था वा निजी उद्यमबाट अपाङ्गताको आधारमा हुने विभेद अन्त्य गर्न सम्पूर्ण उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन् गर्ने ;

(च) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको खास आवश्यकता परिपूर्ति गर्न न्यूनतम संभावित ग्रहणशीलता भएका र न्यूनतम खर्च लाग्ने गरी यस महासन्धिको धारा २ मा परिभाषित विश्वव्यापी रूपमा डिजाईन गरीएको वस्तु, सेवा, उपकरण र सुविधाहरूको अनुसन्धान तथा विकास गर्ने वा सोको लागि प्रोत्साहित गर्ने, त्यस्ता वस्तु, सेवा, उपकरण र सुविधाहरूको उपलब्धता र

प्रयोग प्रवर्द्धन गर्ने र मापदण्ड तथा मार्ग निर्देशिकाहरूको विकास गर्न विश्वव्यापी रूपमा डिजाईन प्रवर्द्धन गर्ने।

(छ) धान्न सक्ने मूल्यका प्रविधिहरूलाई प्राथमिकता दिंदै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सुहाउँदो सूचना र संचार प्रविधि, गमनशील सहाय सामग्री, उपकरण, सहयोगात्मक प्रविधिहरू लगायत अन्य नयाँ प्रविधिहरूको अनुसन्धान, विकास गर्ने वा सोको लागि प्रोत्साहित गर्ने तथा त्यस्ता प्रविधिहरूको उपलब्धता र प्रयोगको प्रवर्द्धन गर्ने;

(ज) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई नयाँ प्रविधिका साथै अन्य प्रकारको सहयोग, आधार सेवा र सुविधा लगायतका अन्य गमनशलि सहाय सामाग्री, उपकरण तथा सहयोगात्मक प्रविधिहरूबारे पहुँचयोग्य जानकारी उपलब्ध गराउने;

(झ) प्रस्तुत महासन्धिमा प्रत्याभूत गरीएका सहयोग र सुविधाहरू अझ राम्ररी उपलब्ध गराउन अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूसंग काम गर्ने पेशाकर्मी तथा कर्मचारीलाई तालिम, प्रशिक्षण प्रवर्द्धन गर्ने।

(२) आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको सम्बन्धमा प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले अन्तराष्ट्रिय सहयोगको संरचनाभित्र अन्तराष्ट्रिय कानूनबमोजिम प्रस्तुत महासन्धिमा उल्लिखित तत्काल लागू हुने जिम्मेवारीहरूमा प्रतिकूल प्रभाव नपार्ने गरी आफूसंग उपलब्ध श्रोतहरूको अधिकतम हदसम्म र आवश्यकता अनुसार त्यस्ता अधिकारहरूको प्रगतिशील ढंगले पूर्ण प्राप्ति गर्ने उद्देश्यले उपायहरू अवलम्बन गर्ने कवूल गर्दछ।

(३) पक्ष राष्ट्रहरूले प्रस्तुत महासन्धि कार्यान्वयन गर्ने कानून तथा नीतिहरूको निर्माण र कार्यान्वयनमा तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूसंग सम्बन्धित विषयहरूसग सम्बन्धित अन्य निर्णय गर्ने प्रक्रियाहरूमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूसंग उनीहरूका प्रतिनिधी संस्थाहरू मार्फत निकट रूपमा परामर्श गर्ने तथा निजहरूलाई सक्रिय रूपमा संलग्न गराउनेछन्।

(४) कुनै पक्ष राष्ट्रको कानून वा त्यस्तो राष्ट्रलाई लागू हुने अन्तराष्ट्रिय कानूनमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका अधिकारको प्राप्तिका लागि थप अनुकूल व्यवस्थाहरू गरीएका भए प्रस्तुत महासन्धिमा लेखिएको कुनै पनि कुराले त्यस्ता व्यवस्थाहरूलाई प्रभाव पार्ने छैन । कानून, परम्परा, नियम वा प्रथाबमोजिम कुनै पक्ष राष्ट्रहरूको इलाकामा स्वीकार गरीएका वा विद्यामान रहेका मानवअधिकार र आधारभूत स्वतन्त्रताहरू उपर प्रस्तुत महासंधीले त्यस्ता अधिकार वा स्वतन्त्रताहरू स्वीकार नगरेको वा कम हदमा स्वीकार गरेको बहानामा कुनै पनि प्रतिबन्ध लगाईने वा त्यस्तो अधिकार र स्वतन्त्रताहरूलाई न्यूनीकरण गरीने छैन ।

(५) प्रस्तुत महासन्धिका व्यवस्थाहरू कुनै सीमा वा अपवाद विना संघिय राज्यका सबै भागहरूमा लागू हुनेछ ।

धारा ५ समानता र गैर भेदभाव

(१) पक्ष राष्ट्रहरू कानूनको अगाडि तथा अन्तर्गत सबै व्यक्तिहरू समान भएको तथा कुनै पनि भेदभाव विना कानूनको समान संरक्षण र समान सुविधाको हकदार भएको स्वीकार गर्छन् ।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गताको आधारमा हुने सबै भेदभावहरू निषेध गर्नेछन् तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई कुनै पनि आधारमा हुने भेदभाव विरुद्ध समान तथा प्रभावकारी कानूनी संरक्षण प्रत्याभूत गर्नेछन् ।

(३) समानता प्रवर्द्धन तथा भेदभाव उन्मूलन गर्नका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई उचित अनुकूलता प्रदान गरीएको सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण उपयुक्त कदमहरू चाल्नेछन् ।

(४) प्रस्तुत महासन्धिका शर्तहरू अन्तर्गत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको वास्तविक समानताको गति बढाउन वा प्राप्त गर्न आवश्यक पर्ने विशेष उपायहरूलाई भेदभाव मानिने छैन ।

धारा ६ : अपांगता भएका महिला

(१) पक्ष राष्ट्रहरू अपाङ्गता भएका महिला तथा बालिकाहरू विविध भेदभावको भागीदार भएको छन् भनी स्वीकार गर्छन तथा यस सम्बन्धमा

उनीहरूले सबै मानवअधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण र समान उपभोग गरेको सुनिश्चित गर्न उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्।

(२) महिलाहरूको लागि प्रस्तुत महासन्धिमा व्यवस्था गरीएका मानव अधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रताहरूको अभ्यास तथा उपभोगको प्रत्याभूति गर्ने उद्देश्यले उनीहरूको पूर्ण विकास, प्रगति तथा सशक्तिकरण सुनिश्चित गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले सम्पूर्ण उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्।

धारा ७ अपाङ्गता भएका बालबालिका

(१) पक्ष राष्ट्रहरूले अन्य बालबालिका सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाले सबै मानव अधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण उपभोग गरेको सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्।

(२) अपाङ्गता भएका बालबालिकासंग सम्बन्धित सबै काम कारबाहीहरूमा बालबालिकाको सर्वोत्तम हित नै प्राथमिक विषय हुनेछ।

(३) पक्ष राष्ट्रहरूले अन्य बालबालिका सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाले उनीहरूलाई प्रभाव पार्ने सबै विषयहरूमा आफ्नो धारणा व्यक्ति गर्ने अधिकार तथा उमेर र परिपक्वता अनुसार उनीहरूको धारणालाई उचित सम्मान दिईने तथा त्यस्ता अधिकारको उपयोगका लागि अपाङ्गता तथा उमेर अनुसार उपयुक्त हुने सहयोगहरू प्रदान गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछन्।

धारा ८ सचेतना अभिवृद्धि

(१) पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कार्यहरू गर्न तात्कालिक, प्रभावकारी तथा उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्न कवूल गर्दछन् :

(क) पारिवारिक तह लगायत सम्पूर्ण समाजमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धमा तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार तथा स्वाभिमानको सम्मान अभिबृद्धि गर्न सचेतना अभिबृद्धि गर्ने;

(ख) लिङ्ग र उमेरमा आधारित लगायत जीवनका सबै पक्षहरूमा

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूसंग सम्बन्धित पुरातन, पूर्वाग्रही तथा हानिकारक प्रचलनहरू विरुद्ध जुध्ने;

(ग) अपाङ्ग भएका व्यक्तिहरूको सामार्थ्य तथा योगदानहरूबारे सचेतना अभिबृद्धि गर्ने।

(२) यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि देहायका उपायहरूसमेत पर्दछन्

(क) देहायका कुराहरूका लागि, डिजाइन गरीएका प्रभावकारी सार्वजनिक सचेतना अभियानहरूको थालनी गरी कायम राख्ने :

(१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारप्रतिको ग्रहणशीलता संवद्र्धन गर्ने;

(२) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू प्रति सकारात्मक धारणा तथा उच्चतर सामाजिक सचेतना अभिबृद्धि गर्ने;

(३) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सीप, गुण र क्षमताको स्वीकार्यता तथा कार्यस्थल र श्रम बजारमा उनीहरूको योगदान प्रवर्द्धन गर्ने ;

(ख) सानो उमेरदेखिका सम्पूर्ण बालबालिकामा लगायत शिक्षा प्रणालीका सम्पूर्ण तहहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार प्रति सम्मानको धारणा अभिबृद्धि गर्ने;

(ग) प्रस्तुत महासन्धिको उद्देश्य अनुकूल हुने गरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई प्रस्तुत गर्न सञ्चारका सबे अंगहरूलाइ प्रोत्साहित गर्ने;

(घ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारहरूका बारेमा चेतनामूलक प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने।

धारा ९ पहुँचयुक्तता

(१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई स्वनिर्भरता पूर्वक जीवन यापन गर्न

तथा जीवनका हरेक पक्षमा पूर्ण रूपमा सहभागी हुन सक्षम बनाउन पक्ष राष्ट्रहरूले अन्य व्यक्ति सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई शहरी र ग्रामीण दुबै क्षेत्रहरूमा भौतिक वातावरण, यातायात, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र प्रणालीहरू लगायत सूचना र सञ्चार तथा सर्वसाधारणलाई खुला भएका वा प्रदान गरीका अन्य सुविधा तथा सेवाहरूमा पहुँच सुनिश्चित गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् । त्यस्ता उपायहरू, जसमा पहुँचयुक्ततामा रहेका व्यवधान र अवरोधहरूको पहिचान तथा अन्त्य समेत समाबेश हुन्छन्, अन्य कुराका अतिरिक्त देहायका कुराहरूको हकमा अवलम्बन गरीनेछन् :

(क) विद्यालय, आवास, चिकित्सकीय सुविधा र कार्यस्थल लगायत भवन, सडक, यातायात तथा अन्य आन्तरिक र बाह्य सुविधाहरू;

(ख) विद्युतिय सेवा तथा संकटकालिन सेवाहरू लगायत सूचना, संचार तथा अन्य सुविधाहरू।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कार्यहरू गर्नको लागि समेत उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् :

(क) सर्वसाधारणलाई खुला भएको वा प्रदान गरीएको सुविधा र सेवाहरूमा पहुँचको लागि न्यूनतम मापदण्ड र निर्देशिकाहरू निर्माण गर्ने, जारी गर्ने तथा सोको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने ;

(ख) सर्वसाधारणलाई खुला भएका वा प्रदान गरीएका सुविधा र सेवाहरू प्रदान गर्ने निजी क्षेत्रका निकायले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पहुँचको हरेक पक्षमा ध्यान दिएको सुनिश्चित गर्ने ;

(ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले सामना गर्नु परेको पहुँचका सवालहरूमा सरोकारवाला पक्षहरूलाई प्रशिक्षण प्रदान गर्ने;

(घ) सर्वसाधारणलाई खुला भएको भवन भित्रका तथा अन्य सुविधाहरूमा ब्रेल तथा पढ्न र बुझ्न सरल हुने ढंगमा सांकेतिक सूचना प्रदान गर्ने ;

(ङ) भवन र सर्वसाधारलाई खुला भएका अन्य सुविधाहरूको पहुँचमा सहजता प्रदान गर्न पथ प्रदर्शक, वाचक तथा व्यावसायिक सांकेतिक भाषा अनुवादक लगायत प्रत्यक्ष सहयोग तथा सहयोगीहरू उपलब्ध गराउने; च) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सूचनामा पहुँच सुनिश्चित गर्न अन्य उपयुक्त किसिमका सहायता र सहयोगको प्रवर्द्धन गर्ने;

(च) इन्टरनेट लगायत नयाँ सूचना र सञ्चार प्रविधि तथा प्रणालीहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पहुँच प्रवर्द्धन गर्ने;

(छ) पहुँच योग्य सूचना र सञ्चारका प्रविधि तथा प्रणालीहरूको डिजाइन, विकास, उत्पादन तथा वितरणलाई शुरुदेखि नै संवद्र्धन गर्ने ताकी ती प्रविधि र प्रणालीहरू न्यूनतम मूल्यमा उपलब्ध हुन सकून् ।

धारा १० जीवनको अधिकार

प्रत्येक मानवलाई जीवनको नैसर्गिक अधिकार भएको कुरा पक्ष राष्ट्रहरूले पुनः पुष्टि गर्दछन् तथा अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि यस अधिकारको प्रभावकारी उपभोग सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण आवश्यक उपायहरू अबलम्बन गर्ने छन् ।

धारा ११ जोखिमका अवस्थाहरू तथा मानविय संकटहरू :

पक्ष राष्ट्रहरूले अन्तराष्ट्रिय मानविय कानून तथा अन्तराष्ट्रिय मानवअधिकार कानून लगायत अन्तराष्ट्रिय कानूनहरू अन्तर्गतका जिम्मेवारीहरू अनुसार सशस्त्र द्वन्द्व, मानविय संकट तथा प्राकृतिक प्रकोपहरू घटेका अवस्थाहरू लगायत जोखिमका अन्य अवस्थाहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संरक्षण र सुरक्षा सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १२ कानूनको अगाडि समान मान्यता

(१) पक्ष राष्ट्रहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई कानूनको अगाडि व्यक्तिको रूपमा सर्वत्र मान्यता पाउने अधिकार भएको पुनः पुष्टि गर्छन् ।

(२) अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा जीवनका सबै पक्षहरूमा

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले कानूनी क्षमता उपभोग गर्छन् भनी पक्ष राष्ट्रहरूले स्वीकार गर्नेछन् ।

(३) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले आफ्नो कानूनी क्षमता प्रयोग गर्न आवश्यक पर्ने सहयोगमा पहुँच प्रदान गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

(४) पक्ष राष्ट्रहरूले कानूनी क्षमताको प्रयोगसंग सम्बन्धित सम्पूर्ण उपायहरू अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनबमोजिम उल्लघंन रोक्न उपयुक्त र प्रभावकारी सुरक्षाहरू भएको सुनिश्चित गर्नेछन् । त्यस्ता सुरक्षाहरूले कानूनी क्षमताको प्रयोगसंग सम्बन्धित सम्पूर्ण उपायहरूले व्यक्तिहरूको अधिकार इच्छा र चाहनाहरूको सम्मान गर्ने, स्वार्थहरूको द्वन्द र अनुचित प्रभाबाट मुक्त भएको, समानुपातिक तथा व्यक्तिको अवस्थाहरू अनुरूप भएको, सम्भव भएसम्म कम समयको लागि प्रयोग हुने तथा सक्षम, स्वतन्त्र र निष्पक्ष अधिकारी वा न्यायिक निकायबाट पुनरावलोकनका भागीदार भएको सुनिश्चित गर्नेछन् । त्यस्ता सुरक्षाहरू व्यक्तिको अधिकार तथा स्वार्थहरूलाई प्रभाव पारेको उपायहरूको मात्रा अनुसार समानुपातिक हुनेछन् ।

(५) यस धाराको अधिनमा रही पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सम्पति स्वामित्वमा लिने, अपुताली पाउने, आफ्नो आर्थिक कारोबारहरू आफैले नियन्त्रण गर्ने र बैंक ऋण, धितो बन्धक तथा अन्य प्रकारका वित्तीय ऋणमा समान पहुँच सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण उपयुक्त र प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्ने तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू आफ्नो सम्पत्तिबाट स्वेच्छाचारी ढंगमा वञ्चित नगरीएको सुनिश्चित गर्नेछन् ।

धारा १३ न्यायमा पहुँच

(१) साक्षीको रूपमा लगायत प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सहभागीको रूपमा अनुसन्धानात्मक तथा अन्य प्रा।रम्भिक चरणहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको प्रभावकारी भूमिकामा सहजता प्रदान गर्ने उद्देश्यले पक्ष राष्ट्रहरूले कार्यविधिगत तथा उमेर अनुसारका अनुकुलताहरूको

माध्यमबाटसमेत अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई न्यायमा प्रभावकारी पहुँच सुनिश्चित गर्नेछन्।

(२) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको न्यायमा प्रभावकारी पहुँच सुनिश्चित गर्न सघाउने उद्देश्यले पक्ष राष्ट्रहरूले प्रहरी, कारागारका कर्मचारी लगायत न्याय प्रशासनको क्षेत्रमा काम गर्ने व्यक्तिहरूका लागि उपयुक्त प्रशिक्षण प्रवर्द्धन गर्नेछन्।

धारा १४ व्यक्तिको स्वतन्त्रता तथा सुरक्षा

(१) अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा

(क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले व्यक्तिको स्वतन्त्रता र सुरक्षाको अधिकार उपभोग गरेको;

(ख) गैरकानूनी वा स्वेच्छाचारी ढंगमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू स्वतन्त्रताबाट वञ्चित नगरीएका र स्वतन्त्रता वञ्चित गर्ने कुनै पनि कार्य कानून अनुरूप भएको तथा अपाङ्गताको विद्यमानताले कुनै पनि अवस्थामा स्वतन्त्रता वच्चित गर्ने कार्यलाई न्यायोचित नठहराउने कुरा पक्ष राष्ट्रहरूले सुनिश्चित गर्नेछन्।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू कुनै पनि प्रक्रियाद्वारा आफ्नो स्वतन्त्रताबाट वञ्चित भएमा उनीहरू अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अन्तराष्ट्रिय मानवअधिकार कानून बमोजिमका प्रत्याभूतिहरूका हकदार भएको तथा उनीहरूलाई यस महासंन्धिका उपयुक्त अनुकूलताका व्यवस्थहरू लगायत उद्देश्य तथा सिद्धान्तहरूको परिपालना हुने गरी व्यवहार गरीएको सुनिश्चित गर्नेछन्।

धारा १५ यातना वा क्रुर, अमानवीय वा अपमानजनक ब्यवहार वा सजायबाट स्वतन्त्रता

(क) कुनै पनि व्यक्तिलाई यातना दिइने वा क्रुर, अमानविय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजाय गरिनेछैन्। खासगरी कसैलाई पनि निजको स्वतन्त्र सहमति विना चिकित्सिकीय वा वैज्ञानिक प्रयोग भोग्न लगाइने छैन।

(ख) अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई

यातना वा क्रुर, अपमानजनक व्यवहार वा सजायको भागीदार हुनबाट रोक्न पक्ष राष्ट्रहरूले सम्पूर्ण प्रभावकारी व्यवस्थापकीय, प्रशासनिक, न्यायिक वा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्।

धारा १६ शोषण, हिंसा र दुर्व्यवहारबाट स्वतन्त्रता

(१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई घरभित्र र बाहिर दुबै ठाउँमा लैंगिक पक्षहरूमा आधारित लगायत सबै प्रकारका शोषण, हिंसा तथा दुर्व्यवहारबाट संरक्षण गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले सम्पूर्ण उपयुक्त व्यवस्थापकीय प्रशासनिक, सामाजिक, शैक्षिक तथा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूले शोषण, हिंसा र दुरूपयोगका घटनाहरू कसरी रोक्न, पहिचान गर्ने र सोको प्रतिवेदन भन्ने कुराको सूचना र शिक्षाको व्यवस्था मार्फत लगायत, अन्य कुराको अतिरिक्त, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, तिनीहरूको परिवार र परिचारकका लागि उपयुक्त लिङ्ग र उमेर संवेदनशिल सहयोग सुनिश्चित गरेर सबै प्रकारका शोषण, हिंसा तथा दुरूपयोग रोक्नसमेत सबै उपयुक्त उपायहरू अबलम्बन गर्नेछन्। पक्ष राष्ट्रहरूले संरक्षण सेवाहरू उमेर, लिङ्ग र अपाङ्गता संवेदनशील भएको पक्ष राष्ट्रहरूले सुनिश्चित गर्नेछन्।

(३) सम्पूर्ण प्रकारका शोषण, हिंसा तथा दुर्व्यवहारका घटना रोक्नका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सेवाका लागि तयार गरीएको सम्पूर्ण सुविधा तथा कार्यक्रमहरू स्वतन्त्र निकायहरूबाट प्रभावकारी ढंगमा अनुगमन गरीएको सुनिश्चित गर्नेछन्।

(४) कुनै पनि प्रकारको शोषण, हिंसा वा दुर्व्यवहारको शिकार भएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको शारीरिक, मानसिक र मनोबैज्ञानिक पुनप्राप्ति, पुनस्थापन तथा सामाजिक पुनः एकिकरणको प्रवर्द्धन गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले संरक्षण सेवाहरूको व्यवस्था लगायत अन्य सम्पूर्ण आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् । स्वास्थ्य, कल्याण, आत्मसम्मान, स्वाभिमान र स्वायतत्ता अभिबृद्धि गर्ने तथा लिङ्ग र उमेरको उचित आवश्यकताहरूलाई ध्यान दिने वातावरणमा यस्तो पुनप्राप्ति र पुनः एकिकरण सञ्चालन हुनेछ।

(५) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू विरुद्ध हुने शोषण, हिंसा र दुर्व्यवहारका घटनाहरूको पहिचान, अनुसन्धान तथा उपयुक्त भएकोमा अभियोजन गरीएको सुनिश्चित गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले महिला र बालबालिका केन्द्रित कानून तथा नीतिहरू लगायत अन्य प्रभावकारी कानून तथा नीति निर्माण गर्नेछन्।

धारा १७ व्यक्तिको अखण्डताको संरक्षण गर्ने

अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएको प्रत्येक व्यक्तिलाई निजको शारीरिक र मानसिक अखण्डताको लागि सम्मानको अधिकार छ।

धारा १८. आवतजावत र राष्ट्रियता सम्बन्धी स्वतन्त्रता

(१) पक्ष राष्ट्रहरूले देहाय बमोजिमका कुराहरूसमेत सुनिश्चित गरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अन्य व्यक्तिहरू सरह आवतजावत गर्ने स्वतन्त्रता, आफ्नो वासस्थान र राष्ट्रियता रोज्न पाउने स्वतन्त्रताको अधिकार स्वकिार गर्नेछन् :

(क) राष्ट्रियता प्राप्त र परिवर्तन गर्ने अधिकार भएको तथा स्वेच्छाचारी ढंगमा वा अपाङ्गताको आधारमा आफ्नो राष्ट्रियताबाट वञ्चित नगरीएको;

(ख) अपाङ्गताको आधारमा आफ्नो राष्ट्रियताको वा अन्य परिचयका कागजातहरू प्राप्त गर्ने, राख्ने वा उपयोग गर्ने क्षमताबाट वा आवतजावतको स्वतन्त्रताको प्रयोगमा सहजता प्रदान गर्न अवश्यक पर्ने अध्यागमन कारबाही जस्ता सम्बन्धित प्रक्रियाहरूको उपयोग गर्नबाट वञ्चित नगरीएको;

(ग) आफ्नो देश लगायत कुनै पनि देश छोड्न स्वतन्त्र रहेको;

(घ) स्वेच्छाचारी ढंगमा वा अपाङ्गताको आधारमा आफ्नो देशमा प्रवेश गर्न पाउने अधिकारबाट वञ्चित नगरीएको

(२) जन्म भए लगतै अपाङ्गता भएका बालबालिकाको दर्ता गरीनेछ र निजहरूलाई जन्मनासाथ नाम पाउने अधिकार, राष्ट्रियता प्राप्त गर्ने अधिकार तथा सम्भव भएसम्म आफ्नो बुवाआमा पहिचान गर्ने र निजहरूबाट स्याहार, सुसार पाउने अधिकार हुनेछ।

धारा १९ स्वतन्त्रतापूर्वक बस्न पाउने तथा समुदायमा समावेश गरीने

यस महासन्धिका पक्ष राष्ट्रहरूले अन्य व्यक्तिहरू सरहको छनौट सहितको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समुदायमा बस्न पाउने समान अधिकार भएको स्वीकार गर्छन् तथा देहाय बमोजिमका कुराहरूसमेत सुनिश्चित गरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई यस अधिकारको पूर्ण उपभोग गर्न तथा निजहरूको समुदायमा पूर्ण समावेश र सहभागितामा सहजता प्रदान गर्न प्रभावकारी उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् :

(१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा आफ्नो बासस्थान र कहाँ र कस्को साथमा बस्ने भनी छनौट गर्ने अवसर हुन्छ र कुनै खास तोकिएको बसोबास व्यवस्थामा बस्नका लागि उनीहरूलाई बाध्य बनाइदैन;

(२) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई बस्न र समुदायमा समाबेश हुन तथा समुदायबाट एक्ल्याउने र अलग्याउने कार्य हुनबाट रोक्न आवश्यक पर्ने व्यक्तिगत सहयोग लगायत विभिन्न स्तरका घर भित्रको, आवासीय र अन्य सामुदायिक सहयोग सेवाहरूमा पहुँच हुन्छ;

(३) सर्वसाधारणलाई उपलब्ध सामुदायिक सेवा तथा सुविधाहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समान आधारमा उपलब्ध छन् तथा निजहरूको आवश्यकताहरू प्रति उत्तरदायी छन् ।

धारा २० व्यक्तिगत गमनशिलता :

पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई देहायका कुराहरूको माध्यमबाट समेत अधिकतम सम्भावित स्वनिर्भरता सहति व्यक्तिगत गमनशिलता सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् :

(१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई निजहरूले रोजको तरिका र समयमा तथा धान्न सक्ने मूल्यमा व्यक्तिगत गमनशिलता सहज बनउने;

(२) गुणस्तरिय गमनशिलता सेवा, उपकरण, सहयोगात्मक प्रविधि तथा प्राणीबाट हुने प्रत्यक्ष सहयोग र माध्यम सेवा धान्न सक्ने मूल्यमा उपलब्ध गराई पहुँच सहज बनाउने;

(३) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको साथमा काम गर्ने विशेषज्ञ कर्मचारीहरूलाई गमनशिलता सीपसम्बन्धी

तालिम प्रदान गर्ने;

(४) गमनशिलता सेवा, उपकरण, सहयोगात्मक प्रविधि उत्पादन गर्ने निकायहरूलाई अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि गमनशिलताका सम्पूर्ण पक्षहरूमा ध्यान दिन प्रोत्साहन गर्ने।

धारा २१ विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता तथा सूचनामा पहुँच :

यस महासन्धिको धारा २ मा परिभाष भएबमोजिमका आफूले रोजेको सबै प्रकारका सञ्चारका माध्यमहरू मार्फत अन्य व्यक्तिहरू सरह अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले समान आधारमा सूचना र मत माग गर्ने, प्राप्त गर्ने र प्रदान गर्ने लगायतका विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता उपभोग गर्न पाउने कुरा सुनिश्चित गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कार्यहरू समेत गरी सबै उपयक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् :

(१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सर्वसाधारणका लागि लक्षित गरीएका सूचनालाई विभिन्न प्रकारका अपाङ्गतालाई उपयुक्त हुने गरी पहुँचयोग्य ढाँचा र प्रविधिमा समयमा नै र अतिरिक्त खर्च विना उपलब्ध गराउने;

(२) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले कार्यालयीय अन्तरक्रियाहरूमा आफूले रोजेको सांकेतिक भाषा, ब्रेल, प्रवर्द्धनात्मक र वैकल्पिक संचार एवं संचारका अरु सबै प्रकारका पहुँचयोग्य साधन, तरिका र ढाँचा प्रयोग गर्न पाउने कुरालाई स्वीकार गरेर एवं त्यस्तो प्रयोगलाई सहज बनाउने;

(३) सर्वसाधारणलाई इन्टरनेट लगायतका सेवा प्रदान गर्ने निजी क्षेत्रका संस्थाहरूलाई त्यस्तो सूचना र सेवा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले पहुँच गर्न र प्रयोग गर्न सक्ने ढाँचामा प्रदान गर्न आव्हान गर्ने;

(४) इन्टरनेटको माध्यमबाट सूचना प्रदान गर्ने सूचना पदायकहरू लगायत आम संचारलाई उनीहरूको सेवा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि पहुँचयोग्य बनाउनका लागि प्रोत्साहित गर्ने;

(५) सांकेतिक भाषाको प्रयोगलाई मान्यता दिने तथा प्रवर्द्धन गर्ने।

धारा २२ गोपनीयताको सम्मान

(१) कुनै पनि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई निजको बासस्थान वा

बसोबासको प्रवन्ध मिलाइएको स्थान जहाँ भए तापनि जिनको गोपनियता, परिवार, घर वा पत्राचार वा अन्य प्रकारका संचारहरूलाई स्वेच्छेचारी वा गैरकानूनी हस्तक्षेप वा निजको सम्मान र प्रतिष्ठालाई गैरकानूनी आक्रमणको विषय बनाइनेछैन । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई त्यस्ता हस्तक्षेप वा आक्रमण विरुद्ध कानूनको संरक्षण पाउने अधिकार हुनेछ ।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूले अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको वैयक्तिक, स्वस्थ्य तथा पुर्नस्थापना सम्बन्धी सूचनाको गोपनीयताको संरक्षण गर्ने छन् ।

धारा २३ घर तथा परिवारको सम्मान

(१) पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कुराहरू सुनिश्चित गर्नका लागि विवाह, परिवार, पितृत्व वा मातृत्व र नाता सम्बन्धहरूसंग सम्बन्धित सबै कुराहरूमा अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू विरुद्धका भेदभाव उन्मूलन गर्ने प्रभावकारी र उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् :

(क) विवाह योग्य उमेर भएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले आफ्नो चाहना अनुसारको जीवन साथीसंग स्वतन्त्र र पूर्ण सहमतिको आधारमा विवाह गर्ने र परिवार बसाउने अधिकार स्वीकार गरीएको;

(ख) आफ्ना सन्तानहरूको संख्या तथा जन्मान्तरको बारेमा स्वतन्त्रता तथा जिम्मेवारीपूर्वक निर्णय गर्ने तथा उमेर सुहाउँदो जानकारी, प्रजनन् सम्बन्धी तथा परिवार नियोजन शिक्षामा पहुँच पाउने अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारलाई स्वीकार गरीएको छ तथा निजहरूलाई त्यस्ता अधिकारहरू प्रयोग गर्न सक्षम बनाउने साधनहरू उपलब्ध गराइएको;

(ग) अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका बालबालिका लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले प्रजनन क्षमतालाई कायम गर्न राखेको ।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूले संरक्षकत्व, अभिभावकत्व, ट्रष्टीसिप, धर्मपुत्र वा धर्मपुत्रीको रूपमा ग्रहण गर्ने वा यस्तै अन्य संस्थाहरूसम्बन्धी अवधारणा राष्ट्रिय कानूनमा विद्यमान भएमा त्यस सम्बन्धमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार र जिम्मेवारीहरूलाई सुनिश्चित गर्नेछन; सबै अवस्थामा बालबालिकाको सर्वोत्तम हित सर्वोपरी हुनुपर्नेछ । आफ्नो बालबच्चाको पालनपोषण गर्ने जिम्मेवारी निर्वाह गर्नका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई उपयुक्त सहयोगहरू प्रदान गर्नेछन् ।

(३) पक्ष राष्ट्रहरूले पारिवारिक जीवनको सम्बन्धमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको समान अधिकार भएको सुनिश्चित गर्नेछन् । त्यस्ता अधिकारहरूको उपभोगका लागि तथा अप्रकाशन, परित्याग, बेवास्ता र पृथकीकरण गर्ने करालाई रोक्न पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा निजका परिवारहरूलाई समयमै विस्तृत जानकारी, सेवा र सहयोग उपलब्ध गराउने कवूल गर्नेछन् ।

(४) पक्ष राष्ट्रहरूले अधिकार प्राप्त अधिकारीहरूले लागू हुने कानून र कार्यविधि बमोजिम पृथकीकरण कार्य बालबालिकाको सर्वोत्तम हितको लागि आवश्यक भएको भनी न्यायिक पुरावलोकनको अधिनमा रही निर्णय गरेबमोजिम बाहेक आफ्नो ईच्छा विरुद्ध कुनै पनि बालबालिका निजको बावु आमाबाट अलग गरीदैनन भनी सुनिश्चित गर्नेछन् । बालबालिका वा बावु आमा मध्ये कुनै एक जना वा दुवैमा अपाङ्गता भएको आधारमा कुनै पनि अवस्थामा कुनै पनि बालबालिकालाई पृथक गरीनेछैन ।

(५) पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएको बालबालिकालाई सबैभन्दा नजिकको परिवारले पालनपोषण गर्न असमर्थ भएको अवस्थामा त्यस्ता बालबालिकालार्ई वैकल्पिक रूपमा स्याहार सम्भार गर्न विस्तृत नाता सम्बन्धमा तथा त्यस्तो हुन नसकेमा समुदायभित्र नै पारिवारिक वातावरणमा स्याहार सम्भार गर्ने व्यवस्था गर्न हरसम्भव प्रयास गर्नेछन ।

धारा २४ शिक्षा

(१) पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरूको शिक्षाको अधिकार

स्वीकार गर्छन । विना कुनै भेदभाव र समान अवसरको आधारमा यस अधिकारलाई हासिल गर्नका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कुराहरू तर्फ निर्देशित हुने गरी सबै तह र जीवनपर्यन्त सिकाईमा समाबेशी शिक्षा प्रणाली सुनिश्चित गर्नेछन् :

(क) मानवको अन्तर्निहित क्षमताका साथै स्वाभिमानको बोध तथा आत्म मूल्यको पूर्ण विकास एवं मानवअधिकार, आधारभूत स्वतन्त्रता र मानव विविधताको अभिवृद्धि गर्ने;

(ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले आफ्नो व्यक्तित्व, क्षमता र सिर्जनशिलताका साथै निजहरूको मानसिक र भौतिक क्षमतालाई अधिकतम हदसम्म विकास गर्ने;

(ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई प्रभावकारी ढंगमा स्वतन्त्र समाजमा सहभागी हुन सक्षम गराउने

(२) यस अधिकार प्राप्तिका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कुराहरू सुनिश्चित गर्नेछन् :

(क) अपाङ्गताको आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू साधारण शैक्षिक प्रणालीबाट उपेक्षित नभएका तथा अपाङ्गताको आधारमा अपाङ्गता भएका बालिबालिकाहरू निःशुल्क तथा अनिवार्य प्राथमिक शिक्षा वा माध्यमिक शिक्षाबाट उपेक्षित नभएका;

(ख) आफू बसेको समुदायमा अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको समाबेशी, स्तरिय र निःशुल्क प्राथमिक तथा माध्यमिक शिक्षामा पहुँच भएको;

(ग) व्यक्तिको आवश्यकता अनुसारको मनासिव अनुकूलता उपलब्ध गराइएको; (घ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई प्रभावकारी शिक्षा सहज बनाउन प्रचलित शिक्षा प्रणाली अन्तर्गत उनीहरूले सहयोग प्राप्त गरेका;

(घ) पूर्ण समावेशिपनको लक्ष्यसंग मेल खाने गरी प्राज्ञिक तथा सामाजिक विकास अधिकतम हुने वातावरणमा प्रभावकारी वैयक्तिक सहयोगका उपायहरू प्रदान गरीएका ।

(३) पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरूलाई शिक्षामा निजहरूको पूर्ण र समान सहभागितालाई सहज बनाउन र समुदायको एक सदस्यको रूपमा जीवन र सामाजिक विकासका सीपहरू सिक्न सक्षम बनाउनेछन्। यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका उपायहरू लगायतका उपयुक्त उपायहरू अबलम्बन गर्नेछन् :–

(क) ब्रेल, वैकल्पिक लिपि, सञ्चारका सम्बन्द्रधनात्मक तथा वैकल्पिक तरिका साधन र ढाँचा तथा पूर्वाभास र गमनशील सीप सिक्न सहज तुल्याउने साथै दौतरीबाट सिक्ने कला र परामर्श सहज बनाउने;

(ख) सांकेतिक भाषा सिक्न र बहिरा समुदायको भाषिक पहिचानको प्रवर्द्धनलाई सहज बनाउने;

(ग) दृष्टिविहिन, बहिरा वा श्रवण दृष्टिविहिन व्यक्ति खासगरी बालबालिकाहरूलाई त्यस्ता व्यक्तिहरूका लागि सबैभन्दा उपयुक्त भाषा र तरिका तथा सञ्चार माध्यमबाट एवं प्राज्ञिक र सामाजिक विकासलाई अधिकतम बनाउने वातावरणहरूमा शिक्षा प्रदान गरीएको सुनिश्चित गर्ने।

(घ) यस अधिकारको प्राप्ति सुनिश्चित गर्न सहयोग पुर्याउने उद्देश्यले पक्ष राष्ट्रहरूले सांकेतिक भाषा र ब्रेलमा योग्य अपाङ्गता भएका शिक्षकहरू लगायत अन्य शिक्षकहरू नियुक्त गर्न तथा शिक्षाका सबै तहहरूमा कार्य गर्ने विशेषज्ञ र कर्मचारीहरूलाई प्रशिक्षित गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्। त्यस्तो प्रशिक्षणमा अपाङ्गता बारेको सचेतना र अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरूलाई सहयोग गर्न सञ्चारका उपयुक्त संबद्र्धनात्मक एवं वैकल्पिक उपाय, सञ्चारको माध्यम तथा ढाँचा शैक्षिक प्रविधि र सामग्री समाहित भएको हुनुपर्नेछ।

(ङ) पक्ष राष्ट्रहरूले भेदभाव विना र अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरू सामान्य शिक्षा, व्यावसायिक प्रशिक्षण, प्रौढ शिक्षा तथा आजीवन अध्ययनमा पहुँच प्राप्त गर्न सक्षम भएको सुनिश्चित गर्नेछन्।

यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई मनासिव अनुकूलता प्रदान गरीएको सुनिश्चित गर्नेछन् ।

धारा २५ स्वास्थ्य :

पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गताको आधारमा हुने भेदभाव विना अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई उच्चतम प्राप्यस्तरको स्वास्थ्य प्राप्त गर्ने अधिकार भएको स्वीकार गर्छन । पक्ष राष्ट्रहरूले स्वास्थ्यसंग सम्बन्धित पुर्नस्थापना लगायत लैङ्गिक संवेदनशील भएका स्वास्थ्य सेवाहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई पहुँच भएको सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् । खासगरी पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कुराहरू गर्नेछन् :–

(क) अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरूलाई पनि अन्य व्यक्तिहरूलाई प्रदान गरीए अनुसारकै तह, गुण र स्तरको निःशुल्क वा धान्न सकिने यौनजन्य र प्रजनन स्वास्थ्य तथा जनसंख्यामा आधारित सार्वजनिक स्वास्थ्य कार्यक्रमका क्षेत्रहरूमा लगायत अन्य स्वास्थ्य उपचार र कार्यक्रमहरू प्रदान गर्ने;

(ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विशेष गरी निजहरूको अपाङ्गताको कारणले आवश्यक पर्ने उपयुक्तता अनुसार यथासमय अपाङ्गता पहिचान तथा हस्तक्षेप गर्ने एवं बच्चा तथा वृद्ध व्यक्तिहरू लगायत अन्य व्यक्तिहरूमा थप अपाङ्गता न्यूनिकरण वा रोकथाम गर्न तयार गरीएका सेवाहरू लगायतका स्वास्थ्य सेवाहरू प्रदान गर्ने;

(ग) ग्रामिण क्षेत्रहरू लगायत मानिसहरूको आफ्नो समुदायको सम्भव भएसम्म नजिक हुने गरी त्यस्ता स्वास्थ्य सेवाहरू प्रदान गर्ने;

(घ) तालिम एवं सार्वजनिक र निजी स्वास्थ्य उपचारका लागि नैतिक मापदण्डहरूको कार्यान्वयनको माध्यमबाट मानवअधिकार, मर्यादा, स्वायतत्ता र अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरूका आवश्यकता लगायतका विषयहरूमा सचेतना अभिवृद्धि गरी स्वतन्त्र तथा सूचित सहमतिका आधारमा समेत अन्य व्यक्ति सरहको स्तरिय उपचार अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरूलाई प्रदान गर्न स्वास्थ्य व्यवसायीहरूलाई लगाउने;

(ङ) राष्ट्रिय कानूनले स्वास्थ्य बीमा र जीवन बीमालाई अनुमति दिएको

अवस्थामा त्यस्तो बमिाको व्यवस्थामा अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरू विरुद्धको भेदभावलाई निषेध गर्ने तथा त्यस्तो बमिा स्वच्छ र उचित ढंगमा प्रदान गरीने;

च) अपाङ्गताको आधारमा स्वास्थ्य उपचार वा स्वास्थ्य सेवा वा खाद्यान्न वा पेय पदार्थको भेदभावकारी अस्वीकृतिलाई रोक्ने ।

धारा २६ वासस्थान र पुर्नस्थापना

(१) पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरूलाई अधिकत्तम स्वतन्त्रता, पूर्ण शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र व्यावसायिक सक्षमता हासिल गर्न एवं कायम राख्न तथा जीवनका सबै पक्षहरूमा पूर्णरूपले समाबेश हुन सक्षम तुल्याउन दौतरीको सहयोग मार्फत लगायत अन्य प्रभावकारी र उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् । यस उद्देश्य प्राप्तिको लागि, पक्ष राष्ट्रहरूले खासगरी स्वास्थ्य, रोजगारी, शिक्षा र सामाजिक सेवाका क्षेत्रहरूमा विस्तृत वासस्थान र पुनस्थानासम्बन्धी सेवा र कार्यक्रमहरू देहाय अनुसार आयोजना, सुढृढीकरण तथा विस्तार गर्नेछन् :

(क) त्यस्ता सेवा र कार्यक्रमहरू सकेसम्म प्रारम्भिक अवस्थामा नै सुरु गरीने तथा व्यक्तिको आवश्यकता र क्षमताको बहु आयामिक मूल्याङ्कनमा आधारित हुनेछन्;

ख) त्यस्ता सेवा र कार्यक्रमहरूले समुदायमा र समाजका सबै पक्षहरूमा सहभागिता र समावेशीलाई सघाउ पुर्याउने छन् र स्वेच्छिक हुनेछन् तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई ग्रामिण क्षेत्रहरू लगायत अन्य क्षेत्रहरूमा सकेसम्म उनीहरूको समुदायको नजिक हुने गरी उपलब्ध गराइनेछन् ।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूले वासस्थान र पुर्नस्थापना सम्वन्धी सेवामा कार्यरत कर्मचारी र पेशा कर्मीहरूका लागि प्रारम्भिक एवं निरन्तर प्रशिक्षणको विकासलाई प्रवर्द्धन गर्नेछन् ।

(३) पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि तयार गरीएका वासस्थान र पुर्नस्थापना सँग सम्बन्धित सहयोगी उपकरण ता प्रविधिका उपलब्धता, ज्ञान र प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्नेछन् ।

धारा २७ काम र रोजगार

(१) पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा काम गर्न पाउने अधिकारलाई स्वीकार गर्छन्; त्यस्तो अधिकारमा श्रम बजारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले स्वतन्त्रा पूर्वक छनौट र स्वीकार गरेको काम गरी जीवन निर्वाह गर्न पाउने अवसर तथा खुल्ला, समावेशी तथा पहुँचयोग्य वातावरणमा काम गर्ने अधिकारसमेत समावेश छ। पक्ष राष्ट्रहरूले, अन्य कुराका अतिरिक्त, देहायका कार्यहरू गर्नको लागि कानून निर्माण लगायत उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गरी रोजगारीको क्रममा अपाङ्गता बेहोरेका व्यक्तिहरू लगायत अपाङ्गता भएका अन्य व्यक्तिहरूको कामको अधिकार उपभोगको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नेछन्;

(क) भर्ना, छनौट र नियुक्तिका शर्तहरू, सेवाको निरन्तरता, वृत्ति विकास र सुरक्षित एवं स्वस्थ्यकर कार्य अवस्था लगायत सबै प्रकारका रोजगारीहरूसंग सम्बन्धित अपाङ्गताको आधारमा हुने भेदभावलाई निषेध गर्ने;

(ख) अन्य व्यक्तिहरू सरह अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको समान अवसर तथा समान कामको लागि समान ज्याला, सुरक्षित र स्वस्थकर कार्यअवस्था, दुराचारबाट संरक्षण समेत तथा गुनासोको सुनुवाई लगायतका काम गर्नका लागि चाहिने न्यायपूर्ण र अनुकूल वातावरण पाउने अधिकारको संरक्षण गर्ने;

(ग) अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले पनि निजहरूको श्रम तथा ट्रेड युनियन सम्वन्धी अधिकार प्रयोग गर्न पाएको सुनिश्चित गर्ने;

(घ) साधारण प्राविधिक एवं पेशागत निर्देशन कार्यक्रम, पदस्थापन सेवा एवं पेशागत तथा निरन्तर तालिममा प्रभावकारी रूपमा पहुँच प्राप्त गर्न अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सक्षम बनाउने;

(ङ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई काम खोज्ने, काम पाउने,

काममा बहाल रहने र काममा फर्कने एवं श्रम बजारमा रोजगारी र वृत्ति विकासका अवसरहरूको प्रवर्द्धन गर्ने;

(च) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि स्वरोजगार, उद्यमशीलता, सहकारिताको विकास र आफै व्यवसाय शुरु गर्ने अवसरहरूको प्रवर्द्धन गर्ने;

(छ) सार्वजनिक क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई रोजगारी प्रदान गर्ने;

(ज) सकारात्मक कार्य योजना, प्रोत्साहन तथा अन्य उपायहरू समाविष्ट उपयुक्त नीति र उपायहरूको माध्यमद्वारा निजी क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको रोजगारीलाई प्रवर्द्धन गर्ने;

(झ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई कार्यस्थलमा मनासिव अनुकूलता उपलब्ध गराइएको सुनिश्चित गर्ने;

(ञ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले खुला श्रम बजारमा कार्यअनुभव प्राप्त गर्ने कुरालाई प्रवर्द्धन गर्ने;

(ट) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि व्यवसायिक तथा पेशागत पुर्नस्थापना , रोजगारीको निरन्तरता तथा काममा फर्कने कार्यक्रमहरूको प्रवर्द्धन गर्ने ।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू दास वा बाँधा नबनाइएको तथा उनीहरूले अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा बलपूर्वक वा अनिवार्य श्रमबाट संरक्षण पाएको सुनिश्चित गर्नेछन् ।

धारा २८ पर्याप्त जीवनस्तर र सामाजिक संरक्षण :

(१) पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू आफैलाई र तिनका परिवारको लागि समेत पर्याप्त खाद्यान्न, लुगा एवं आवाससमेतको पर्याप्त जीवनस्तरको तथा जीवन निर्वाहका अवस्थाहरूको निरन्तर सुधारको अधिकार भएको स्वीकार गर्छन तथा अपाङ्गताको आधारमा गरीने कुनै पनि भेदभाव विना त्यस्तो अधिकारको उपभोग, संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न उपयुक्त कदमहरू चाल्नेछन् ।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सामाजिक सुरक्षा तथा अपाङ्गताको आधारमा गरीने कुनै पनि भेदभाव विना त्यस्तो अधिकारको उपभोग गर्न पाउने अधिकार भएको स्वीकार गर्छन् तथा त्यस्तो अधिकारको उपभोग, संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न देहायका उपायहरू लगायत अन्य उपयुक्त कदमहरू चाल्नेछन् :

(क) स्वच्छ पानीको आपूर्तिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने तथा उपयुक्त र धान्न सकिने मूल्यमा सेवा, उपकरण र अपाङ्गतासंग सम्बन्धित आवश्यकताहरूको लागि अन्य सहयोगहरूमा निजहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने;

(ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू खासगरी अपाङ्गता भएका महिला र वृद्ध वृद्धाहरूको लागि सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम तथा गरीबी न्यूनीकरण कार्यक्रमहरूमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने;

(ग) गरीबीको अवस्थामा जीवन यापन गरीरहेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र उनीहरूका परिवारलाई पर्याप्त तालिम, परामर्श, आर्थिक सहयोग एवं राहत सेवा लगायत अपाङ्गता सम्बन्धी खर्चहरूमा राज्यबाट प्रदान गरीने सहयोगमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने;

(घ) सार्वजनिक आवास कार्यक्रममा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्ने;

(ङ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अवकाश पछिको सुविधा तथा कार्यक्रमहरूमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने

धारा २९ राजनीतिक तथा सार्वजनिक जीवनमा सहभागिता

पक्ष राष्ट्रहरूले अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई राजनीतिक अधिकार तथा त्यस्तो अधिकारहरूको उपभोग गर्ने अवसरको प्रत्याभूत दिनेछन् र देहायका कुराहरू गर्ने कवूल गर्र्नेछन् :

(क) अन्य व्यक्तिहरू सरह अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई मतदान गर्ने तथा निर्वाचित हुने लगायत प्रत्यक्ष वा स्वतन्त्र रूपमा चुनिएका प्रतिनिधीहरू मार्फत राजनीतिक तथा

सार्वजनिक जीवनमा प्रभावकारी एवं पूर्ण रूपमा सहभागी हुन सकेका छन् भनी अरु कुराका अतिरिक्त देहायका कुराहरूबाट सुनिश्चित गर्ने :

(१) मतदानका प्रक्रिया, सुविधा र सामग्रीहरू उपयुक्त, पहुँचयोग्य तथा बुझ्न एवं प्रयोग गर्न सहज भएको सुनिश्चित गर्ने;

(२) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले भयमुक्त वातावरणमा निर्वाचन र सार्वजनिक जनमत संग्रहहरूमा गोप्य मतदान प्रक्रियाद्वारा मतदान गर्ने तथा निर्वाचनमा उम्मेदवार हुने, सरकारका सबै तहहरू र सार्वजनिक कार्यहरूमा पद धारण गर्न र कार्य सम्पादन गर्न पाउने अधिकारको संरक्षण गर्ने तथा उपयुक्त भएको अवस्थामा सहयोगात्मक र नयाँ प्रविधिहरूको प्रयोगलाई सहज बनाउने;

(ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई मतदाताको रूपमा आफ्नो इच्छा स्वतन्त्र रूपमा अभिव्यक्त गर्न सक्ने अधिकार प्रत्याभूत गर्ने तथा यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि उनीहरूको अनुरोधमा मतदान गर्न उनीहरूले रोजेको व्यक्तिको सहयोग प्राप्त गर्न अनुमति दिने।

(ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा विना भेदभाव सार्वजनिक क्रियाकलापहरूको सञ्चालनमा प्रभावकारी तथा पूर्ण रूपमा सहभागी हुन सक्ने वातावरणको सक्रिय रूपले प्रवर्द्धन गर्ने तथा देहायका कुराहरू लगायत सार्वजनिक क्रियाकलापहरूमा उनीहरूको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्ने;

(१) मुलुकको सार्वजनिक तथा राजनैनिक जीवनसंग सम्बन्धित गैरसरकारी संघ संस्थाहरूमा तथा राजनैतिक दलहरूको गतिविधी र सञ्चालनमा सहभागिता;

(२) अन्तराष्ट्रिय, राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र स्थानियस्तरमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको प्रतिनिधित्व गर्न अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संगठन खोल्ने र त्यस्तो संगठनको सदस्य बन्ने।

धारा ३० साँस्कृतिक जीवन, मनोरञ्जन, विश्राम तथा खेलकुदमा सहभागिता

(१) पक्ष राष्ट्रहरू अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई साँस्कृतिक जीवनमा सहभाग हिुने अधिकार भएको स्वीकार गर्छन र पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले देहाय बमोजिमका कुराहरू गर्न पाएको सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् :

(क) पहुँचयोग्य ढाँचाहरूमा सांस्कृतिक सामाग्रीहरूमा पहुँच उपभोग गर्ने;

(ख) पहुँचयोग्य ढाँचाहरूमा टेलिभिजन कार्यक्रम, चलचित्र, नाटक र अन्य साँस्कृतिक क्रियाकलापहरूमा पहुँच उपभोग गर्ने;

(ग) नाट्यशाला, संग्रहालय, सिनेमा हल, पुस्तकालय, पर्यटकीय सेवा जस्ता सांस्कृतिक कार्यक्रम वा सेवाहरू सञ्चालन गर्ने स्थानहरूमा पहुँच उपभोग गर्ने तथा सम्भव भएको हदसम्म राष्ट्रिय साँस्कृतिक महत्वका स्मारक र स्थलहरूमा पहुँच उपभोग गर्ने।

(२) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई उनीहरूको व्यक्तिगत फाइदाको लागि मात्र नभई समाजको वैभवताको लागि समेत उनीहरूको सिर्जनशिल, कलात्मक तथा बौद्धिक आन्तरिक क्षमताको विकास तथा उपभोग गर्ने अवसर प्राप्त गर्न सक्षम बनाउन पक्ष राष्ट्रहरूले उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्।

(३) बौद्धिक सम्पत्तिसम्बन्धी अधिकार संरक्षण गर्ने कानूनले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई साँस्कृतिक सामग्रीहरूमा पहुँच गर्न अनुचित वा विभेदकारी अवरोधहरू सिर्जना नगरेको सुनिश्चित गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले अन्तराष्ट्रिय कानूनबमोजिम सम्पूर्ण उपयुक्त कदमहरू चाल्नेछन्।

(४) अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू पनि सांकेतिक भाषा तथा बहिरा संस्कृति लगायत विशेष साँस्कृतिक तथा भाषिक पहिचानको मान्यता र सहायता पाउने हक राख्नेछन्।

(५) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा

मनोरञ्जनात्मक, विश्राम तथा खेलकुदका क्रियाकलापहरूमा सहभागी हुन सक्षम बनाउने अभिप्रायले भएको देहायका उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् :

(क) सम्पूर्ण तहहरूमा मूलप्रवाहका खेलकुद क्रियाकलापमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सम्भव भएको हदसम्म सहभागितालाई प्रोत्साहित तथा प्रवर्द्धन गर्ने;

(ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गता विशेष खेलकुद तथा मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापहरू आयोजना गर्ने, विकास गर्ने तथा त्यसमा सहभागी हुन पाउने अवसर उपलब्ध भएको सुनिश्चित गर्ने तथा यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा उपयुक्त प्रशिक्षण, तालिम र श्रोतहरूको व्यवस्थालाई प्रोत्साहित गर्ने;

(ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको खेलकुद, मनोरञ्जनात्मक र पर्यटकीय स्थानहरूमा पहुँच भएको सुनिश्चित गर्ने;

(घ) विद्यालय प्रणालीभित्रका क्रियाकलापहरू लगायत अन्य नाटक, मनोरञ्जन र विश्राम र खेलकुद क्रियाकलापहरूमा अन्य बालबालिका सरह अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहुँच भएको सुनिश्चित गर्ने;

(ङ) मनोरञ्जनात्म्क, पर्यटकीय, विश्राम वा खेलकुद क्रियाकलापका संस्थाहरूमा संलग्न व्यक्तिहरूबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले सेवामा पहुँच पाएको सुनिश्चित गर्ने ।

धारा ३१ तथ्याङ्क तथा आँकडा संकलन

(१) यस महासन्धिलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न आफूलाई सक्षम बनाउन पक्ष राष्ट्रहरूले तथ्याङ्क तथा अनुसन्धानात्मक आँकडा लगायतका उपयक्त सूचना संकलन गर्ने कबूल गर्दछन् । त्यस्तो सूचना संकलन गर्ने तथा राख्ने प्रक्रिया देहायबमोजिम हुनेछ :

(क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विश्वसनीयता र गोपनीयताको सम्मान सुनिश्चित गर्न सूचना/तथ्याङ्क संरक्षण सम्बन्धी

कानून लगायतका कानूनी रूपमा स्थापित सुरक्षा व्यवस्थाको पालना गर्ने;

(ख) आँकडाहरूको संकलन तथा प्रयोगमा मानवअधिकार र आधारभूत स्वतन्त्रता संरक्षण गर्न अन्तराष्ट्रिय रूपमा मान्य अन्य मापदण्ड र नैतिक नियमहरूको पालना गर्ने।

(२) यस धारा बमोजिम संकलित सूचनाहरू उपयक्तता अनुसार केलाइनेछ तथा यस महासन्धि अन्तर्गत पक्ष राष्ट्रहरूको जिम्मेवारीको कार्यान्वयन मूल्यांकनमा सहयोग गर्न तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले उनीहरूको अधिकार प्रयोग गर्दा सामना गर्नुपरेका अवरोधहरूको पहिचान तथा सम्बोधन गर्न प्रयोग गरीनेछन्।

(३) पक्ष राष्ट्रहरूले त्यस्ता तथ्याङ्कको सम्प्रेषण गर्ने तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र अन्य व्यक्तिहरूको त्यस्ता तथ्याङ्कमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने जिम्मेवारी ग्रहण गर्नेछन्।

धारा ३२ अन्तराष्ट्रिय सहयोग

(१) पक्ष राष्ट्रहरूले यस महासन्धिका लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्नका लागि राष्ट्रय प्रयासहरूको समर्थनमा अन्तराष्ट्रिय सहयोग र यसको प्रवर्द्धनको महत्वलाई स्वीकार गर्छन तथा यस सम्बन्धमा उपयुक्ततानुसार राष्ट्रहरू बीच तथा सम्बन्धित अन्तराष्ट्रिय र क्षेत्रीय संगठन र नागरीक समाज खासगरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संगठनको साझेदारीमा उपयुक्त र प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्। त्यस्ता उपायहरूमा अरु कुराहरूको अतिरिक्त देहायका कुराहरू समेत समावेश हुन सक्नेछन् :

(क) अन्तराष्ट्रिय विकास कार्यक्रम लगायतका अन्तराष्ट्रिय सहयोग कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समावेश गर्ने तथा निजहरूको लागि पहुँचयोग्य भएको सुनिश्चित गर्ने;

(ख) सूचना, अनुभव, प्रशिक्षण कार्यक्रम तथा सर्वोत्तम अभ्यासहरूको आदानप्रदान तथा हिस्सादारी समेतको माध्यमबाट सक्षमता विकासलाई सहज बनाउने तथा समर्थन गर्ने;

(ग) अनुसन्धान तथा वैज्ञानिक र प्राविधिक ज्ञानको पहुँचमा सहयोग सहज बनाउने;

(घ) पहुँचयोग्य तथा सहयोगात्मक प्रविधिहरूमा पहुँच र हिस्सेदारीद्वारा तथा प्रविधि हस्तान्तरण मार्फत उपयक्तताअनुसार प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग प्रदान गर्ने;

(२) यस धाराका व्यवस्थाहरूले प्रस्तुत महासन्धि अन्तर्गत प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले वहन गर्नुपर्ने दायित्वमा प्रतिकूल प्रभाव पार्नेछैनन्।

धारा ३३ राष्ट्रिय स्तरमा कार्यान्वयन तथा अनुगमन

(१) प्रस्तुत महासन्धिको कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित कुराहरूका लागि आफ्नो संगठनको प्रणाली अनुसार सरकारी संरचनाभित्र एक वा एकभन्दा बढी सम्पर्क विन्दुहरू तोक्ने तथा विभिन्न क्षेत्र तथा तहहरूमा भएका सम्बन्धित कामहरू सहज तुल्याउन सरकारी संरचनाभित्र एक समन्वयनकारी निकाय स्थापना गर्न वा तोक्ने काम उचित ध्यान दिनेछन्।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूले यस महासन्धिको कार्यान्वयनको प्रवर्द्धन, संरक्षण तथा अनुगमन गर्न उपयुक्तताअनुसार आफ्नो कानूनी तथा प्रशासनिक प्रणाली बमोजिम आफ्नो मुलुकमा एक वा सो भन्दा बढी स्वतन्त्र संयन्त्रहरू समेतको एक कार्य संरचना तोक्ने वा स्थापित गर्नेछन्। पक्ष राष्ट्रहरूले त्यस्तो संयन्त्र तोक्दा वा स्थापना गर्दा मानवअधिकारको संरक्षण र संवद्र्धनको लागि गठन भएको राष्ट्रिय संस्थाको हैसियत र कार्य प्रणालीसंग सम्बन्धित सिद्धान्तहरूलाई दृष्टिगत गर्नेछन्।

(३) अनुगमन प्रक्रियामा नागरीक समाज खासगरी अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरू र तिनीहरूका प्रतिनिधि संस्थाहरूलाई पूर्णरूपमा संलग्न तथा सहभागी गराइनेछन्।

धारा ३४ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी समिति

(१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी समिति (यसपछि "समिति" भनिएको) को स्थापना गरीनेछ, जसले यसपछि व्यवस्था

गरीएका कामहरू गर्नेछ ।

(२) प्रस्तुत महासन्धि लागू हुँदाका बखतमा यस समितिमा बाह्र वटा विशेषज्ञहरू रहनेछन् । महासन्धिमा थप साठी अनुमोदन वा सम्मिलनहरू भएपछि बढीमा अठार जना सदस्यहरू रहने गरी समितिको सदस्यता संख्यामा छ जना सम्मले थप गर्न सकिनेछ ।

(३) समितिका सदस्यहरूले आफ्नो व्यक्तिगत क्षमतामा कार्य गर्नेछन् र निजहरू उच्च नैतिक चरित्र तथा यस महासन्धिले समेटेका क्षेत्रमा उत्कृष्ट सक्षमता र अनुभव भएका व्यक्तिहरू हुनेछन् । सदस्यहरूको मनोनयन गर्दा प्रस्तुत महासन्धिको धारा ४ (३) मा उल्लिखित व्यवस्था उपर उचित ध्यान दिन आव्हान गरीनेछ ।

(४) समन्यायिक भौगोलिक वितरण, विभिन्न प्रकारका सभ्यता तथा प्रमुख कानूनी प्रणालीहरूको प्रतिनिधित्व, सन्तुलित लैंगिक प्रतिनिधित्व तथा अपाङ्गता भएका विशेषज्ञ व्यक्तिहरूको सहभागितालाई विचार गर्दै पक्ष राष्ट्रहरूले समितिका सदस्याहरू निर्वाचित गर्नेछन् ।

(५) पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनको वैठकबाट यस महासन्धिका पक्ष राष्ट्रहरूले आफ्नो नागरिकहरूमध्येबाट मनोनयन गरेका व्यक्तिहरूको सूचिबाट गोप्य मतदानद्वारा समितिका सदस्यहरू निर्वाचित हुनेछन् । दुई तिहाइ पक्ष राष्ट्रहरू उपस्थित भए गणपुरक संख्या पुगेको मानिने त्यस्तो बैठकमा उपस्थित तथा मतदान गर्ने पक्ष राष्ट्रहरूका प्रतिनिधिहरूको सर्वाधिक मत तथा पूर्ण बहुमत प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरू समितिमा निर्वाचित हुनेछन् ।

(६) प्रस्तुत महासन्धि लागू भएको छ महिना भित्रै प्रारम्भिक निर्वाचन हुनेछ । प्रत्येक निर्वाचनको कम्तीमा चार महिना अगावै संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवले पक्ष राष्ट्रहरूलाई सदस्याताका लागि दुई महिना भित्र मनोनयन पेश गर्न आव्हान गर्दै पत्र पठाउनेछन् । तत्पश्चात् महासचिवले मनोनयन गर्ने पक्ष राष्ट्रहरू समेत खुलाई त्यसरी मनोनयन गरीएका सबै व्यक्तिहरूको वर्णनुक्रममा नामको सूची तयार गर्नेछन् तथा त्यस्तो सूची यस महासन्धिका पक्ष राष्ट्रहरूलाई पेश गर्नेछन् ।

(७) समितिका सदस्यहरू चार वर्षका लागि निर्वाचित हुनेछन् । एक पटकका लागि उनीहरू पुनः निर्वाचित हुन योग्य हुनेछन् । तर प्रथम निर्वाचिनमा

निर्वाचित छ सदस्यको कार्यकाल दुई वर्ष पूरा भएपछि समाप्त हुनेछ, प्रथम निर्वाचन सम्पन्न भए लगतै त्यस्ता छ सदस्यहरूको नाम यस धाराको प्रकरण ५ मा उल्लेख गरीएको बैठकको अध्यक्षद्वारा गोला हालेर छानिनेछ।

(८) समितिका थप छ सदस्यहरूको निर्वाचन यस धाराका सम्बन्धित व्यवस्थाहरू बमोजिम नियमित निर्वाचनको समयमा हुनेछ।

(९) समितिका सदस्यको मृत्यु भएमा वा निजले राजिनामा दिएमा वा अन्य कारणले निजले आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्न नसक्ने घोषणा गरेमा, मनोनयन गर्ने पक्ष राष्ट्रले यस धाराको सम्बन्धित व्यवस्थामा गरीएको योग्यता भएको र शर्त पूरा गर्ने विशेषज्ञ व्यक्तिलाई बाँकी कार्यकालका लागि सेवा गर्न नियुक्त गर्नेछन्।

(१०) समितिले आफ्नो कार्यविधिको नियम बनाउने छ।

(११) प्रस्तुत महासंधी अन्तर्गतको समितिको कार्यको प्रभावकारी सम्पादनको लागि संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवले आवश्यक कर्मचारी तथा सुविधा उपलब्ध गराउनेछन् र समितिको प्रारम्भिक बैठक बोलाउने छन्।

(१२) समितिका जिम्मेवारीहरूको महत्वलाई ध्यानमा राख्दै महासभाले निर्णय गरेको शर्त तथा बन्देजका अधिनमा रही प्रस्तुत महासन्धि अन्तर्गत स्थापित समितिका सदस्यहरूले संयुक्त राष्ट्र संघको श्रोतबाट पारिश्रमिक पाउने छन्।

(१३) समितिका सदस्यहरूलाई संयुक्त राष्ट्र संघको विशेषधिकार तथा उन्मुक्तिसम्बन्धी महासन्धिका सम्बन्धित दफाहरूमा व्यवस्था गरीए अनुसार राष्ट्रहरू, संघको मिसनमा कार्यरत विशेषज्ञहरूको सुविधा, विशेषाधिकार तथा उन्मुक्ति प्राप्त हुनेछ।

धारा ३५ पक्ष राष्ट्रहरूको प्रतिवेदन

(१) सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रको लागि प्रस्तुत महासन्धि लागू भएको मितिले दुई वर्ष भित्र प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले यस महासन्धि अन्तर्गतका आफ्ना जिम्मेवारीहरू पूरा गर्न अवलम्बन गरेका उपयाहरू तथा त्यस सम्बन्धमा हासिल गरेको प्रगतिसम्बन्धी विस्तृत प्रतिवेदन संयुक्त राष्ट्र संघको

महासचिव मार्फत समिति समक्ष पेश गर्नेछन्।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूले तत्पश्चात् कम्तीमा प्रत्येक चार वर्षमा र समितिले अनुरोध गरेको जुनसुकै बखत पछिल्ला प्रतिवेदनहरू पेश गर्नुपर्नेछ।

(३) समितिले प्रतिवेदनको विषय वस्तुका सम्बन्धमा लागू हुने कुनै पनि निर्देशिका सम्बन्धमा निर्णय गर्न सक्नेछ।

(४) समिति समक्ष विस्तृत प्रारम्भिक प्रतिवेदन पेश गरेको पक्ष राष्ट्रले आफ्ना पछिल्ला प्रतिवेदनहरूमा अगाडि नै उपलब्ध गराइएका जानकारीहरू दोहोरयाउन आवश्यक हुने छैन। त्यसरी समिति समक्ष पेश गर्नुपर्ने प्रतिवेदनहरू तयार गर्दा, सो कार्य खुला र पारदर्शी तवरले गर्ने तर्फ ध्यान दिन तथा प्रस्तुत महासन्धिको धारा ४ (३) मा गरीएको व्यवस्थामा उचित ध्यान पुरयाउन पक्ष राष्ट्रहरूलाई आव्हान गरीन्छ।

(५) प्रस्तुत महासन्धि अन्तर्गतका जिम्मेवारीहरू निर्वाह गर्नेमात्रा, प्रभाव पार्ने तत्वहरू र कठिनाईहरूको बारेमा प्रतिवेदनहरूले औल्याउन सक्नेछन्।

धारा ३६ प्रतिवेदन उपर विचार

(१) समितिले प्रत्येक प्रतिवेदन उपर विचार गर्नेछ, सो प्रतिवेदनका सम्वन्धमा आफूले उपयुक्त ठानेको कुनै पनि सुझाव र सामान्य सिफारिस गरी त्यस्ता सुझाव र सिफारिसहरू पक्ष राष्ट्रलाई पठाउनेछ। पक्ष राष्ट्रले आफूले उपयुक्त ठानेको कुनै पनि जानकारी बारे समितिलाई जवाफ दिन सक्नेछ। समितिले प्रस्तुत महासन्धिको कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित थप जानकारी पक्ष राष्ट्रसँग अनुरोध गर्न सक्नेछ।

(२) कुनै पक्ष राष्ट्रहरूले लामो समयदेखि प्रतिवेदन पेश नगरेको भए, सूचना गरेको तीन महिनाभित्र पनि त्यस्तो सम्बन्धित प्रतिवेदन पेश नगरीएमा आफूलाई उपलब्ध भरपर्दो जानकारीको आधारमा समितिले त्यस्तो सम्बन्धित राज्यपक्षलाई त्यस पक्ष राष्ट्रहरूमा प्रस्तुत महासन्धिको कार्यान्वयनको जाँचबुझको आवश्यकता बारे सूचित गर्न सक्नेछ। समितिले त्यस्तो जाँचबुझमा सहभागी हुन सम्बन्धित पक्ष

राष्ट्रलाई आब्हान गर्नेछ । पक्ष राष्ट्रले सम्बन्धित प्रतिवेदन पेश गरी जवाफ दिएमा, यस धाराको प्रकरण १ को व्यवस्था लागू हुनेछ ।

(३) संयुक्त राष्ट्र संघको महासचिबले सबै पक्ष राष्ट्रहरूलाई प्रतिवेदनहरू उपलब्ध गराउने छन् ।

(४) पक्ष राष्ट्रहरूले आ–आफ्नो मुलुकहरूमा आफ्ना प्रतिवेदनहरू सर्वसाधारणलाई व्यापक रूपमा उपलब्ध गराउने छन् तथा त्यस्ता प्रतिवेदनहरूसंग सम्बन्धित सुझाब र सामान्य सिफरिसहरूमा पहुँच सहज बनाउने छन् ।

(५) पक्ष राष्ट्रहरूबाट प्राप्त प्रतिवेदनहरूमा प्राविधिक सहयोग र सल्लाहको लागि अनुरोध भएको वा आवश्यकता दर्शाएको भए समितिले उपयुक्त ठानेको अवस्थामा सो सम्बोधन गर्नका लागि त्यस्ता अनुरोध तथा संकेतहरूको सम्वन्धमा समितिको आफ्नो भनाई वा सिफरिसहरू भए सो सहित राष्ट्रसंघको विशिष्टीकृत निकाय, कोष र कार्यक्रहरू तथा सक्षम निकायहरूलाई पठाउने छ ।

धारा ३७ पक्ष राष्ट्रहरू तथा समिति वीच सहयोग

(१) प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले समितिलाई सहयोग गर्ने तथा आफ्नो कार्यादेश पूरा गर्न समितिका सदस्यहरूलाई सहयोग गर्नेछ ।

(२) पक्ष राष्ट्रहरूसँगको आफ्नो सम्वन्धमा, प्रस्तुत महासन्धिको कार्यान्वयनको लागि समितिले राष्ट्रिय क्षमता अभिवृद्धि गर्नका लागि अन्तराष्ट्रिय सहयोग मार्फत लगायत अन्य उपाय र माध्यहरू उपर उचित ध्यान दिनेछ ।

धारा ३८ समितिको अन्य निकायहरूसँगको सम्बन्ध

प्रस्तुत महासन्धिको प्रभावकारी कार्यान्वयन अभिवृद्धि गर्न तथा प्रस्तुत महासन्धिले समेटेको क्षेत्रमा अन्तरराष्ट्रिय सहयोग प्रोत्साहित गर्न :

(क) विशिष्टीकृत निकायहरू र संयुक्त राष्ट्रसंघका अन्य अंगहरूलाई उनीहरूको अधिकार क्षेत्र भित्र पर्ने यस महासन्धिका व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयनका सम्वन्धमा विचार विमर्श गरिंदा प्रतिनिधित्व गर्ने अधिकार

हुनेछ । आ–आफ्नो सम्बन्धित अधिकार क्षेत्र भित्र पर्ने महासन्धिको कार्यान्वयनका विषयमा समितिले उचित ठानेको अवस्थामा त्यस्ता विशिष्टिकृत निकायहरू र अन्य सक्षम संस्थाहरूलाई विशेषज्ञ परामर्श प्रदान गर्न आमन्त्रण गर्न सक्नेछ । समितिले विशिष्टिकृत निकायहरू र संयुक्त राष्ट्रसंघका अन्य अंगहरूलाई उनीहरूको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने विषयहरू बारे महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी प्रतिवेदन पेश गर्नको लागि आव्हान गर्न सक्नेछ ;

(ख) आ–आफ्नो प्रतिवेदन तयार गर्ने निर्देशिका, सुझाव र साधारण सिफारिसहरूमा एकरूपता सुनिश्चिता गर्ने तथा आ–आफ्नो कार्यसम्पादनमा दोहोरोपन र अतिक्रमण हटाउने उद्देश्यले समितिले आफ्नो कार्यादेश पूरा गर्दा उपयुक्त ठानेको अवस्थामा मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय सन्धिहरूबाट स्थापित अन्य सम्बद्ध नियकायहरूसँग परामर्श गर्नेछ ।

धारा ३९ समितिको प्रतिवेदन

समितिले आफ्ना क्रियाकलापको बारेमा महासभा र आर्थिक तथा सामाजिक परिषद् समक्ष प्रत्येक दुई वर्षमा प्रतिवेदन पेश गर्नेछन् तथा पक्ष राज्यहरूबाट प्राप्त भएका प्रतिवेदन र सूचनाको जाँचबुझको आधारमा सुझाव र साधारण सिफारिसहरू गर्न सक्नेछ । त्यस्ता सुझाव र साधारण सिफारिहरूमा पक्ष राष्ट्रहरूबाट कुनै टिप्पणी गरीएको भए सो समेत समितिको प्रतिवेदनमा समाबेश गरीनेछ ।

धारा ४० पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलन

पक्ष राष्ट्रहरू प्रस्तुत महासन्धिको कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित विषयहरूमा विचार विमर्श गर्नका लागि पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनमा नियमित रूपमा सहभागी हुनेछन् ।
२. प्रस्तुत महासन्धि लागू भएको छ महिना भित्रै संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवद्वारा पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलन बोलाइनेछ । त्यसपछिका बैठकहरू संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवद्वारा दुई वर्षमा एक पटक वा पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनले निर्णय गरे अनुसार बोलाइनेछ ।

धारा ४१ अभिलेख अधिकारी

संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव प्रस्तुत महासन्धिको अभिलेख अधिकारी हुनेछन् ।

धारा ४२ हस्ताक्षर

सबै पक्ष राष्ट्रहरू तथा क्षेत्रीय एकीकृत संगठनबाट हस्ताक्षरको लागि प्रस्तुत महासन्धि ३० मार्च २००७ देखि संयुक्त राष्ट्र संघको न्यूयोर्क स्थित प्रधान कार्यालयमा खला हुनेछ।

धारा ४३ वन्धित हुने सहमति

प्रस्तुत महासन्धि हस्ताक्षरकारी राष्ट्रहरूबाट अनुमोदन तथा हस्ताक्षरकारी क्षेत्रीय एकीकृत संगठनबाट हस्ताक्षरको औपचारिक पुष्टि हुनु पर्नेछ। महासन्धिमा हस्ताक्षर नगरेको कुनै राष्ट्र वा क्षेत्रीय एकीकृत संगठनबाट सम्मिलन हुनको लागि प्रस्तुत महासन्धि खुला रहनेछ।

धारा ४४ क्षेत्रीय एकीकृत संगठन

(१) "क्षेत्रीय एकीकृत संगठन" भन्नाले कुनै निश्चित क्षेत्रका सार्वभौम राष्ट्रहरूले महासन्धिले निर्देशित गर्ने विषयहरूका सम्बन्धमा त्यस्तो संगठनका सदस्य राष्ट्रहरूले आफ्नो सक्षमता हस्तान्तरण गरी गठन गरेको कुनै पनि संगठन सम्झनुपर्छ। त्यस्ता संगठनहरूले तिनीहरूको औपचारिक पुष्टि वा सम्मेलनको दस्तावेजमा महासन्धिले निर्देशित गरेका विषयहरूको सम्बन्धमा आफ्नो सक्षमताको सीमाको घोषणा गर्नेछन्। आफ्नो सक्षमताको सीमामा कुनै आधारभूत परिवर्तन भएपछि त्यस्ता संगठनहरूले अभिलेख अधिकारीलाई सोको जानकारी गराउनुपर्नेछ।

(२) यस महासन्धिको "पक्ष राष्ट्रहरू" भन्ने सन्दर्भ आफ्नो सक्षमताको सीमाभित्र त्यस्ता संगठनहरूका हकमा पनि लागू हुनेछ।

(३) धारा ४५ को प्रकारण १ र धारा ४७ को प्रकरण २ र ३ को प्रयोजनको लागि, क्षेत्रीय एकीकृत संगठनले दाखिला गरेको लिखतको गणना गरीनेछैन।

(४) आफ्नो सक्षमताभित्र रहेका विषयहरूमा क्षेत्रीय एकीकृत संगठनहरूले पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनमा प्रस्तुत महासन्धिको पक्ष भएका आफ्नो सदस्य राष्ट्रहरूको संख्या बराबरको मताधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछन्। कुनै सदस्य राष्ट्रले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गरेमा त्यस्तो संगठनले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गर्न पाउने छैन वा त्यस्तो संगठनले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गरेमा कुनै सदस्य राष्ट्रले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गर्न पाउने छैन।

धारा ४५ लागू हुने

अनुमोदन वा सम्मिलनको बिसौं लिखत दाखिला भएको मितिले तीसौं दिनदेखि प्रस्तुत महासन्धि लागू हुनेछ । २. अनुमोदन वा सम्मिलनको बीसौं लिखत दाखिला भएपछि महासन्धि अनुमोदन गर्ने वा यसमा सम्मिलित हुने प्रत्येक राष्ट्र वा क्षेत्रीय एकीकृत संगठनको हकमा अनुमोदन, औपचारिक पुष्टि वा सम्मिलनको आफ्नो लिखत दाखिला गरेको मितिले तीसौं दिनदेखि प्रस्तुत महासन्धि लागू हुनेछ ।

धारा ४६ आरक्षण

(१) प्रस्तुत महासन्धिको उद्देश्य र प्रयोजनसंग मेल नखाने आरक्षण राख्न पाइने छैन ।

(२) जुनसुकै समयमा पनि आरक्षणहरू फिर्ता लिन सकिनेछ ।

धारा ४७ संशोधन

(१) कुनै पनि पक्ष राष्ट्रले प्रस्तुत महासन्धिमा संशोधन प्रस्ताव गर्न र संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव समक्ष सो प्रस्ताव पेश गर्न सक्नेछ । त्यसपछि महासचिवले त्यस्तो प्रस्तावमा विचार वा निर्णय गर्नका लागि उनीहरू पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनको पक्षमा भए वा नभएको कुरा उनीहरूलाई सूचित गर्ने अनुरोध सहित प्रस्तावित संशोधनहरू पक्ष राष्ट्रहरूलाई पठाउने छन् । त्यस्तो सम्मेलनको जानकारी दिएको चार महिनाभित्र कम्तीमा एक तिहाई पक्ष राष्ट्रहरू त्यस्तो सम्मेलनको पक्षमा भएको अवस्थामा महासचिवले संयुक्त राष्ट्र संघको तत्वावधानमा सम्मेलन बोलाउने छन् । महासचिवले पक्ष राष्ट्रहरूको दुई तिहाई बहुमतबाट पारित भएको कुनै पनि संशोधन महासभामा अनुमोदनका लागि पेश गर्ने र तत्पश्चात् सबै पक्ष राष्ट्रहरू समक्ष स्वीकृतका लागि पेश गर्नेछन् ।

(२) यस धाराको प्रकरण १ अनुसार ग्रहण र स्वीकृत गरीएको संशोधन ग्रहण गरीएको मितिमा कायम रहेका पक्ष राष्ट्रहरूमध्ये स्वीकृतिको लिखत दाखिला गर्नेको संख्या दुई तिहाई पुगेको मितिले तीसौं दिनदेखि सो संशोधन लागू हुनेछ । त्यसपछि सो संशोधन कुनै पक्ष राष्ट्रले स्वीकृतिको लिखत दाखिला गरेको मितिले तीसौं दिनदेखि सो राष्ट्रको हकमा लागू हुनेछ । स्वीकृति गरेको पक्ष राष्ट्रको हकमा मात्रै संशोधन लागू हुनेछ ।

(३) पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनबाट सर्वसम्मतिबाट निर्णय गरीएको भए धारा ३४,३८,३९ तथा ४० संग मात्र सम्बन्धित यस महासन्धिको प्रकरण १ बमोजिम पारित ता स्वीकृत कुनै पनि संशोधन त्यस्तो संशोधन पारित गरेको मितिमा दाखिल गरेको स्वकृतिको लिखत पक्ष राष्ट्रहरूको संख्याको दुई तिहाई पुगेको तीसौं दिन देखि सबै पक्ष राष्ट्रहरूको हकमा लागू हुनेछ।

धारा ४८ परित्याग

संयुक्त राष्ट्र संका महासचिबलाई लिखित सूचना दिएर कुनै पनि पक्ष राष्ट्रले प्रस्तुत महासन्धिलाई परित्याग गर्न सक्नेछ। महासचिवले सूचना प्राप्त गरेको मितिले एक वर्ष पछि परित्याग प्रभावकारी हुनेछ।

धारा ४९ पहुँचयोग्य स्वरूप

प्रस्तुत महासन्धिको पाठ पहुँचयोग्य स्वरूपमा उपलब्ध गराइनेछ।

धारा ५० प्रमाणिक पाठहरू

प्रस्तुत महासन्धिका अरवी, चिनीयाँ, अंग्रेजी, फ्रान्सेली, रसियाली तथा स्पेनेली भाषाका पाठहरू समान रूपमा प्रमाणिक हुनेछन्। जसको प्रमाण स्वरूप, सम्बन्धित सरकारहरूबाट पूर्ण अख्तियार पाएका देहायका हस्ताक्षरकारी अधिकार सम्पन्न प्रतिनिधिहरूले प्रस्तुत महासन्धिमा हस्ताक्षर गरेका छन्।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूके अधिकार सम्बन्धी महासन्धिको स्वेच्छिक प्रोटोकल, २००६

प्रस्तुत प्रोटोकलका पक्ष राष्ट्रहरू देहाय बमोजिम गर्न सहमत भएका छन्।

धारा १

(१) प्रस्तुत प्रोटोकलको कुनै पनि पक्ष राष्ट्रले महासन्धिका व्यवस्थाहरूको उल्लंघन भएबाट पिडित भएको भनि दावी गर्ने त्यस्तो पक्ष राष्ट्रको क्षेत्राधिकार भिका व्यक्तिहरू वा त्यस्ता व्यक्तिहरूको समूहबाट वा तर्फबाट सूचना प्राप्त गर्ने र सो सम्वन्धमा विचार गर्ने सक्षमता अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्वन्धी समिति (“समिति”) मा भएको स्वीकार गर्दछ।

(२) प्रस्तुत प्रोटोकलको पक्ष नभएको महासन्धिको कुनै पक्ष राष्ट्रसंग सम्बन्धित कुनै पनि सूचना समितिले ग्रहण गर्ने छैन।

धारा – २

समतिले देहायका अवस्थाहरूमा कुनै सूचना अग्राह्य मान्नेछ :

(क) त्यस्तो सूचना बेनामी भएमा;

(ख) त्यस्तो सूचनाले सो सूचना पेश गर्ने अधिकारको दुरूपयोग गर्ने भएमा वा महासन्धिका व्यवस्थाहरूसंग मेल नखाने भएमा;

(ग) सोही कुरा समितिले अगाडि नै जाँचबुझ गरीसकेको भए वा अन्तराष्ट्रिय अनुसन्धान वा निरोपणको अन्य कुनै कार्यविधि अन्तर्गत जाँचबुझ भइसकेको वा जाँचबुझ भइरहेको भए;

(घ) उपलब्ध सम्पूर्ण घरेलु उपचारको उपयोग गरी नसकिएको भए। उपचारको लागि दिइएको निवेदनको कारबाही अनुचित रूपमा लम्बाइएको वा प्रभावकारी उपचार प्राप्त गर्न सकिने सम्भावना नभएको अवस्थामा यो कुरा लागू हुनेछैन।

(ङ) त्यस्तो सूचना स्पष्टतः दुराशयमा आधारित रहेको वा पर्याप्त रूपमा स्थापित नगरीएको भए, वा

(च) प्रस्तुत प्रोटोकल लागू भएको मिति पछि पनि त्यस्तो सूचनाका विषय वस्तुहरू निरन्तर कायम रहेको अवस्थामा बाहेक त्यस्ता सूचनाका विषय वस्तुहरू सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रको लागि प्रस्तुत प्रोटोकल लागू हुनु भन्दा अगावै घटेको भए।

धारा – ३

प्रस्तुत प्रोटोकलको धारा २ मा गरीएको व्यवस्थाको अधिनमा रहि, आफू समक्ष पेश गरीएको कुनै पनि सूचना समितिले गोप्य ढंगमा पक्ष राष्ट्रहरूको जानकारीमा ल्याउने छ। प्रापक पक्ष राष्ट्रले त्यस्तो विषय र सो सम्वन्धमा आफूले कुनै उपचार अवलम्बन गरेको भए सो कुराहरू स्पष्ट गर्दै छ महिनाभित्र समिति समक्ष लिखित रूपमा स्पष्टीकरण वा विवरणहरू पेश गर्नु पर्नेछ।

धारा –४

(१) सूचना प्राप्त भएपछि र तथ्यमा प्रवेश गरी निर्णयमा पुग्नु अगावै कुनै पनि समयमा, पक्ष राष्ट्रले आरोपित उल्लंघनका पिडित वा पिडितहरूलाई सम्भावित अपुरणीय क्षति हुनबाट रोक्न आवश्यक पर्ने अन्तरिम उपायहरू अवलम्बन गर्ने भनि समितिले सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रलाई अविलम्ब विचारका लागि अनुरोध गरी पठाउन सक्नेछ।

(२) यस धाराको प्रकरण १ अन्तर्गत समितिले आफ्नो स्वविवेक प्रयोग गरेको अवस्थामा सो कुरालाई सूचनाको ग्राहयता वा सूचनाको तथ्य उपर निर्णय भएको मानिने छैन।

धारा – ५

प्रस्तुत प्रोटोकल अन्तर्गतका सूचनाहरूको छानविन गर्दा समितिले गोप्य बैठक गर्नेछ। सूचना उपर छानविन गरेपछि आफ्नो कुनै सुझाब वा सिफारिसहरू भए समितिले सम्बन्धित पक्ष राष्ट्र तथा सूचना दिने व्यक्तिलाई पठाउनेछ।

धारा – ६

(१) कुनै पक्ष राष्ट्रले महासन्धिमा व्यवस्था गरीएका अधिकारहरूको गम्भीर वा सिलसिलाबद्ध उल्लंघन गरेको भरपर्दो सूचना समितिले प्राप्त गरेमा, त्यस्तो सूचनाको छानविनमा सहयोग गर्न र यस उद्देश्यका लागि सम्बन्धित सूचनाका सम्वन्धमा आफ्नो भनाइ पेश गर्न त्यस्तो पक्ष

राष्ट्रलाई आव्हान गर्नेछ ।

(२) सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रबाट पेश हुन सक्ने भनाइ तथा आफूलाई उपलब्ध अन्य कुनै भरपर्दो सूचनालाई ध्यानमा राखेर, समितिले छानविन गर्न र अविलम्ब समितिलाई सो सम्वन्धमा जानकारी गराउन आफ्नो एक वा एकभन्दा बढी सदस्यहरूलाई खटाउन सक्नेछ। आवश्यक भएमा र सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रको सहमतिमा त्यस्तो छानविन अन्तर्गत सो पक्ष राष्ट्रको इलाकामा भ्रमण गर्ने कुरा समेत पर्न सक्नेछ।

(३) त्यस्तो छानविनका ठहरहरू परीक्षण गरेपछि समितिले टिप्पणी र सिफारिसहरू समेत संलग्न गरी त्यस्ता ठहरहरू सहित सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रलाई पठाउने छ ।

(४) समितिले पठाएका त्यस्ता ठहर, टिप्पणी र सिफारिसहरू प्राप्त गरेको छ महिनाभित्र सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रले आफ्नो भनाइ समिति समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(५) त्यस्तो छानविन गोप्य ढंगमा सञ्चालन गरीने छ तथा कारवाहीका सम्पूर्ण चरणहरूमा पक्ष राष्ट्रको सहयोग खोजिने छ ।

धारा – ७

(१) समितिले प्सतुत प्रोटोकलको धारा ६ अन्तर्गत सञ्चालन गरीएको छानविनको जवाफमा सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रले अवलम्बन गरेका उपायहरूको विवरण महासन्धिको धारा ३५ अन्तर्गतको आफ्नो प्रतिवेदनमा समावेश गर्नका लागि आब्हान गर्न सक्नेछ ।

(२) धारा ६.४ मा उल्लिखित छ महिनाको अवधि समाप्त भएपछि आवश्यक भएमा समितिले सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रलाई त्यस्तो छानविनको जवाफमा अवलम्बन गरीएका उपायहरू बारे आफूलाई जानकारी गराउन आब्हान गर्न सक्नेछ ।

धारा – ८

प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले प्रसतुत प्रोटोकलमा हस्ताक्षर वा अनुमोदन गर्दाको बखतमा वा त्यसमा सम्मिलन गर्दा धारा ६ र ७ मा व्यवसथा भए बमोजिमको समितिको सक्षमता आफूले स्वीकार नगर्ने भनि घोषण गर्न सक्नेछ ।

धारा – ९

संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिब प्रस्तुत प्रोटोकलको अभिलेख अधिकारी हुनेछन् ।

धारा – १०

प्रस्तुत प्रोटोकल महासन्धिको हस्ताक्षरकारी राष्ट्र तथा क्षेत्रीय एकीकृत संगठनबाट हस्ताक्षरका लागि ३० मार्च २००७ देखि न्यूयोर्कस्थित संयुक्त राष्ट्रसंघको प्रधान कार्यालयमा खुल्ला हुनेछ ।

धारा – ११

प्रस्तुत प्रोटोकल महासन्धिको अनुमोदन वा सम्मिलन गरेका हस्ताक्षरकारी राष्ट्रहरूबाट हस्ताक्षर हुनु पर्नेछ । प्रस्तुत प्रोटोकल महासन्धिबाट औपचारिक रूपमा पुष्टि गरेका वा त्यसमा सम्मिलित भएका हस्ताक्षरकारी क्षेत्रीय एकीकृत संगठनबाट औपचारिक पुष्टि हुनु पर्नेछ । महासन्धि अनुमोदन गरेको, औपचारिक रूपमा पुष्टि वा सम्मिलन गरेको र प्रस्तुत प्रोटोकलमा हस्ताक्षर नगरेको कुनै पनि राष्ट्र वा क्षेत्रीय एकीकृत संगठनबाट सम्मिलन हुनको लागि प्रस्तुत प्रोटोकल खुल्ला रहनेछ ।

धारा – १२

(१) "क्षेत्रीय एकीकृत संगठन" भन्नाले कुनै निश्चित क्षेत्रका सार्वभौम राष्ट्रहरूले महासन्धि र प्रस्तुत र प्रोटोकलले निर्देशित गर्ने विषयहरूका सम्वन्धमा त्यस्तो संगठनका सदस्य राष्ट्रहरूले आफ्नो सक्षमता हस्तान्तरण गरी गठन गरेको कुनै संगठन सम्झनु पर्छ । त्यस्ता संगठनहरूले तिनीहरूको औपचारिक पुष्टि वा सम्मेलनको लिखतमा महासन्धि र प्रस्तुत प्रोटोकलले निर्देशित गरेका विषयहरूको सम्वन्धमा आफ्नो सक्षमताको सीमाको घोषण गर्दछन् । आफ्नो सक्षमताको सीमामा कुनै आधारभूत परिवर्तन भएपछि त्यस्ता संगठनहरूले अभिलेख अधिकारीलाई जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

(२) प्रस्तुत प्रोटोकलका "पक्ष राष्ट्रहरू" भन्ने सन्दर्भ आफ्नो सक्षमताको सीमाभित्र त्यस्ता संगठनहरूका हकमा समेत लागू हुनेछ ।

(३) धारा १३ को प्रकरण १ र धारा १५ को प्रकरण २ को प्रयोजनको लागि क्षेत्रीय एकीकृत संगठनले दाखिल गरेको कुनै पनि लिखतको गणना गरीने छैन । ४. आफ्नो सक्षमताभित्र रहेका विषयहरूमा क्षेत्रीय एकीकृत

संगठनहरूले पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनमा प्रस्तुत प्रोटोकलको पक्ष भएका आफ्नो सदस्य राष्ट्रहरूको संख्या बराबरको मताधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछन् । कुनै सदस्य राष्ट्रले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गरेमा त्यस्तो संगठनले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गर्न पाउने छैन वा त्यस्तो संगठनले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गरेमा कुनै सदस्य राष्ट्रले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गर्न पाउने छैन ।

धारा – १३

(१) महासन्धि लागू भएको कुराको अधिनमा रहि, अनुमोदन वा सम्मिलनको दशौं लिखत दाखिल गरेको तीसौं दिन देखि प्रस्तुत प्रोटोकल लागू हुनेछ ।

(२) दश वटा लिखतहरू दाखिल भए पछि अनुमोदन गर्ने, औपचारिक रूपमा पुष्टि गर्ने वा सम्मिलन गर्ने प्रत्येक राष्ट्र वा क्षेत्रीय एकीकृत संगठनको हकमा यो प्रोटोकल त्यस्तो दस्तावेज दाखिला गरेको तीसौं दिन देखि लागू हुनेछ ।

धारा – १४

(१) प्रस्तुत प्रोटोकलको उद्देश्य र प्रयोजनसंग मेल नखाने आरक्षण राख्न पाइने छैन ।

(२) जुनसुकै समयमा पनि आरक्षणहरू फिर्ता लिन सकिनेछ ।

धारा – १५

(१) कुनै पनि पक्ष राष्ट्रले प्रस्तुत प्रोटोकलमा संशोधन प्रस्ताव गर्न र संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिब समक्ष सो प्रस्ताव पेश गर्न सक्नेछ । त्यसपछि, महासचिबले त्यस्तो प्रस्तावमा विचार वा निर्णय गर्नका लागि उनीहरू पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनको पक्षमा भए वा नभएको कुरा उनीलाई सूचित गर्ने अनुरोध सहित प्रस्तावित संशोधनहरू पक्ष राष्ट्रहरूलाई पठाउनेछन् । त्यस्तो सम्मेलनको जानकारी दिएको चार महिनाभित्र कम्तीमा एक तिहाइ पक्ष राष्ट्रहरूले त्यस्तो सम्मेलनको पक्षमा भएको ।

(२) अवस्थामा महासचिबले संयुक्त राष्ट्रसंघको तत्वावधानमा सम्मेलन बोलाउने छन् । महासचिबले पक्ष राष्ट्रहरूको दुई तिहाई बहुमतबाट

पारित भएको कुनै पनि संशोधन महासभामा अनुमोदनका लागि पेश गर्ने र तत्पश्चात् सबै पक्ष राष्ट्रहरू समक्ष स्वीकृतिका लागि पेश गर्नेछन्।

(३) यस धाराको प्रकरण १ अनुसार ग्रहण र स्वीकृति गरीएको संशोधन ग्रहण गरेको मितिमा कायम रहेका पक्ष राष्ट्रहरू मध्ये स्वीकृतिको लिखत दाखिला गर्नेको संख्या दुई तिहाइ पुगेको मितिले तीसौं दिनदेखि सो संशोधन लागू हुनेछ। त्यसपछि सो संशोधन कुनै पक्ष राष्ट्रले स्वीकृतिको लिखित दाखिला गरेको मितिले तीसौं दिनेदेखि सो राष्ट्रको हकमा लागू हुनेछ। स्वीकृति गरेको राष्ट्रको हकमा मात्रै संशोधन बाध्यात्मक हुनेछ।

धारा – १६

संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिबलाई लिखित सूचना दिएर कुनै पनि पक्ष राष्ट्रले प्रस्तुत प्रोटोकललाई परित्याग गर्न सक्नेछ। महासचिबले सूचना प्राप्त गरेको मितिले एक वर्ष पछि परित्याग प्रभावकारी हुनेछ।

धारा – १७

प्रस्तुत प्रोटोकलको पाठ पहुँचयोग्य स्वरूपमा उपलब्ध गराइनेछ।

धारा – १८

प्रस्ततु प्रोटोकलको अरवी, चिनीयाँ, अंग्रेजी, फ्रान्सेली, रसियाली ता स्पेनेली भाषाका पाठहरू समान रूपमा प्रामाणिक हुन्छन्। जसको प्रमाण स्वरूप, सम्बन्धित सरकारहरूबाट पूर्ण अख्तियार पाएका देहायका हस्ताक्षरकारी अधिकार सम्पन्न प्रतिनिधिहरूले प्रसतुत प्रोटोकलमा हस्ताक्षर गरेका छन्।

अनुसूची -१०

नेपाल सरकारको आ.व. ०७८/०७९ मा अपाङ्गता लक्षित नीति र महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय अन्तर्गत कार्यक्रमहरू

(१) नेपाल सरकारले आ.व. ०७८/०७९ को नीति कार्यक्रममा तय गरेका अपाङ्गता लक्षित कार्यक्रम

नेपाल सरकारलको आ.व. ०७८/०७९ का लागि मिति २०७८ जेष्ठ १५ गते प्रस्तुत आ.व. ०७८/०७९ को नीति कार्यक्रम पेश गर्दा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लक्षित निम्न सवालहरू समेटिएका छन्। प्रस्तुत वार्षिक नीति कार्यक्रमका बिस्तृत हेर्न सहज होस भन्ने हेतुले क्र.म संख्या समेत उल्लेख गरी निम्न अनुसार राखिएको छ।

(क) बजेट वुद्धा न ३०. स्पाइनल कर्ड इन्जुरी भएका व्यक्तिहरूलाई मुटुरोगको नि:शुल्क उपचार सुविधा।

(ख) बजेट वुद्धा न ७७. अति अशक्त अपाङ्गता र पूर्ण अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिले पाइरहेको सामाजिक सुरक्षा कोषमा ३३ प्रतिशतले बृद्धी

(ग) बजेट वुद्धा न ७८. अपाङ्गता भएका र बिपन्न परिवारका बालबालिकाहरूलाई बाल संरक्षण अनुदानमा बृद्धी

(घ) बजेट वुद्धा न ८०. सबै प्रदेशमा अपाङ्गता पुनर्स्थापना केन्द्र स्थापना, बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई उपचार सेवालाई सहज र प्रभाबकारी बनाइने। सहायक सामग्री उत्पादन गर्न संघ संस्थाहरूलाई दिइने अनुदानमा निरन्तरता, सार्वजनिक भौतिक संरचना र यातायातका साधन अपाङ्गता मैत्री बनाइने।

(ङ) बजेट वुद्धा न ८६. अपाङ्गता भएका महिलालाई क्षमता विकास र सशक्तिकरणका कार्यक्रम सञ्चालन गरिने।

(च) बजेट वुद्धा न २१३. अपाङ्गतामैत्री शैक्षिक पुर्वाधार तयार गरिने।

(छ) बजेट वुद्धा न २२३. कोभिड १९ कारण मृत्यु भएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका परिवारका छात्र छात्रालाई अध्ययनका लागि छात्रबृतिका व्यवस्था।

(ज) बजेट वुद्धा न २२४. दृष्टिविहिन बालबालिकाहरूलाई ब्रेल पाठयपुस्तक र बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई प्रत्येक प्रदेशमा एक एक वटा बिषेश बिद्यालय स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याउने।

(झ) बजेट वुद्धा न ३८६. न्यायमा पहुँच नपुगेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई दिइने कानूनी सहायता कार्यक्रम सबै जिल्लामा बिस्तार

(ञ) बजेट वुद्धा न ३९०. जनआन्दोदन र सशस्त्र द्धवन्दका क्रममा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सहुलियतपूर्ण कर्ता दिइ स्वरोजगार बन्न अभिप्रेरित गरिनेछ।

(२) महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय अन्तर्गत आव ०७८/०७९ का लागि अपाङ्गता लक्षित कार्यक्रमहरू

(१) महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयलाई अपाङ्गता मैत्री निकायको रूपमा विकास गर्ने

(२) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको एकीकृत विवरण अधलेख राख्न अवधारणा तयार गरी सफ्टवयर निर्माण गर्ने

(३) महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयको वेवसाटलाई अपाङ्गता मैत्री नमूनाको रूपमा विकास गर्ने

(४) विभिन्न नीति मापदण्ड तयारी (क) अपाङ्गता सम्बन्धी राष्ट्रिय

नीति तर्जुमा (ख) अपाङ्गता स्मार्ट परिचय पत्र (ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आवासिय पुनर्स्थापना सेवा केन्द्र सञ्चालन (घ) अपाङ्गता मैत्री नेपाल सम्बन्धी सूचक तयार गर्ने

(५) प्रतिवेदन तयार गर्ने (क) सिआरपिडि मा नेपाल सरकारले गरेको प्रतिवद्धता कार्यान्वयन अवस्थाका सम्बन्धमा (ख) संघीय मन्त्रालयहरूको भौतिक संरचनाको पहुँचयुक्ता परिक्षण गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने (५ वटा निकायहरू)

(६) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार एवं बिद्यमान ऐन कानूनहरूका सम्बन्धमा तीन प्रदेशमा सचेतना मुलक अन्तरक्रिया गर्ने रु ९ लाख।

(७) यसैगरी अपाङ्गताको क्षेत्रमा जनवकालत, पैरवी, क्षमता विकास, सीप विकास, पुनर्स्थापना सेवा, सहायक सामग्री उत्पादन तथा वितरण, जनचेतना, अभिमुखिकरण लगायतका कार्यहरू गर्नका लागि बजेट बिनियोजना गरिएको छ।

अनुसूची -११

नेपालमा अपाङ्गताको क्षेत्रमा कार्यरत अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू

So no	Org. Name	Name	Country representative	Contact no	Email	Work area in terms of Disability
1	DPOD/FFO	Renu Lohani	Country representative	9851055557	rl.dpod.dk	Supporting NFDN and OPD to strengthen and promote self help movement in Nepal
2	Karuna Foundation	Deepak Sapkota	Country representative	4410687/ 4413340	deesapkota@ karunafoundation. com, , admin@ karunafoundation.com	Supporting Community Based Rehabilitation of Children with disabilities in Sunsari, Rasuwa, Kavre and supporting RCRD for promotion of CBR
3	Plan Nepal	Laxmi Pathak	Country representative	9801241165/ 5522712 /5532559	laxmi.pathak@plan-international.org	Supporting inclusion of disability issues in community development program of local partners
4	CBM	Suraj Sigdel	Country representative	9851152521	suraj.sigdel@cbm.org	Supporting inclusion of disability, Accessbility, community best inclusive development in prevention and rehabilitation of Visual impairment organization in Nepal

So no	Org. Name	Name	Country representative	Contact no	Email	Work area in terms of Disability
5	MYRight	Sujana Shakya	Regional Coordinator	9851106774	sujana.shakya@ myright.se	Supporting inclusion education Accessbility, community best inclusive development in prevention and rehabilitation of Visual impairment organization in Nepal
6	NLR	Himalaya Sigdel	Country representative	9846024430	himalaya.sigdel@ yahoo.com	Supporting Disability inclusion development and Leporsy control
7	IFES	Radhika Regmi	Country Representative	9851099333	rregmi@ifes.org	Inclusive voting Right
8	Asia Foundation	Pranaya Sthapit	Program officer	9893178371	pranaya.sthapit@ asiafoundation.org	
9	Safe the Children	Sony Pradhan	JC specialist	9841270403	soni.pradhan@ savethechildren.org	Mainstreaming disability issues in all development programs National level advocacy to strengthen inclusive education, inclusion of disability issues in essential health service of Government
10	UMN	Bir Nepali	AIN Coordinator		bir.nepali@umn.org.np	Supporting medical rehabilitation of disabilities in various districts and capacity building of local CBOs and NGOs

So no	Org. Name	Name	Country representative	Contact no	Email	Work area in terms of Disability
11	FAIRMED	Nirmala Sharma	Country coordinator		nirmala.sharma@ fairmed.ch	
12	FELM			5529271	info@felm.org	
13	ICCO	Sabina Thapa		5013505	sabina.thapa@icco-cooperation.org	
14	World Education Nepal	Helen Sherpa	Country Director	4422385		
15	Australian Aid	Krishna Karki	PO		krishna.karki@dfat. gov.au	
16	The Leprosy Mission Nepal	Shovakar Kandel			shovakhark@tlmnepal. org	
17	UNDP	Binda Magar			binda.magar@undp.org	
18	HI	Shiva Acharya	Disability Focal Person		sacharya@hi-nepal.org	Supporting for inclusion of disability issues in development work of I/NGOs
19	DFID Nepal	Rurik Marsden OBE	Head of DFID Nepal	5542980, 5000179	nepal-enquiries@dfid. gov.uk	
20	Usaid Nepal	Peter A. Malnak	mIssion Director	4234620	usaidnepal@usaid.gov	

So no	Org. Name	Name	Country representative	Contact no	Email	Work area in terms of Disability
21	Australia Award	Gaurav Katwal	Country Program Manager	01-4002614	inquiries@ australiaawardsnepal.org	
22	Australian Ambassy			4371678, 4371533	austembassy.kathmandu@dfat.gov.au	
23	Ausaid Nepal			4371678	austembassy.kathmandu@dfat.gov.au	
24	Jica Nepal			4425636	np_oso_rep@jica.go.jp	Supporting NGOs by providing volunteers and various training and learning opportunities for self help organization and Government officials in disability issues
25	Strømme Foundation Nepal	Ramesh Shrestha			Ramesh.shrestha@stromme.org	
26	The Norwegian Association of Disabled (NAD) - NHF	Cindy Greer			Cindy.Greer@nhf.no	
27	Beyond Bejing Committee (BBC) Nepal			01-4784580		

So no	Org. Name	Name	Country representative	Contact no	Email	Work area in terms of Disability
28	Action Aid Nepal			01-4002177	mail.nepal@actionaid.org	Supporting to include disability issues in the existing community development work of local development partners, policy advocacy work, local self help organization, CBR program
29	Danish International Development Assistance (DANIDA			1-4413010		
30	European Commission to Nepal			01-4429445		
31	Lev Denmark			01-4516473	info@pfpid.org.np	Supporting to social inclusion of persions with intellecutal disabilities and their parents.
32	Hellen Keller International			01-5260459		Supporting in rehabilitation and education of persons with visual impairment in Nepal

So no	Org. Name	Name	Country representative	Contact no	Email	Work area in terms of Disability
33	Impact Foundation UK			01-457080	impact@impact.org.uk	
34	International Nepal Fellowship Worldwide (INF worldwide)	Dr. Deependra K. Gautam		01-5521183/061-520111	info@inf.org	Supporting in prevention and rehabilitation of leprosy effected persons in Western Development Regions and also started working with CBOs/NGO and self help organization to strengthen local initiatives
35	World Vision International			1-5548877 / 5547177	info_nepal@wvi.org	Supporting Area Development Program in various district to include disability issues as a cross cutting issue
36	VSO			01-5441469/ 1-5524743	suran.maharjan@ vsoint.org]	Supporting by providing volunteers in NGOs, self help organizations to develop and strengthen their capacity
37	FIDA International - Finland	Mr. Prem Dangi		5522553/ 9851111860	pavi.leppanen@ fidadevelopment.fi/ fidanepal@wlink.com. np	

प्रकाशनको उद्देश्य तथा अपेक्षित उपलब्धी

प्रमुख उद्देश्यहरू

क) अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा उनीहरूका अभिभावकलाई राज्यबाट प्रदान गरिएका सेवा, सुविधा, अवसर र यससँग सम्बन्धित कानुनी व्यवस्थाका बारेमा सुसूचित गराई अधिकार उपभोगमा सघाउ पूर्याउने।

ख) अपाङ्गता अधिकारका लागि पैरवीमा सहयोग पूर्याउने।

ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सेवासुविधामा पहुँच पुर्याउन कार्यरत संघसंस्था, निकाय, व्यक्तिलाई आवश्यक र अद्यावधिक सूचना प्रवाह गर्ने।

घ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सेवासुविधा प्रवाह गर्न स्थानीय तहमा आवश्यक वातावरणका लागि सहजीकरण गर्ने।

ङ) अपाङ्गता समावेशी विकासमा सघाउ पुर्याउने।

अपेक्षित उपलब्धिहरू

क) अपाङ्गताका विषयसँग सम्बन्धित महत्वपुर्ण सेवासुविधा र कानुनी व्यवस्थाहरू एउटै पुस्तकमा समेटिने।

ख) सेवाग्राहीलाई राज्यबाट पाउने सेवा, सुविधा र अवसरका बारेमा जानकारी लिन र सम्बन्धित निकायबाट सुविधा उपभोग गर्न सहज हुने।

ग) स्थानीय तहका सेवाप्रदायक निकायहरूलाई आवश्यक सूचना प्रदान गरी पर्याप्त मार्ग निर्देशन गर्ने।

घ) अपाङ्गता अधिकारका लागि काम गर्ने स्वावलम्बी संस्था, अपाङ्गता अधिकारकर्मी र यससँग सम्बद्ध संघसंस्थालाई अपाङ्गता भएका व्यक्तिका विभिन्न विषयमा पैरवी गर्न सहज हुने।

ङ) सेवासुविधा र कानुनी व्यवस्थाका बारेमा स्थानीय सरोकारवाला र लक्षित समूहहरू सुसूचित हुने।

च) सेवासुविधाको उपभोग र यसमा देखिएका समस्याका बारेमा पृष्ठपोषण हुने।

छ) अपाङ्गता सम्बन्धी सेवा सुविधा कार्यान्वयन गर्ने सरकारी, गैर सरकारी संघ संस्थाहरूलाई उपयोगी हुने।

पुस्तक प्रयोगकर्ताहरू

यस पुस्तकको प्रयोगकर्ता निम्न सरोकारवाला समूह वा व्यक्तिहरू हुनेछन्।

१. संघीय, प्रदेश र स्थानीय सरकारहरू।

२. अपाङ्गताका क्षेत्रमा नीति बनाउने, कार्यान्वयन गर्ने, सहजीकरण गर्ने व्यक्ति तथा निकाय अपाङ्गता सम्बन्धी स्वावलम्बी समुहहरू अपाङ्गता अभियानकर्मीहरू।

३. अपाङ्गता भएका व्यक्ति र उनीहरूका (अभिभावक)परिवारका सदस्यहरू।

४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूद्वारा संचालित संघ संस्था र अपाङ्गताका क्षेत्रमा काम गर्ने अन्य संघसंस्था।

५. अपाङ्गता अधिकारकर्मी, मानव अधिकारकर्मी तथा नागरिक समाज।

६. अपाङ्गताका सबालमा चासो राख्ने वा यस विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने व्यक्ति तथा संघ संस्थाहरू।